

Kl 8 var jag och tjogetals andra med oxarna framme och mötte östgöten vid gästgivaregården. Han räknade upp oss, såg efter märket han klippt på oxarnas länd vid handpengen, och betalade oss. Därefter tillkännagav han att en som hette Emil Jönsson skulle leda före till ett tröskverksskjul, där 10 par oxar skulle inställas. Genast kom en massa par och begynte sätta sig igång, men han hejdade dem, så att ingen fick köra före mig, ty jag visste ju var huset var beläget. Alltså drev vi åstad till mitt gamla logi igen. Men så hade snön töat, och på ett hus i en vinkeltakstol sprutade där ner vatten i en strålstänk, men mina oxar var inte vidare rädda därför, men flera av de andras, bl a 2 par oxar, blev så förskräckta för vattenstänket att de slet sönder de uselt hopknutna tömmarna för bönderna och i firsprång begav sig ut på en åker vid sidan av. Respektive ägare tillika med östgötens medhjälpare jagade efter dem och jag som skulle vara vägvisare för skaran måste hålla stilla och vänta tills oxarna infångats och tömresterna ihopknutits. Vid framkomsten band jag mina oxar i samma hörn som förut, tog avsked (ni tror kanske att det inte känns i hjärtat att skiljas från flera års trogna arbetskamrater) och överlät omsorgen åt östgötens medhjälpare och tänkte: "Bara inte någon flyttar de stackarna bort i vattenflon vid andra sidan."

Därefter gick jag ut på marknadsplatsen, där det var fullsatt med vagn vid vagn och oxar bundna bredvid var sina vagnar, och tjuvbetare som kom drivande och band utan lov sina oxar eller stutar där det var hö utfodrat åt de oxar det tillhörde. Nu blev det snöfall så tjockt att man inte kunde se över hela platsen. Jag föresatte mig att köpa ett par fula oxastutar, bara de var stora nog och billiga. Ett par med gruvligt stora horn i förhållande till kroppen köpte jag. Säljaren menade att de orkade bära hornen. De kostade 215 kr. Min vagn hade jag stående på samma ställe utanom tröskverkshuset och dit ledde jag dem. Men nu hade ett par timmar gått och nu var det åter tomt. De gamla oxarna var nog lastade på järnvägen. Strax efter mig kom densamme mannen som kallat mig upp om morgonen. Han hade inte kunnat sälja utan hade kvar desamma, ett par vackra stutar, och skulle skyla för snöovädret. "Du kunde ju ha köpt mina stutar förut idag", menade han. "Nej, men nu kan jag ju byta med dessa", svarade jag. Han hade en annan person med sig. "Ja, ger du 40 kr emellan", ville han. Jag bjöd 20 kr och slutligen fick han 22,50 kr till bytes. Likköp fordrades inte och genast ledde vi ut djuren på marknaden igen och om 10 minuter kom Knut och ledde ett par stutar som han köpt. "Jag ger dig, Emil Jönsson, 10 kr till bytes på dina stutar", sade han. "Vad, missbjuder du, då höjer jag upp var gång 10 kr, så säger vi 20", svarade jag. "Jo, jag ger 10 kr", envisades han. "Nu är det 30", sade jag. "Nej, 10 kr", blev svaret. "Då blir det 40", sade jag. "Ja, det ger jag", sade han då. Som han var rusig, så tänkte jag att enär han var min näste nabo och var i sällskap med 2 andra mina gårdsnaboar, så kunde han ju byta om i morgon ifall han ansåg sig missnöjd. Han tog upp pengarna och fick mina granna skodda stutar.

Jag visste väl att när stutarna var på marknaden med slitna skor om våren, så var det tecken till att de släpat med skogskörslor hela vintern och blev trötta därav hela sommaren. Han och hans kamrater bytte nog stutarna därför att de jag fick var lösbukade. Det såg jag väl, men visste också att om man driver fäkreatur lång väg, kan det inverka dylikt. Jag ledde således det 4:e paret oxar jag haft i händer och ägt denna dag upp i tröskverkshuset igen och tänkte att jag inte skulle handla med oxar mer idag, ty troligen lurar de nog mig så att jag till slut får bara en grimma igen i handen. Som jag stod där och skylade för regnet, kom Knut springande och begynte svära över att då vi bytte stutar, så fick jag väl hans, men han fick inte några stutar av mig. Jag blev högst förvånad, men han påstod att det inte fanns några stutar vid hans vagn. Nu, tänkte jag, har någon som sett att

han är full passat på och stulit stutarna, sådant hade man hört förr. Jag gick med honom ut på marknadsplatsen. "Här", visade Knut, "står min vagn, en ny vagn, och här finns ju inga stutar!". Riktigt nog, de var där inte heller. "Vi ska gå", föreslog jag, "en runda och söka om de finns på marknadsplatsen". När vi gått ett stycke bort så kände jag ju igen mina vackra "föredettingar" och visade Knut: "Här står ju stutarna åtminstone!". "Javisst i helvete, det är ju min vagn också när jag ser rätt på den, och jag känner igen oket också", sade han. "Jaha, då är det bäst att du genast okar på och spänner oxarna för vagnen, så ska jag också spanna för, så kör vi genast hem", beslöt jag. Det var han villig till, men ville först underrätta August att vi körde. Han visste var August höll till.

Jag gick upp och spände för, lade mina hösäcker i vagnen och kom fram på landsvägen, och verkligen kom både Knut och August resfärdiga mig till mötes. August hade ej kunnat sälja sin kviga, utan den band han åter efter min vagn. Vi körde alltså ut igen från Ljungby, men det föll Knut in att han skulle gå och köra vid högra sidan av vägen, och där i landvägsgropen rann en störtande ström med $\frac{3}{4}$ aln djupt vatten. Ibland slingrade han i yran ut i gropen med sina nya pjäxor och gick några famnar i det kalla vattnet, till dess han retirerade sig upp på det torra igen. Men när kommit en bit utom köpingen avtunnades folkströmmen något, och där kom en bonde från Hjulsnäs som hette Dahlman också körandes med oxar och arbetsvagn. Hos honom skulle Knut åka, liggande i Dahlmans vagn, hållande i tömmarna och körande i bredd med bägge paren. Men så hade Dahlman brännvin, och när vi kom ut mot Berghem stannade de och kallade på August att han skulle få brännvin om han ville komma till dem. August skyndade sig ju gladeligen till dem, och jag höll en stund för jag körde först, och väntade på dem. Efter en stund blev de så färdiga att fortsätta resan och jag körde förut så smått igen. Men det dröjde ej så värst länge sedan vi kommit in i Bäckaryd i vår församling, förrän de åter skulle ta fram brännvinet och stannade. Jag väntade på dem i 10 minuter, men då jag uppmanade dem att bli klara, tyckte de att jag ju kunde köra så sakta så hann de nog upp mig.

Jag körde och snart varken hörde eller såg jag dem mera. Kon som jag hade bunden bakefter mig var trött och jag måste köra sakta, men de andra kom ändå ej inom synhåll, och slutligen slets repstumpen av för kon och hon kunde ändå springa rakt ut i skogen, så jag måste binda oxarna medan jag jagade fatt på henne, knöt ihop repet och band henne igen efter vagnen. När jag kom så långt fram som till Sven skraddares gård, så ville kon ej gå längre utan lade sig på knä så att repet slets av igen. Sven skraddare kom ut och hjälpte mig att fasttaga henne, och jag ville att kvigan skulle sättas in i hans kostall, men när han hörde vem där "rådde om" henne så menade han att kyrkvärden Nylén som var svåger med August kunde hysa djuret, och jag skulle ju köra dörren förbi. "Det kan han nog, men kreaturet kan ju knappast gå där bort, som synes", sade jag. Vi knöt ihop repbitarna och jag måste försöka att köra så sakta jag kunde ytterligare 1.000 m och vi kom fram till Nyléns. Ingen människa fanns att träffa. Jag band oxarna vid grindarna och ledde in kvigan i fähuset, ett gammeldags med kreaturen bundna runt väggarna utan krubbor, och ett fönster med halmviska istället för glasruta. Enda ljuset genom övre halvdörren, alltid stående öppen. Men så trångt var där med 12 a 14 kreatur, att inte en katt ytterligare kunnat beredas plats därinne. Jag stod villrådig en minut, men så jag fick jag syn på en stolpe mitt i huset och omkring den en rund takstötta, och där band jag det usla repet och kvigan och skyndade ut, slog igen dörren, löste mina oxar och körde iväg, utan att jag varken hörde eller såg någon människa.

Jag kom hem och var glad, ty jag hade över 150 kr emellan på oxar, men beredde mig ändå på att om Knut "baxade" sig ("åtrade sig") så skulle jag låta honom få göra om bytet, ty han var ju rusig, men han baxnade aldrig och jag behöll mina stutar tills de såldes till Askenäs herrgård efter

ett par år, den ene oxen som hette Dänker blev 16 kvarter tjock. Han kom flera gånger här förbi, ty Askenäs körde i skog vid Toftaholm. Dänker kände igen mig och ville alltid slicka mig i ansiktet och på händerna. Dagen efter marknaden i Ljungby kom ju August i Ryd och hade sökt hos sina naboar, när inte kvigan var hemma, och ängslades över var jag hade gjort av henne, när jag inte heller hade henne. "Du kan gå till din svåger på gästgivaregården, där band jag henne", upplyste jag August. Många andra och äventyrliga marknadsresor har jag gjort, men det får vara nog för denna gången med sådant.

Så har jag nu bott i denna församling i 43 år och varit ett underdjur i smålänningarnas ögon i synnerhet emedan jag ensam byggde, med endast min 14-årige son till hjälp, den största och längsta ladugården – med undantag för herrgårdens – i denna by. Men också att mina åsikter städse varit "stick i stäv", rakt emot de inföddas. Men varför alla människor alltid kom till mig och rådfrågade mig om allt möjligt, kan jag ej förstå, om det inte var därför att jag gav samma råd som jag själv hade velat göra i dylika omständigheter, och samma för vänner som ovänner. Emellertid tycks jag ha haft gott förtroende, ty jag kunde få låna pengar av dem som hade sådana och var ofta erbjuden ledarplats i församlingen, men lyckades undvika dem p g a de inföddas titelsjuka och fikande efter extra förtjänst. Några kom till mig en dag och ville bilda kompani för att hålla auktioner. Men som vanligt ville jag ej försumma jordbruket och dels så var ju, som jag nyss sagt, min åsikt stick i stäv motsatt det sätt som här tillämpades. Jag hade ju sett hur nämndemännen i var sin socken höll auktioner för 17 % och 1 års redovisning av auktionssumman, samt att den allra sämste trashank, skojare och rackare inte skulle nekas att ropa in vad han ville, och att dessa nämndemän själva var koskojare och hästskojare vid marknaderna och lurade många. Men betalningsanstånden för inropare var 2, högst 3 månader. Allt sådant ville jag ej ha med att göra. Sådana villkor brukades inte i Skåne på den tiden och jag visste hur svårt det var att utkräva något av allmänheten. Jag hade allra mest ro av jordbruket och ville därför helst vara hemma.

Men mitt hem har alltid varit, liksom också mina föräldrars hem, så beskaffat, att vilken medlem som gick ut, stor eller liten, i något ärende i byn, stan eller annars, brukade redogöra för vad som inträffat både vid tur och retur. I annat fall blev de alltid noggrant utfrågade av de hemmavarande. På detta sätt uppkom ett förtroligt umgänge och livliga samtal både vid arbete och vid måltiderna, ty även tjänarna skulle på samma sätt redogöra för sina "äckor". On the contrary, blev de som kommit hem även underrättade om hur det under samma tid tillgått därhemma. Till en början, i min första barndom, hade vi ingen tidning, men även senare då vi hade veckotidning, så innehöll den just ingenting om småbyarnas intresse angående varandra. Därför när man satt på lasset och körde med oxar vid marknads- eller kvarnaresor, som varade i flera timmar, så hade man tid och tillfälle till observationer av många slag. Man hade ej sådan brådska som nu, och hann ändå med allting. Då hade folk tid att leva och roa sig och må bra. Man talar här om hur en präst uttalade sig vid jämförelse av gamla och nya tiden: "Förr var det 'du och jag' och små hus och må bra, men nu är det 'ni och vi' och stora hus med ingenting i".

På tal om kvarnaresor så var det ju här något helt annat besvär med att få säden malen än där hemma i Skåne. Där kom möllarna och hämtade och kom och lämnade igen malden, men här fick man köra långa vägar till någon vattenkvarn och ligga där och vänta på när det blev ens tur att få sin säd på kvarnen, en tur som oftast begyntes vid nattens inbrott, så att om man körde bittida om morgonen hemifrån, så kunde det vara så många kvarnskjutsar i min förväg, att jag fick vänta ända till kvällen. Därför måste man vara bra och varmt klädd, med stor kappa, långa stövlar,

bra mycket foder till kreaturen och även mat till sig själv. Ibland om det var oväder och kallt, kunde det hända att möllaren bjöd på kaffe, men tullen blev också därefter. Alltid förundrade sig möllaren över att jag lät grovmala rågen och inte lät skala dem såsom alla andra skulle ha gjort. De infödda skulle också ha så fint mjöl som siktemjöl, och har jag heller aldrig sett något grovbröd i Småland som liknar det skånska. Folket lever till stor del av kaffe och vetebröd och det fina rågbrödet, varför också många magsjukdomar är mycket vanliga och många dör därav i sin halva ålder. I vår församling hade vi när jag kom hit 3 st vattenkvarnar: Floboda, Sunnerborg och Björnstorp. Men Sunnerborgs kvarn var ofta sönder och kapten Edelström brydde sig ej om på månadsvis att reparera den. Ibland kunde han inte skaffa någon möllare och så kunde Lagan svämma över, så att det blev bakvatten, och om det var kallt kunde det på ett besynnerligt sätt frysa nere vid bottnen i ån, det kallades att det "grunnade", och därmed stoppa driften. Men i Floboda kunde det gå alla tider. Lite vatten kunde också Sunnerborg lida av, därför körde vi ju säkrast till Floboda oaktat att det var mer än dubbelt så lång väg dit. En liten vattenkvarn som kallades Björnstorps kvarn fanns vid Björnstorp i Iflaån, men den fick endast gå till en viss tid, för ängsmarkernas översvämningsskull.

Förr hade det funnits den allra bästa kvarnen i Hamneda församling vid Hjulsnäs, men denna kvarn revs ner av godsägare Ramsay på Hornsborg 10 år innan vi flyttade hit. Sedermera byggdes en liten vattenkvarn i Issjön vid en liten bäck som kallades Bråtabäcken, men där var endast vatten periodvis. Men i Floboda tröt aldrig vattnet och var där aldrig bakvatten eller hinder av något slag, och i den dyra tiden då man som nu skulle ha malekort med sig, så var det ju säkrast att köra dit. Så i den dyra tiden passade länsmannen på att komma mitt i natten och hålla husesyn hos möllaren, och fann att han malde med kvarnen utan att kunna visa nöjaktigt malekort. Men förhållandet var endast det att den näste naboen väl visat malekortet, men efter påteckning fått det hem med sig. Möllaren dömdes genast att stänga kvarnen och hela nejden och byarna däromkring blev rent förbluffade häröver, ty ingen annan kvarn fanns i hela församlingen, där vi kunde få vår säd malen. Klagomål ingick till flera sorters överhet, men lagen skulle hållas, hur huvudlöst den än verkade.

Hungersnöd skulle ha utbrutit om inte många bönder kokte rågen, krossade den kokta säden och bakade ett slags bröd därav. Andra skaffade sig, av kringresande agenter, en liten kvarn att mala rågen med och drogs med allehanda besvärligheter, ty också skulle möllaren böta 1.000 kr. Efter några veckor, då allmogen blivit tillräckligt rasande över länsmannens tilltag att stänga den enda kvarn som kunde mala oberoende av torka eller väta i flera församlingar, vart det beslutat att gå till Kungl Majt ifall ej lindring gavs. Om länsmannen skulle ha andel i böterna är okänt för mig, men troligt. Då äntligen tilläts det att mala i Floboda, men böterna måste tas ut. Dessa ihopsamlades genom insamling på cirkulerande listor och lämnades till möllaren. Samma år blev möllaren i Väsby kyrkby i Skåne åsatt av deras länsman 6.000 kr i böter, ty han malde utan hänsynstagande emedan han skulle fullgöra ingångna leveranskontrakt om mjöl. Han fick böterna nersatta till 3.000 kr.

Så har jag sett den första velocipeden, den första slättermaskinen, den första avläggande skördemaskinen, den första ångtrösken, den första ångplojen, den första självbindareskördemaskinen, den första motorn, den första automobilen, den första traktorn och den första flygmaskinen. 8 gånger har jag varit i den största livsfara utan mitt eget förvållande, och blivit räddad. 7 gånger har jag skolat låta mitt hjärteblod för knivar och revolverar och andra mordvapen, men lyckats klara mig. Många olika sätt att bruka jorden har jag försökt, både så k extensivt som intensivt jordbruk, men med sikte på att inte behöva köpa grödan, genom konstgödning eller ruinerande åtgärder av annat slag. Delvis har jag lyckats att med minsta möjliga

kostnad och minsta möjliga arbete ändå kunna föda familjen, betala räntor och skatter och få "debet och kredit" att gå ihop. Om en stor herrgård på flera tusen tld med intensiv skötsel går med en förlust av några tusen kr, med mycket bekymmer och besvär att driva, då är ju resultatet på mitt mindre 1/8 mtl således rätt lysande.

En jordbrukskonsulent, ja själve länskonsulenten, reste omkring och predikade för oss bönder hur vi skulle driva våra jordbruk rationellt, men då han enskilt tillfrågades varför han ej själv ville befatta sig med jordbruk, svarade han: "Nej, om jag skulle ha jordbruk så måste jag driva det rationellt, och då lönar det sig inte." Nu kunde man väl fråga, vad nytta är det då med att driva jordbruket "rationellt"? Jo, att skaffa 5 a 6 gånger så stor gröda genom merkostnader, mer arbete och oftast förlust, är det offer lantbrukarna bringar den övriga svenska befolkningen, i det att en betydligt större livsmedelsmängd naturligtvis framkommer, men konsumenterna till fördel och producenterna till förlust. Har det inte importerats allt vad av bönder inom Sveriges gränser kunnat produceras, för att trycka oss ner i jorden genom konkurrensen? Därför återkommer frågan, vad nytta gör det att producera mer än till husbehov, vi vet ju i vems hand lagstiftningen ligger? Ett gammalt ordspråk säger att "kons och slaktarens mening är inte densamma". Men glädjen och tillfredsställelsen över att lyckas frambringa stora härliga grödor är så stark, att om än förlust därvid uppkommer, bönderna likväl hoppas på tillfälligheter som skulle kunna kompensera förlusterna som gjorts.

Jag sålde hemmanet 1925 till yngste sonen, som sedan dess har försökt med en mängd binärningar till lantbruket. Så har han haft kaniner, äggkläckningsmaskin och en massa höns, får, getter, gäss, kalkoner och bin, alltsammans med föga eller ingen förtjänst, men "lärpengar" har betalats. De trevligaste fåglarna var gässen, ty de trumpetade så det hördes i bägge byarna, så snart någon främmande närmade sig gården och sparade därmed in den obligatoriska hundskatten, i det man ej behövde hålla hund. Så länge vi hade dessa olika sorters djur, så skaffade sig många andra bönder även sådana djur, men sedan vi upphörde därmed så gjorde de andra sammaledes. Jag tror inte att gäss nu finns någonstans i hela socknen. Likadant med getter och kalkoner, men får, kaniner och bin begynner vi med nu igen och genast sporde jag att några andra också försökt skaffa får och kaniner. Hundar finns knappast att få höra år 1941, men är det någon som har bössa och jakthund så är det arbetarna, ty nu är det de som är jaktherrar, antingen som jaktarrendatorer eller som okynnesjägare. Skulle någon göra skadeståndstalan mot dem, så finns det ingenting att ta.

Sedan jag under min långa levnad sålunda praktiserat med snart sagt allting, och också fått utgiva lärpengar på allting, så var det likväl mångsidigheten i min utbildning som gjorde att jag kunde reda mig, med de omständigheter som var så olika dem där jag kom ifrån. Husen visste jag ju att jag själv kunde bygga om. Möbler kunde jag själv göra. Alla redskap vartill trä hörde, såsom plogar, harvar, triör, rensningssharpor, vält och räfsor m m, gjorde jag själv. Vagnarna gjorde jag och lade själv ringarna om hjulen, satte själv plogbillarna på och varjehanda lantbrukssmide gjorde jag, ty någon smed fanns det ej på den tiden på mindre än 1 mils avstånd, antingen i Bäck uti Kånna sn eller i Traryd, och att driva ute på vägarna med ett par oxar för att få smitt på så långt avstånd var ej möjligt.

Alldenstund Höganäs by såväl till folk som område i alla uråldriga tider tillhört Väsby sn, så kan det sägas att Väsby sn:s historia också i huvudsak är Höganäs historia. Att Höganäs församling, som skilts från Väsby församling år 1853, velat återförenas med nämnda sn år 1906, blev av Väsby sockenbor nekat. En karta över Väsby sn, upprättad av ingenjören Mandelgren på 1870-talet, visar betydliga olikheter emot nutida förhållanden. De som nu har tillgång till kyrko- och andra arkiv, kan ju med lätthet få alla s k officiella uppgifter, därför kan jag endast tala om det som av andra källor och mina föräldrar och föräldrarnas föräldrars berättelser kunnat av mig ihågkommas, jämte det som jag själv hört och sett.

Vid freden i Roskilde år 1658 förbehöll sig Danmark alla offentliga arkiv, vilka därefter troligen till större delen förstörts. Dock har det inträffat flera gånger i min tid, att danska skattsökare varit i Väsby sn:s byar och velat företaga grävningar efter skatter, och då tydligtvis varit vägleda av de gamla danska arkiven. Ända sedan det första namnet Westby eller Wesbye försvann från 1658, troddes det komma av den vattensjön som sträckte sig emellan Höganäs och Skälderviken och var full av vass: vassjön, vassbyn, väsbyn. Denna kärrsjö kallades sedermera Ornakärre Vasar. Dessa vasar sträckte sig mot Hustofta, Ingelstråde och Plönninge. Hela socknen Väsby utgör 30 hela rusthåll och ansågs fordom tillhöra kronan. Krapperups gods äger en del hemman i Väsby sn. Vägen som leder från Helsingborg utstakades från Allerum emot Höganäs gästgivaregård år 1802. Vägen måste gå på 2 broar vid Ingelstråde över maderna. Dessa broar kallades för Vällbroarna och gick vägen där S-formigt. Vidare var ännu en bro vid utloppet mot Plönninge av Hustofta-vasen. Denna bro kallades för Våtåsabron, sedermera "Bränneriet", därför att ett brännvinsbränneri varit i huset bredvid. Före kolbrytningen var det hela området av Långaröds, Tjöröds och Hultabo ängar, och var där då ingen bebyggelse alls. Men så snart kolbrytningen begynts, dvs byggandet av pumpverk och anstalter vidtagits, så begynte där byggas mer och mer, efter som arbetare kunde anskaffas. Till en början var det ingen som ville hugga kol och en gång beordrades 50 man soldater från Småland till att hugga kol i Höganäs. T o m från Ryssland införskrevs folk. Några ryssar kom också och blev kvar, och deras släkter fortlever nog ännu. De som jag kan påminna mig hette Michailov, Kutisov, Gregorëv, Plakov, Sibirjakov och Vasilëv. Michailov var nattvakt i min ungdom. Då var han gammal och grå.

Ett av de äldsta schakt som bearbetades var Brors Backe 1805 och senare "Besväret". Vid Brors Backe omdanades dess bergbunke till "Tivoli" eller folkets förlustespark av en disponent som hette Sjökröna. Efter spiraluppgång på bergbunken kunde ovanifrån läsas i gräsplaner "SJÖKRÖNA". Omkring detta schakt byggdes några små hus, men större kaserner byggdes först nere vid havsstranden av Öresund, 3 stora men låga, 12 alnar breda och 50 alnar långa hus av korsvirke och tegel. Men senare uppfördes av tegel 2 st 12 alnar breda och 40 alnar långa kaserner, "Nye Länger" kallades till skillnad från några andra uppförda förut av sandsten från Brors Backe och Besväret. Men sedermera byggdes vid byvägen mot Långaröd 3 långa boningskaserner, alldeles lika med de s k Sjökröngorna, av ekekorsvirke och tegel. Ifrån min gårdsplan fågelvägen ca 800 m norr om Väsby kyrka kunde jag och vi, mina föräldrar och syskon, se ett hus som låg på en höjd vid Höganäs fiskeläge. Den höjden är nu bortschaktad och utjämnad på hamnområdet. Den höjden kallades för "Bonnhöjen". I slutet av 1860-talet byggde stenkolsbolaget ett hus vid södra sidan om det dåvarande torget, och detta skulle vara ett hotell och hade spriträttigheter, dvs att handla med brännvin och bier, både till avhämtning och förtäring på stället. Denna inrättning var just ett medel att hålla arbetarna nere i den största fattigdom, ty de allra flesta begagnade dessa drycker. Därtill var det likadant med gästgivargården vid Höganäs fiskeläge. Hotellet i den byn, längst från sjön, kallades Hotell Höganäs men byn kallades Höganäs Ryd, och till slut endast Ryd.

Landsvägen som från Allerum stakades ut 1802 gick först rakt emot Väsby kyrktorn till Ingelstråde, men därifrån gick den i flera avvikande krok, som man påstod inte motiverades av terrängförhållandena men av ingelstrådebornas gästfrihet emot stakningsmännen, som också logerat där över natten. Att de dagen efter trakteringen ej så noga "i dimman" visste på vilket håll de skulle mot Höganäs, är ej så underligt. Men sedan vägen vid Vällbroarna gjort 2 S-krok, gick den därifrån i nära rät riktning fram till Våtåsabron, där den vek av mot Ryd, och kommer att utgöra en genom gamla torget mittgående gata, som troligen blir den nya stadens storgata. På den tiden, 1802, delades vägen till underhåll av bönderna i Väsby församling, och min morfar Rasmus Larsson fick just det vägstycke som blev själva inkörsporten till Ryd, i ungefär 100 år. Det märkliga var att min morfar planterade ett slags poppelträd, nästan liknande asp. Dessa träd uppnådde en kolossal storlek med vidlyftiga kronor 25 alnar uppe, där de nådde ihop med grenarna mitt över landsvägen, med stammarna 1 ½ aln tjocka i genomskärning och utan grenar på de första 15 alnarna från marken. Dessa ovanliga 8 st träd fick kvarstå, då det år 1877 planterades almträd ända ifrån korsvägen med prästavägen och landsvägen vid högre folkskolan (som ditflyttats från Ryd) och ända fram till gästgivargården i Höganäs. Träden – almarna – var då de sattes 3 alnar på stammen och tjocka som en täckeraft (1 tum) på en sträcka av 1 ½ fjärdingsväg = 3/8 mil. Fjärdingspålen, milstolpen, står eller stod strax utanom Ryds gränshus. Detta var före 1880 en handlande Oscar Zimmerdals, Stin Gretes boningshus till höger och handlaren Gernes samt "Fyrkanten" av sandsten (arbetarkvartér) till vänster om landsvägen.

Bakom dessa vid pumpmaskinerna var en gammal frökens hus och längre fram till vänster om landsvägen de s k "Nye Längerna", 2 st arbetarkaserner. Till höger, mitt emot Nye Länger, var en större trädgård, "Kamrerens trädgård" och mitt emot denna ett högt plank omkring "Timmergården" i rak linje med Nye Länger, och gick ut till torget, men vid torget till höger låg så ett långt smalt hus Rothénska huset och Kamrerens hus, bägge i rät linje emot landsvägen och med frontsidan mot torget. Torget bildade en fyrkant på bägge sidor om den genomgående landsvägen. Den norra sidan upptogs vid torget av disponent bostad och trädgård. Den södra sidan upptogs av Hotellet. Den västra sidan av torget hyste stenkolsverkets kontor och den östra sidan upptogs av förutnämnda Rothénska huset och planket i rät vinkel söder om landsvägen. Mitt emot kontorsbyggnaden till vänster om landsvägen var ett par sandstenskaserer och till höger längre fram om kontorsbyggnaden åter ett par sandstens 2-våningshus, liksom de övriga nämnda, och därefter på höger, dvs på norra sidan om landsvägen, kyrkan, som är ett gammalt väverihus som förändrats. Därefter var färgaren C F Sticklers färgeri över en bro över kanalen söder om landsvägen. Sådant var Ryd år 1880, ja ännu så långt tillbaka som 1870.

Nuvarande kyrkan från 1941 är således den tredje kyrkan i Höganäs församling, sedan den skildes ifrån Väsby 1853. Den första kyrkan var som nämnts ett gammalt väverihus, som omändrades till kyrka. Det var ett stort envåningshus täckt med tegel, troligen av Margretebergs eller tysken Wehtjes bruks tillverkning på den tiden. Mitt på taket byggdes en 6-kantig tornbyggnad, möjligen 7 a 8 alnar hög, och i detta torn sattes en slags egendomlig ringställning. Den bestod av 2 grova stålstänger, som var fritt upphängda horisontellt, dvs med jämvikt på mitten hängande och på dessa slog ringaren med dubbla upphängda träklubbor, som ringaren med en sträng i vardera handen kunde tillika med en till (de måste vara 2) avpassa slagen liksom 2 klockor i en kyrka brukar höras, när en större och en mindre kyrkklocka ringes. Stålstängerna hade också olika ljudton. Denna ringning var så stark att ljudet därav hördes vid lugnt väder över ¼ mil ut över landet.

Man påstod att stenkol först bröts på Tjörrods ägor år 1797. Stenkolsverket anlades av greve Erik Ruuth år 1795. Grundläggarens bildstod i bränd lera stod upprest på en gräsplan bakom den gamla kyrkan, som först användes. Denna grundläggning av stenkolsverket bör väl just anses som det egentliga fröet till den blivande staden Höganäs. Visserligen var Höganäs fiskeläge även före den tiden en anseelig by, men fiskarbefolkningen och bebyggelsen hade nog ändå inte kunnat så tillväxa, som nu genom kolgruvan blev fallet. En gård som hette Hultabo inköptes och byggdes husen om till arbetarebostäder och kallades för "gamla gruvgården" till skillnad från "sjölängorna" som uppfördes omkring 1800-talet, men senare 1847 byggdes ytterligare en sjölänga. Dessa sjölängor låg nere vid stranden av Öresund. Vid och omkring denna "gamla gruvgården" i Hultabo uppväxte en stadsdel som kallades Bruket därför att där anlades en lerkärls- och tegelfabrik, varvid den underjordiska leran användes, som togs under stenkolet och kallades för eldfast lera.

Den tredje och egentligen äldsta delen av staden är ju Höganäs fiskeläge, som troligen före all annan bebyggelse varit ett samhälle för sig, liksom Lerberget tillhörande Väsby sn. Fiskarna skulle in natura betala tionde till präst och klockare i Väsby. Såsom endast fiskeläge hade Höganäs ingen hamn, men likväl något slags tilläggsplats för båtar, där fiskebåtarna kunde förtöjas. En träbro på i sjöbotten nerdrivna pålar hade alltid funnits i mitt minnes tid och troligen 50 år innan eller nära början av 1800-talet. Men så 1877 blev bolagsordningen fastställd för Höganäs Hamnbyggnads AB. Väsby församling bidrog med 300 aktier a 100 kr. Många enskilda tecknade sig, men huruvida det någonsin blivit någon procents utdelning är obekant. En ingenjör som hette Lovén ville fylla ut i Öresund en norr om Höganäs befintlig stor askebunke som samlats vid brukets lerkärlsfabrik. Han körde ut askan med lokomotiv från bruket i en allt mer och mer stigande bunke, så att den blev 30 alnar hög, just vid havsstranden där han slutade endast 6 alnar från vattnet emedan han ej fick tillåtelse att stänga böndernas i "norra markelaget" tångtäkt. Vidare hade man avprovat att en blandning i viss proportion av släckt kalk och stenkolsaska, kunde block gjutna därav motstå vattnets inverkan lika säkert som gråsten, endast vattnet gick över det för jämnan. Således lät han gjuta 100-tals med askblock om flera 1.000-tals kg vardera i brädlådor vid sidan om ett järnvägsspår till den träbrygga som närmast land uppsatts, och så långt ut att blocken kunde sänkas i så djupt vatten, att det gick över dem. Närmast land och så långt ut måste det så uppfyllas med stengrus och sand ifrån Bonnhöjen, och resten av askhögen breddes ut på hamnplanen långt ut från det gamla landfästet, så att en bred slätt uppkom, och därutöver blev det då några alnars vatten. Ovanpå de nersänkta blocken murades sedan med tegel till en skyddsarm. Oscar II besökte Höganäs år 1878.

På en hög tomt ovanom byn och gästgivargården, står lite norr om väderkvarnen en sorts utsiktsbåk av järn, med ett en tunna liknande krön, omkring 25 alnar högt. Det berättas att det skall vara ett märke för sjöfarande, att när de kan se detta märke i rak linje med Väsby kyrktorn, så går det riskfritt utan att stöta på grund att segla rätt in mot Höganäs. Ett annat sjömärke till vägledning för fiskarna är en stor sten som tros ha burits av isen fram och lagt sig emellan Fulsör och Långör. Denna rullsten skjuter upp över vattenytan ett par alnar och är alltid vitkalkad på den sidan ut emot Sundet. Stenen kallas för "Mårten" och det påstås av fiskarbefolkningen att de kan se "Mårten" redan strax efter att de framkommit om Kullaberg. Men vattnet är 3 alnar djupt omkring stenen som vattnet slickar omkring, annars är det endast fots- eller alnsdjupt i hela omgivningen emellan "örarna", och kallas detta för "Kärringasjön" därför att det var förr fruntimrens badplats. Männens badplats var vid andra sidan om Långör, dvs norra sidan. Dessutom så var vattnet också mycket varmare i den grunda Kärringasjön än vid den djupare norrsidan.

En överste von Sydow skall ha gjort ritning och kostnadsförslag för hamnanläggningen vid Höganäs år 1839. Av en dansk ingenjör som hette Dunker 1872 och senare kapten W Gagner gjordes ritning och kostnadsförslag 1873. Namnen på inbjudarna till hamnbygget var: Ernst Theodor Killman konsul, Nils Christian Pyk f d sjökaptten och skeppsredare, Måns Andersson i Svenningstorp, Lönnskog och Månstorp lantbrukare och skeppsredare, Nils Andersson i Mölle f d sjökaptten och skeppsredare, Nils Olsson i Tjörred lantbrukare och skeppsredare, Nils Peter Andersson i Lerhamn f d sjökaptten och skeppsredare, Sven Nilsson Horndahl f d sjökaptten, lantbrukare och skeppsredare i Höganäs, David Walter Pride handlare och skeppsredare i Höganäs, Jonas Lindgren f d sjökaptten och skeppsredare i Höganäs, samt Lars Pålsson i Lerberget sjökaptten och skeppsredare. Hamnen invigdes 1887 av kungen Oscar II. Väsby församling tecknade 300 aktier a 100 kr i Höganäs hamnbyggnadsföretag.

Gruvbolaget hade beslutat 1801 att en kanal skulle grävas från pumparna vid Ryd och ut till Öresund. Utförandet leddes av en ingenjör som hette Stawford. Kanalen var 6 alnar i botten och 10 alnar i ytan, men djupet endast 2 alnar och en hästkörväg av 2 ½ alnars bredd vid varje sida, men när kanalen blev färdig 1805 hade det anlagts en järnskenespårväg för transporten av stenkol. Vattenledningen från träsket maderna, som kom genom Våtåsabron, skulle också få ett utlopp genom Plönninge norr om Ryd och ut i kanalen någonstans vid Brors Backe. Men även det vatten som pumpades ur gruvan skulle gå genom denna kanal, som framme vid Höganäs blev ända till 10 alnar djup igenom höjdsträckningen, en bit mitt för sergeant Pihls – S N Horndahls, och ut i sjön (Öresund), där det vid sidorna i sjökanten på båda sidor om kanalen var träbroar ut i sjön, och berättas att staten uppställde några kanoner där till hot mot danskarna, men träbron brakade omkull i havet vid en storm och kanonerna gick till botten, där de fick kvarligga i långa tider innan de slutligen blev upptagna. Den ena hästbanevägen utmed kanalen införlivades med landsvägen så att kanalen således kom i 100 år och därutöver att flyta jämsides med landsvägen. Gustav IV Adolf seglade i kanalen från Ryd i en pråm till Höganäs år 1807.

Enligt kontrakt uppsatte en brukspatron Samuel Owen 2 stora s k holländska pumpar 1832 och skulle de ha kostat 130.000 rdr. De var av 40 famnars längd och 20 tums diameter, och med cylindrar 2 alnar långa och 16 tums diameter, verkliga jätteverk, som halade upp sådana massor av vatten att en stor kvarn både dag och natt drivs därmed och maler dels arbetarnas brödsäd, och dels gröpsädshavre till hästarna. Oaktat att endast den ena pumpen alltid gick, så upphörde aldrig kvarnen att gå, såvida bara någon passade den. Den andra maskinen var avsedd att träda i funktion om den första behövde repareras, och bägge på en gång igång såg jag aldrig mer än en tid 1885 då vatten troddes komma in i gruvan från Skälderviken. I ett hastigt slag fylldes hela kolgruvan med vatten så att folket med knapp nöd hann komma undan och upp från översvämningen. Vid samma tillfälle blev det en krater i jorden där kyrkstigen går fram mot Väsby från Ornakärr, på prästgårdens ägor, till 30 alnars diameter och 15 alnars djup, och en stor märkegrav på Håkanstorps ägor blev plötsligt tom på vatten, då den strax förut varit jämnt bräddfyll. I ett pumpverk nere i Oscarschaktet släcktes elden under pannorna och endast de gamla holländska pumpverken kunde draga upp vatten, men det förslog inte och man måste, vid alla i bruk varande schakt, hiva upp vatten i kollådorna, och efter 3 veckor sjönk vattnet så mycket att ingenjören och arbetare kunde gå med vattnet upp på halva kroppen och vada fram till bristningsstället med tegel, murbruk och träkilar. Mur efter mur uppsattes och kilades fast, så länge att den murklacken blev 6 a 7 alnar tjock.

Jag kom ner i gruvan någon tid därefter och kom just till den muren som satts till stopp för det, som det troddes, från Skälderviken inströmmande vattnet. Jag och mitt sällskap måste gå nere i gruvan ifrån Oscarsschaktet till Ahlströmers Schakt, och det enda vattnet var en rännil vid sidan om vägen som porlande vägledde oss. Framför murklossen stannade vi och såg hur träkilar var indrivna runt tak och väggar, men oaktat alla tättningsmedel sprutade likväl vattenstrålar 6 a 7 alnar fram av trycket. Efter ännu några veckor hade verket sin vanliga gång, men det förklarades från verkets kontor att det kostat 300.000 kr att komma igång igen. Dessa holländska pumpverk hade 4 eller 5 stora ångpannor, liggande i bredd och långa som tvärs över huset, möjligen 15 a 16 alnar, så att fyrplats var förändes på dem. Som varje panna var 3 a 4 alnar i diameter och mur emellan varje, så blev det ovanpå dessa ångpannor ett stort rum som var, i synnerhet om vintern, alla luffares och tiggares eldorado. Där var sådan värme ifrån pannorna natt och dag alltid, ty en av maskinerna gick ju alltid. Här låg tiggarna i långa rader med sina påsar med sig. Om dagarna strövade de omkring på landet hos bönderna och tiggde bröd, fläsk och potatis. Rå potatis stekte de i askbunken vid sidan om maskinerna. Denna askebunke växte med tiden, så att den blev över flera tlds yta. En arbetare körde dagligen upp på stigningen med en tippkärra och tippade av den glödande stenkolsaskan som rullade utför den 20 eller fler alnar höga slänten, där vid nerkanten den grovaste askan alltid höll elden vid liv, så att tiggarna kunde steka sin potatis där.

Samme tippkörare framskaffade först kolet till pannorna, så det var hans hela göra. En kalkbränningsugn var där också vid sidan om pumpverken. Varmvattensbad var anordnat i pannerummets ena sida i en lång trälåda eller ränna. Även en skälleho, för att skälla arbetarnas grisar vid slakt, var angjord vid pumpverken. Men en sådan skälleho fanns vid de andra igångvarande schakten likaledes. Stenkolsverket var ett privilegierat gruvdistrikt, som i Luggude och Rönneberga härader tillhörde greve Erik Ruuth, som även hade en lerkärlsfabrik i Helsingborg 1795. Bolag bildades 1797. Men dessa som nu hade koncessionen måste årligen bevisligen göra "arbete" på varje jordägares mark och lämna skriftlig redogörelse över bolagets arbeten och förehavanden. Därför kom också 3 personer, 2 med spadar med sig, med vilka de grävde ett spadtag på varje bondes plan – det skulle kallas för "arbete", och den tredje överlämnade flera stora tätskrivna ark papper, som omtalade kolbrytning och namn på de olika gruvorna och orterna i den kringliggande nejdens kolgruvor. Vi hade en stor samling av sådana inmutningspapper, som dock har blivit förstörda. Ingen fick ta upp stenkol ur marken mer än till eget behov och på sin egen mark. Därför när det var lågt vatten i Öresund så att Nyhamns fiskarbefolkning kunde bryta kol i flötser på havsbotten, där kolflötsen gick upp i dagen, så försökte stenkolsverket att förhindra det, ty det var ej på deras egen mark utan på det inmutade området.

Kolgruvan hette till en början "Kongliga Adolph Friedrichs Stenkolswerk", men på en bolagsstämma i Helsingborg den 29 maj 1797 beslöts det att en del byggnader som bolaget ägde i Landskrona och Helsingborg skulle flyttas till Höganäs. Ett boningshus för 18 arbetare skulle uppföras och av kungen skulle det begäras att det skulle få kallas för "Gustaf IV Adolfs Stenkolswerk". Nu år 1941 är Höganäs blivit stad. Hela marken och grunden varpå denna stad vilar är en underminerad omkrets, en källare, som även sträcker sig långt utom stadens gränser. Om denna källare var det process på 1870-talet, ty Långaröds och flera andra byars bönder förklarade att deras marker sjunkit och fortfarande skulle sjunka, emedan all stenkolen tagits upp, och märkte de gamle att det hade ändrat sig. Men en av de största hemmansägarna förklarade sig snart vilja skilja sig ifrån processen, och därmed brydde de övriga bönderna sig ej om att fullfölja sin talan.

Jag minns hur vid Tjöröd på ett ställe som hette Sone Gades var 2 kolbunkar (bergbunkar) till höger om vägen från Nils Olssons ner emot landsvägen och 3 st bergbunkar mitt emot vid andra sidan vägen, där en stig gick emellan dem förbi "Kölans" hus, samt 2 st bergbunkar i Måarp på Nils Lindaus hemman, och alla dessa 7 bergbunkar blev helt och hållet bortforslade och uppeldade av bönderna ifrån min barndom 1861 till 1895. Men av de som låg kvar efter kolbrytningen låg 3 på Nils Olssons, 1 hos Per Olsson, 1 hos Måns Gudmundsson och 1 hos Jöns Sonesson i Tjöröd. Ytterligare 1 hos Nils Lindau, 2 hos Bengt Sonesson i Måarp. I en som kallas "Besväret" fortgick arbetet, i en Kronan fortgick arbetet och 2 på Per Ols i Plönninge och Sven Anders.

M 8115:1-50

Sedan jag för 44 år sedan hitflyttade till Hamneda, är nu ingen enda hemmansåbo av de gamle, som då ägde hemmanen, kvar i livet mer än 3 st utom mig i Horns och Ryds byar (i början av 1942) av alla de 45 bönder som då levde. Men vid 4 har ju också sålt, så nu är det en ny generation som råder och regerar här i dessa byar. Detsamma är nog förhållandet i hela församlingen i det närmaste, skulle jag tro. Har jag nu i så många år bott och verkat ibland smålänningarna, så har jag ju också fått lära deras knep och färdigheter i att överallt kunna smita undan lagarnas tillämpning, fastän jag aldrig har velat betjäna mig av den kunskapen. Därför bör det vara som en förseglad bok med svart omslag och röd bokstäver, med titel: "Småländsk Swartkonst".

En smålänning får aldrig vara rådlös. Det vore detsamma som att så ogräs istället för säd, om inte den boken förblir oskriven. Återstår nu endast att kasta en återblick och göra en jämförelse mellan dåtid för 44 år sedan och nutiden (1942). Då var folket mycket fattigt och enkelt klätt, både i kyrkan och på marknader, ja, jag rent av förvånade mig över deras fattigdom. Men det varade inte i många år förrän yppigheten och överflödet blev större här än i Skåne. Förr gick skolebarnen $\frac{3}{4}$ mil till skolan med tunga träskor på fötterna, både gossar och flickor ("herar och gräbbor"). Snart nog blev det snörkängor och galoscher och senare gummistövlar till både stora och små. Men ännu bättre, de kör på velociped och ännu bättre, nu får de bilskjuts både till och från skolan. Men ännu bättre planeras, skolhem med hushållerska vid skolan och allt fritt m m. Nåja, själva kreaturen får ju åka bil till och från marknaderna, emot som förr då de arma bönderna och dito kreaturen i ur och skur måste driva på landsvägarna, samt svettiga stå och sedermera frysa på marknadsplatserna.

Alla bönder plöjer ändtegar och rakare fåror och alla har bättre redskap, bättre dragare, och bättre gröda än de hade för 44 år sedan. Alla människor knackar på dörren före inträdet i främmande hus. Alla begagnar militäriskt hälsningssätt (männen). Förr tog man mössan av sig för den som var flera 100 m ifrån. Obekanta hälsar inte på landsvägsfolk de ej känner. Kyrkosångare finns inte alls, med undantag för någon sångkör som präst eller klockare övat, men denna kör är stum så snart de kommer i kyrkan utan att uppträda i kören. De såväl som annat folk anser det visst för en skam att sjunga i kyrkan, men allt detta var inte så för 44 år sedan. Många bekvämligheter har vi nu med elektriska lyset, bilarna, telefonen, och föga nytta av radion. Men allt detta är dyrbara bekvämligheter som vidlåder snart alla hus och fastigheter, ej alltför avlägset belägna. Men folkglädjen är utdöd, man studerar på föreläsningar, radio, biografier, bollsparkning m m, så att ungdomen liksom endast grubblar på sådant. Jag har ej hört ungdomen sjunga i byarna på minst 25

år, mer än ett par verser av majvisan, och även det med möda tycks det. Men i min ungdom sjöng folket vid arbetet, antingen på fälten eller i stuga, ladugård eller loge. Om sommarkvällar, ja t o m om vinterkvällar vid vackert väder, gick ofta stora flockar ungdomar av båda könen på byvägarna, ofta sjungande och spelande. På så vis spreds de gamla visorna och "visetonerna" (melodierna) genom hela landet. Så mycket sämre nu än förr är att ej många har ro av eller lust till att lära sig det att hantera de gamles musikinstrument, fiol, flöjt eller klarinett, utan helst använder maskinmusik eller det usla harmonikaskrålet. Det är liksom när svensk-amerikanerna återkommer från Amerika, de skrattar aldrig mera utan är djupt allvarsamma som på en begravning.

Bönderna i Sverige är också modfällda, ty det vet att om deras produkter i någon mån stiger i pris, så har arbetslöner och maskiner redan förut stigit, så att jordbruket jämnt alltid kommer i efterhand och i annat fall vet "proletärerna", som har regementet (genom den LIKA rösträtten), att genast stifta lagar mot böndernas prishöjningar, men glömmer bort att stifta lagar emot arbetarnas och ämbetsmännens prishöjningar. Vore det så att jordbrukets produkter fick stiga i pris, så att jordbruket lönade sig, så skulle rusning snart ske till landsbygden igen. Därför drivs lantbruket nog ganska lamt av många, enär de vet "var skon klämmer". Det gamla goda förhållandet, det s k patriarkaliska, tog ett slut när på landet omkring 1890-talet det överallt i alla bondgårdar, inrättades något som kallades "folkstugan". Det var oftast en skiljevägg tvärs över den dagliga storstugan där förut i alla tider husbondfolket, barnen, drängar och pigor åt vid samma bord och samma rätter. Men sedan en vägg stängde av ett inre rum, där husbondens familj skulle spisa för sig själva, och tjänare och dagsverkare skulle spisa i folkstugan, det yttre rummet, så vart där genast hat och avundsjuka uppväckt, ty om än husbondfamiljen åt alldeles samma slags mat som de fick i folkstugan, så trodde tjänarna likväl att där vankades läckerheter som skulle dem undandragas.

Då satte tjänare och dagsverkare upp sina löner, påfordrade bostäder med eldstad, samt begärde friheter som ej förut varit vanliga. Arbetsgivarna fordrade nu att tjänare inte fick skylta för ont väder, utan skulle vara ute i "ur och skur" om så påfordrades. Förut behandlades tjänarna som medlemmar av familjen på de allra flesta ställen, och skyddades mot oväder och överansträngningar. Arbetarnas pretentioner har stigit i höjden allt mer på samma gång som arbetsprestationerna fallit allt lägre och lägre, så att nu är parollen: "Minsta möjliga arbete och högsta möjliga betalning därför". I all min tid har jag endast påträffat en bonde, som var så fullkomligt belåten att han inte alls brydde sig om att bli rikare, för han sade sig vara rik nog. Det var en liten bonde i Åstorps järnvägsstations väntsal, då det kom på tal om teckning till pansarbåten "Sverige". "Ja, men jag ska teckna ett par hundra kr, för jag vet att man inte kan göra nåt utan verktyg", förklarade han. "Jag har aldrig hört nån som varit så belåten som ni, hur kan det komma sig?", sade jag. "Jo", svarade han, "jag har ett hemman värt 16.000 kr och en enda dotter, så hon blir väl rik nock, så jag behöver ej samla mer till henne, så jag ska verkligen teckna bidrag till fartöjet". Var det måhända en slags giftermålsannons för hans dotter, eller var den gamle lille bonden i verkligheten så förnöjd, frågade jag mig?

Många stora hinder kommer lantbefolkningen till del genom en massa onödiga lagstiftningar. Såsom t ex lag om hjulringar, lag om att gårdsgårdar ej får vara mer än ½ aln höga vid landsvägar, då motorsnöplögen på några minuter skaffar bort snön genom byarna. Vidare får inte prydnadsträd eller alléträd finnas genom byarna utmed landsväg, och en mängd andra onödiga och trakasserilagar, som skall vid vite efterlevas. Mest olikt den gamla tiden är ju också att alla bönder skaffat sig hästar istället för stutar, oxar och kor, till dragare vid jordskötseln. Men bilar och traktorer

gör det mesta av transporter på vägarna. Det är nu nära nog omöjligt att uppbringa ett par stutar eller oxar på någon marknad i Sunnerbo härad. Ävensom att i forna tider då Kungliga Jagtklubben hade arrenderat våra jaktmarker, var här ännu en myckenhet av villebråd, ehuru vaktmästaren och hans släkt alltjämt sköt när som helst, ändå han fick 250 kr årligen för "vakten", men nu finns här nästan ingenting av vilt, sedan tjuvjägare huserat som jaktherrar i många år. Av alla de gamla bönderna är alla utdöda så när som 4 utom mig på 37 gårdar i båda byarna Horn och Ryd. Deras hemman har antingen övertagits av barn eller sålts till främmande, dock mest det förra. På dessa 43 år som jag bott här har det dött 196 personer i dessa båda byar på 3 km längd från övre Horn till stationsområdet Hornsborgs invånare.

Endast en bråkdel av vad som inträffat under min levnad har härmed kunnat skrivas upp, ty man må besinna att den som har levat i över 4.000 veckor och att varje dag något hände och inträffade, eftersom det varje dag för mig alltid något hände och inträffade och alltid något anmärkningsvärt förekommit, så kan man förstå hur mycket som skulle få skrivas. Men, torde någon fråga, det har väl ändå varit många dagar i ert liv då ingenting inträffat? Jag får då framställa ett par exempel. Jag körde en dag med oxarna och plöjde, plötsligt vänder plojen upp och blottar ett råttbo med några mycket stora samt många mindre jordråttor, och dessa var av en sort som jag aldrig förut sett nere i Skåne. De sprang omkring, och som jag av gammalt hatade råttor, så kastade jag tömmen, stannade oxarna och försökte krypande och med toffeln i ena handen att slå ihjäl så många som möjligt av dessa svarta långhåriga individer. I brådskan föll mössan av mig och vackert solskensväder var det, då jag hörde någon säga "Goddag!". Jag som plöjde upp till landsvägen hade inte märkt att det kom någon. Så var det vår pastor Wieslander, som på den tiden var rent av den skickligaste lantbrukaren i hela församlingen och tillika en infödd, som visste att detta slags råttor kallades för sorkar och kunde även förekomma i potatiskällare. Nåja, det var ju inte mycket men ändå något som inträffade.

Ja, men det har väl ändå funnits dagar i ert liv, då ingenting inträffat? Jag får åter föreställa ett exempel. Det var vackert väder, jag körde och plöjde, oxarna gick bra, plojen gick bra, stöter den inte emot sten är det bra, stöter den emot sten sätter jag ett märke för att ta upp stenen en annan gång, men ingenting inträffade således? Jo, då har just det inträffat som jag alltid allra helst vill att det skall inträffa, nämligen förnöjsam tillfredsställelse. Jag gick ju och glädde mig över att kunna plöja så raka fåror och lägga torvorna så vackert efter varandra. Hade det varit ont väder, snöslask, stötestenar och arbetet måste utföras, då hade ju något helt annat inträffat, men således något för varje dag för den som ger akt därpå. Den som för böcker över inkomster och utgifter, begagnar notisbok och tar vara på alla begravnings- och högtidsbiljetter, så kan man i de flesta fall konstatera själva datum för det inträffade, samt framför allt har man minnet naturligtvis, den som har det i behåll utgör huvudsaken igenom livet. De händelser som inträffat skulle ju kunna indelas i vissa storleksgrader liksom Binge-Pernillans ostar. Hon hade av bönderna tigt ostmjölk, och vid en ett par dagar därefter företagen bygång tillfrågades hon av bondmororna: "Nå, blev där nån ost?", och då svarade hon: "Jo, där blev 2 stora ostar och 2 större, samt 2 små och 2 smärre". Så kan ju alltid något inträffa, om än det ibland får räknas till det smärre.

Såsom t ex jag fick vid växel med bagaren i förra veckan 1 kr. Vid närmare besiktning av det slitna myntet upptäckte jag året 1873. Genast föll det mig in, att den peng kunde jag ju ha haft i min börs sedan den första sommaren då jag följde med en byggmästare och byggde flera hus på Höganäs. Sedan kanske jag hade haft det när jag kom ut och exercerade beväring. Kanske

kaptenen, majoren eller marketentaren hade haft den kronan i sina börsar. Ja, alla sillhandlare och alla slaktare, kanske alla svenskar och själve kungen haft den i sin börs? Den hade säkert varit utrikes, i Danmark och Norge, ja i hela Europa, ja i Amerika. Per Olsson i Allmänningshuset, som varit matros på en emigrantångare och kommit 38 resor (= 76 gånger) över Atlanten och nu stannat hemma för att ta emot sin fars hemman, kanske hade haft den kronan i börsen. Nu har jag lagt myntet tillvara, därför att det är bland de äldsta nu gångbara skiljemynten i Sverige. Där blir det hos mig kanske liggande tills det smältes om, ifall det återkommer till myntverket, så blir det åter en klump, som till en ny skapnad. Så går det också med oss människor, vi blir till en jordklump igen, men den händelsen som inträffade den dagen att jag fick det gamla myntet, kan ju blott betecknas som en av de "smärre".

Nåja, som det ju är omöjligt att skriva upp allt som inträffat och inträffar för varje dag, så kan jag liksom ta det i större buntar. T ex: tala om att i min tid, från 1860-talet och fram till 1880-talet, var den sk "spannmålsperioden" då England köpte så mycket spannmål som de svenska bönderna kunde frambringa och att som följd därav spannmålsmagasin och spannmålshandel uppsattes i alla skånska städer. Under första delen av perioden, eller från 1860-talet till 1875, blev det en angelägen sak för alla bönder att "märgla" sina åkrar, men inte dränera, och först 1870 begyntes det mera allmänt att så konstgödsel. Efter 1880 kunde inte mer någon säd säljas till spannmålshandlarna och då måste bönderna spekulera på mejerier. De första med avkylning för grädduppsamling. Separatoren var då 1875 inte vanlig. Men på 1890-talet begyntes det också med att plantera sockerbeter. Såväl mejerirörelsen som betodlingen fortfar ännu.

Allmännare bruk att dränera åkerjorden med tegelrör begyntes först kring 1880-1890. Detta är att ta händelserna i bunt- eller klumpvis. Sedan kan det ju alltid komma fram brottstycken såsom erinringar om det förflutna som aldrig tryter i en gammal människas liv. Hädanefter kan det knappast framkomma annat än "brottstycken" ur min biografi. F ex jag var 10 år då jag fick följa med min far till hemmansavträdesauktion på min farbrors gård i Långaröd. Vi kom dit kl 9 f m, ty alla sådana större auktioner lystes alltid ut att begynnas kl 10 f m. Tidningsannonser kom ju aldrig ifråga, när ingen hade tidning, men i flera närgränsande församlingars kyrkor upplästes kungörelser som ditskickats av "auktionsmannen". Huruvida denne betalade något till prästerna härför vet jag inte, men här i Småland måste jag betala prästerna i 8 till Hamneda sn angränsande socknar, för uppläsandet av kungörelse angående en hemmansdel som sålts från mitt hemman för 30 år sedan, innan min hitflyttning. En präst – vår egen – tog 3 kr, de flesta 50 öre och en enda ingenting. Vidare måste det införas i Post- och Inrikes Tidningar för 15 kr och jag i 5 års tid vara oviss om någon annan skulle göra anspråk på mitt hemman.

"Auktionsmannen" som han kallades var en skollärare på Lerberget i Väsby sn och således egentligen gränsenabo, ty Långaröds ägor går ut mot Lerberget. Skolläraren hette Lars Nilsson, söp mycket och drack ofantligt med bier och var bliven gruvligt tjock och fet. Men mera om honom en annan gång. Som min farbror ej kunde vara inne utan måste passa sin sak, så när kl blev 10 gick roparen ut på förstugebron och högt och tydligt sade ifrån så här: "Ja, go vänner, nu börjar vi auktionen, för kända och godkända köpare är det 6 månaders kredit till den 1ste september i år. Den som inte betalar på dagen så är det 6 procents ränta från auktionsdagen. Ropet går i öre och riksdaler, men icke mindre än 5 öre antages i budet."

Det var kallt att gå ute och betrakta gamla redskap, som jag ej alls intresserade mig för, men de många roliga gubbarna hade jag mest lust att se och höra på, men inne i stugan var det varmt och gott och min far tyckte också att jag borde bli inne. Jag gick in och där satt jag och lyssnade på då min farbror överlämnade brännvinsflaskan, glas och socker i tilltugg, till en av sina och min fars kusiner, hemmansägaren Jöns Jönsson i Långaröd. Denne man var ganska lämplig till detta ämbete. Så många personer som av min farbror inbjöds att gå till Jöns Jönsson, kom in och hälsade på, varvid Jönsson alltid frågade dem om de var sjuka, och tyckte inte om att de svarade "nej", ty han påstod att han hade medicin för alla sjukdomar och om de var sjuka eller ej, så tycktes de alla hålla tillgodo med hans universalmedicin. Jag satt och undrade hur länge han skulle kunna hålla ut med att suppa dem till, skåla med dem, men han aktade sig för att slå mycket i sitt eget glas, ty alla ville att han skulle "skåla" med dem. När hans brännvinsflaska blev tom, så tog han fram förrådsdunkar från "himlingasängens" fotskåp. Men så tyckte den tjocke skolläraren dels att benen tröttnade på att bära honom, och dels att det var för kallt, varför han kom in och satte sig med sitt protokoll vid stugbordet. Då måste en person åtaga sig att "springa me bod" (budet).

Skolläraren fick syn på mig och frågade om jag gick i skolan, och om jag kunde läsa det han skrivit, och då visade jag att jag kunde läsa det sånär som ibm och tpt. Han upplyste mig då att ibm betydde ibidem (= på samma ställe) och tpt var transport. "Men då kan du skriva, så går jag ut igen", tyckte han. Jag var inte rädd, utan fick hans bok och skrev efter som man kom och skrek i stugdörren: varan, priset, namnet på köparen och hans by. Läraren blev ute länge, men när han kom in igen, hade en bierhandlare kommit med några korgar fyllda med bierflaskor. Nu kan ni tänka det blev ett drickande. Jag fick ett bord närmare dörren och vid övre bordet tronade Lars Nilsson, men Jöns Jönsson var utgången och hans medicinerande hade upphört. Jag hade fullt upp med att skriva, ty budmannen måste springa för att hinna tala om för mig vad jag skulle skriva, och sedan återvända och lyssna på nytt. Nilsson brydde sig ej mer om att skriva protokollet, men han och andra bierdrickare roade sig med ett egendomligt "hasardspel". Den som kunde sätta en bierflaska som var full på korken (ej uppdragen) på bordskanten, och stöta till flaskan så att den föll i golvet och kom att stå alldeles upprätt på sin botten, varvid korken flög i taket, i loftet, och bieren sprutade ut, han vann bieren och slapp att betala den. Men misslyckades experimentet, så kostade bieren 12 sk för varje flaska. Nilsson var den ivrigaste spelaren och vann ett par gånger, men många gånger kom flaskan på sned och gick sönder, och likadant för de andra spelarna, så att snart hela stuggolvet blev översvämmat av bieren från 10-tals halvstopflaskors innehåll. Fruntimren måste bära in sand och golvspringorna tog väl emot resten av bierfloden.

Äntligen var auktionen slut och större delen av folket gick eller körde därifrån, men min far och jag samt auktionsmannen och roparen, tillika med alla bygubbarna i Långaröds by, blev kvar till åtminstone 30 st. Inga fruntimmer var med och fö hade ej många av det könet varit närvarande vid auktionen. Så sattes det fram långa bord, dukades och bjöds på ärter och fläsk, härlig soppa, som också tycktes vinna allmänt bifall. Jag blev placerad så att jag fick en långarödsbonde som hette Nils Jönsson (kusin till min far) närmast, och näst intill honom roparen Bengt Persson. Som denne Persson varit kolhuggare och gruvarbetare, så var han ju hatfull emot bönderna, och just vid den tiden hade bönderna väckt process mot gruvbolaget angående åkermarkens sjunkande genom undermineringen. Dessa mina bordsnaboar råkade nästan genast i den vildaste träta, och bägge två skrek (man tänker sig roparen, som hade sådan röst, att den ganska tydligt kunde höras ¼ mil i lugnt väder). Han hade också en bred mun, och när de nu som värst skällde på varandra och en soppskål

olyckligtvis blivit placerad mitt för dessa stridstuppar, så vid deras rytande flög fläskasopporna ut ur munnarna och stänkte i ärtsoppeskålen. Jag såg det ju och blev genast mätt, jämte de närmaste.

Min far och jag körde sedan hem, men märkeligt är att jag inte kan påminna mig om jag fick någon peng, varken av farbror eller skolläroren-auktionsmannen, för att jag avlöst honom hela eftermiddagen från skrivningen. En slaktare brukade på alla auktioner köpa det som var billigast. Hans namn blev även "ibm" i långa rader, av gamla vagnar, gammalt järn och diverse. Han kom ju dit dagen efter och skulle avhämta sina inrop, och då skulle alla, som så gjorde, inbjudas på en sup brännvin. Men till slut fick vi spörja att farbror och slaktaren varit ihop med och dansat på stuggolvet, och att farbror då hade 250 rdr i börser i sin byxficka. Men efter den dansen var börsern puts väck.

Sedermera kom jag aldrig i den gården mer, ty han som köpt den, Måns Andersson i Lönnskog, rev ner gården – av korsvirke med eketimmer – och flyttade den närmare Höganäs och kallade den för "Månstorp". Gården kostade då 1871 29.000 kr och innehöll 80 tld jord, hälften usel sandjord men andra hälften god jord, men några tld skogsmark var belägen långt ifrån hemskiften ut mot Esperöd. Efter Måns Anderssons och hans son Thomas Månssons död köpte Lars Nilsson från Brandstorp gården och sålde igen efter någon tid den till höganäsarbetarna som skulle göra en Folkets Park där, men de sålde snart marken så när som husen med några tld däromkring.

Anteckningar om Höganäs

Prins Carls schakt fortgick. Brors Backe och ett till, samt Ruuthens i Långaröd på Per Jönssons ägor fortgick, och blev alla dessa gruvschakt uthuggna och stannade ungefär 1870. Men nyare schakt var "Oscar II" i Pottenburg, "Ahlströmer" i Knapalycke (i Väsby sn) och Gustav Adolfs schakt i Hustofta (också Väsby sn). Dessa 3 sistnämnda var belägna på hemman som gruvbolaget inköpt inom Väsby sn. Först höggs kolen ut i "orter" och blev då mellanväggarna stående, och därefter togs även dessa så när som vissa pelare, och till slut begyntes innerst, dvs längst ifrån uppfordringsschaktet, att borttaga även stödjepelarna, och fortfors utåt tills alla pelarna tagits. Därefter fanns ju ej mer att ta, varför ett nytt schakt sänktes på annat ställe, där förut en drivgång (ort) huggits fram till det blivande nya schaktet. Så säkra var ingenjörerna med sina mätningar, att där det begyntes ovan jord att sänka schaktet, det vid lodrät drivning råkade den drivgångsorten nere 70 famnar under ytan. Några av dessa förut nämnda bergbunkar satte gruvledningen själv eld på, och särskilt den vid Kronan brände i 30 år, och kom ibland elden ut på ytan och upplyste i mörkret, t o m om än snön låg utanpå bunken.

Askan begagnades till att laga byvägarna med, och kostade 12 sk, senare 24 sk och slutligen 1 kr, lasset, men då hade vederbörande kommit underfund med att av kalk och aska göra tegel, och Höganäs andra kyrka byggdes av sådant asktegel, tillika med en massa andra hus byggdes av sådant tegel, varför de flesta askebunkarna förbrukats och även den ofantliga askebunken vid pumpmaskinerna har försvunnit. En disponent som hette baron Lejonhufvud var inemot början av 1860- till 1870-talet i process med bönderna om bergbunkarna, ty de (bönderna) ville ha betalt dels för själva området där bunkarna upptog deras åkrar, och dels för upplåtandet av väg till varje enskild bunke och schakt. En synnerligen framstående man var Nils Olsson i Tjörred. Han hade själv gjort en kolgruva på sina ägor och gjort tegel som han bränt med kolen, och byggt hela sin gård därmed. Han förde böndernas sak i processen, till dess Lejonhufvud medgav att det var den värste bonde han

råkat ut för. Slutet på processen blev att bönderna fick äga bergbunkarna och begagna dem för eget bruk, men inte rättighet att sälja. Således slapp gruvbolaget ifrån att utgiva betalning för varken det ena eller andra, men tillsyningsman som förut, så att bönderna inte sålde, måste bolaget ändå hålla, och därtill hade de en gammal kolhuggare som hette Lilja. Men som han skulle vakta både dag och natt, så var det ej så lätt att jämt gå ute på vägarna och se efter bönder som körde med berglass. Därför gick han på obestämda tider och om han då råkade en bonde som kom från bergbunkarna med lass, så kunde denne ge Lilja en "tredaler" (1/2 krona), eller åtminstone 12 sk om ej annat, så "såg" han inte lasset och hördes det aldrig av att någon av de bönder som hade bergbunkar på sina ägor, blev åtalad för försäljning av "berg". Det var också ett vidsträckt område att se till tjoftals bergbunkar, och jag tror nog att de mesta bönderna sålde i smyg, och efter några år hämtades det helt öppet, av vem som helst, "berg" i dessa bunkar och blev det formlig marknad vid vissa bunkar om vintern.

Jag minns en sjökaptan Måns Gudmundsson i Tjörred som en vintermorgon hade en stor skara "bergköpare", och bland dem en arbetare "Pål i Skogen", som hade lejt skjuts och skulle betala 1 kr och lämnade fram en 100 kr-sedel. Så kunde inte Måns växla den och utbrast förargad: "Det är fasligt vad fattigt folk har gott om pengar!". Men ägaren till sedeln svarade: "Jag har min själ ärligt slitit i 40 dagar för lappen!". Efter en stund inflöt pengar så det kunde växlas. Det kunde t o m inträffa farliga ras i bergbunken när ytan var frusen och de som hämtade "berg" gjorde grottor in under skalet. En skraddare skulle hacka fram ensam, medan skjutsen körde hem, men vid återkomsten syntes endast rockfliken av skraddaren, som grävdes fram och i sista minuten blev räddad, men långvariga sviter fick han av kramningen.

Det ansågs nödigt att en tullvaktmästare skulle ha sin station vid Höganäs hamn, för tillsyn dels över brännvinssmugglingen och dels över andra varors förtullning. För den skull var det, så långt jag hörde därom, en tullvaktmästare som hette Malmberg, en bred undersätsig man, alltid med en kort pipa i munnen när man såg honom. Men denne var en fatalist. Han trodde att i det öde en människa var bestämd, borde man inte försöka ingripa emot. Såsom bevis för hans egenhet kan anföras att det inträffade att han ramlade i sjön vid träbron i Höganäs, men gjorde ej den minsta rörelse utan blev lugnt liggande på botten, tills andra människor halade upp honom, då han förklarade att det gjorde ej någon nytta att försöka simma, ty var det ödets mening att han skulle dött nu, så hjälpte det inte att spjärna emot. Hans son blev kyrkoherde i Brunnby sn.

Vid sidan om trappan till tullhuset stod alltid ett par järnjungfrur, som begagnats och någon gång begagnades till att "heja" ner pålar i havsbotten till träbron. Den ena vägde 20 lispund och den andra 15 lispund. Några bönder som förut varit på gästgivaregården hos dåvarande gästgivaren Jöns Westerberg, kom gående förbi tullhuset och fick infallet att slå vad att vem som kunde lyfta den stora jungfrun, skulle vinna en kanna brännvin. Dessa bönder var: Jöns Jönsson i Lönnskog, Jöns Pålsson i Danhult, och troligen Anders Jönsson i Bläsinge (förut i Hultabo). Eller vem som var störst i styrka och kunde ta dessa 2 jungfrur på en gång och bära dem uppför trappan. Det var visserligen ej mer än 3 trappsteg, men med den svåra tyngden var det som syntes omöjligt. Bägge dessa jungfrur var försedda med handtag, medelst en järnögla i övre änden.

Jöns Pålsson tog den största med bägge händer i öglan, gick upp på trappan och ner igen, men Jöns Jönsson grep en jungfru i var hand och sprang upp i ett kvickt tag de 3 stegen, men trappan som var av trä rämnade då och brakade ner, och Jönsson hade all möda att akta sina fötter

och ben så att de inte krossades. Den tredje fick således ej tillfälle att gå på trappan, men kunde lyfta den största jungfrun med bägge händer. Jöns Jönsson vann alltså vadet, men måste betala trappan. När lerkärlsfabriken anlades 1833, gjordes en järnväg mellan Ruuths schakt och fabriken vid Hultabo. Den järnvägen var lagd av järnskenor fastspikade på långa träns vid bägge sidor om spåret och passerades av stora kolvagnar som rymde 20 tunnor stenkol i varje, och drogs av en enda stor häst. Det allra finaste söndersmulade kolet no 2 kunde användas vid lerkärls- och tegelugnarna. När en sådan 3 alnar hög vagn var fullastad, kunde inte hästen taga den igång, utan måste flera arbetare vid schaktet hjälpa till att föra vagnen i rörelse, men sedan kunde hästen dra den om kusken höll uppmärksamhet på, att linorna ej slappades. Kusken måste gå vid sidan om på en stig, när där var last, men tomma om igen stod han i vagnen och syntes knappt upp om. Hjulen på de vagnarna var helgjutna järnhjul, 1 aln höga, och jag minns att en arbetare som hette Wingren gick vid sidan om och körde en av dessa kolvagnar, då han råkade snava om vintern på ishalkan och vagnshjulet gick över ena armen som krossades.

På detta sätt transporterades kolen till Bruket ända till 1875, då en liten riktig järnväg med smalaste spårvidd och med små riktiga lokomotiv kom till stånd. På denna järnväg föll en gosse ner och kom framför tåget, som klippte ena armen och ena benet av på honom, men han dog inte. Denna stig vid sidan om järnvägen begagnades även av arbetarna vid passerandet emellan Ryd och Bruket. För att kunna mötas med tåg eller kolvagnar, var det på vissa ställen lagt ut en kurva spårskenor, t ex mitt emellan Ryd och Bruket, där var linjen rak, och då den som var vid mötesplatsen såg en ankommande kolvagnskörare, så blev han hållande stilla tills denne kom fram, där de kunde köra förbi varandra. Lokomotivbanan anlades alldeles på samma väg som kolvagnarna med häst förut hade begagnat. Lokomotivet kunde draga tjugovis med vagnar lika stora i rymd, på en gång, och blev ju de gamla hästvagnarna avskaffade.

På den tiden då bönderna ännu ej hade vunnit bergbunkarna från stenkolsbolaget, alltså på 1850-talet, brukades det ju allmänt att elda i kakelugnarna med den allra sämsta sortens stenkol som kallades för "berg". Den kostade till en början 1 daler = 8 sk tunnan. En rund järnplåtstunna med 2 starka handtag och en mätargubbe (vid bergbunken) som skulle hålla räkning och ta emot de på kontoret utlösta lapparna, som visade hur många tunnor som hade betalats för. Så berättade min mor om hur en kärring som kallades för "Pivarekärningen", som bodde i ett hus vid kyrkogårdsgrinden och sålde brännvin och kaffe, skulle lura stenkolsbolaget, när hon lejt några bönder att för tack köra, dvs tiggat skjuts till sitt vinterförråd av kakelugnseldbrand. Det första lasset, då vagnen mätades, hade den en mindre vagnshäck eller vagnskorg, men nästa och de övriga lassen bytte de om vagnskorg och tog en något större, så där var rum till ett par tre tunnor mer. Mätargubben kunde ju ej så noga känna igen alla vagnar, men folket kom han bättre ihåg. Jaha, där gick ju så och så många tunnor i förra gången, och som det är samma vagn så behöver vi endast lassa den full, så slipper vi att lyfta det tunga måttet eller att först ösa i tunnan (ty annars vältes tunnemaåttet ut vid sidan om vagnen på marken och måste så åter skyfflas därifrån upp i vagnen). Men när vagnen mätats en gång, gick det ju fortare att lassa direkt i vagnen. Ja, det är ju samma vagn, där gick så och så i den. Men av bondsönerna var där en enfaldig stackare som inte begrep varför de bytte om vagnar och svarade: "Nej, detta är en större!". "Jaså, då får vi mäta'n", och misstänksamheten väckt om mätning och rättvisa. Men när Pål – det hette han – kom hem, fick han inget beröm av "Pivarekärningen".

Sedermera höjdes priset till 12 sk tunnan oaktat att berget var sämre, ty det blev strängare bestämmelser om sorteringen av kolen, så att de gamla bergbunkarna innehöll bättre "berg" än dem de sedan tog upp. I gamla tider var det ej så noga om det kom ibland bättre, ibland sämre kol, men sedan blev det avdrag för kolhuggaren om det antingen fanns bättre ibland sämre, eller sämre ibland den bättre stenkolen. "Berg" var den sortens stenkol som låg allra underst, och därunder bottenleran, den svarta leran som kallades eldfast lera, varav det gjordes kärl och tegel. Men gruvans folk eldade aldrig med "berg", utan de hade vissa lass av den näst efter "berg" bättre sorten, som kallades för "flis", som ingick i deras avlöningsförmåner.

Jag tror att det ingenstans i hela Skåne finns sådana milstolpar som de genom Väsby sn utmed landsvägen mot Höganäs från Allerums gräns. Milstolparna, eller som de av allmogen kallades, fjärdingspålarna, var av huggen vitgrå granit, i fason som en stympad kon, med kullig toppände, med storänden stående på en fyrkantig sockel, ungefär 1 aln i fyrkant och 12 tum upp om jorden. Själva konen är 1 ½ aln hög, 18 tum i diameter vid basen, storänden, och på den sidan som visade mot vägen var uthugget och svartmålat "1/4 mil", samt på piedestalens mot vägen vända sida, likaledes inhugget och svartmålat "1861". Sådana milstolpar fanns från Allerum till Höganäs och från Höganäs till Brunnby. Dessa milstolpar var vackra och har jag inte sett några dylika annorstädes. Meningen med deras storlek var, att deras tyngd skulle göra att ingen ensam människa skulle kunna rubba dem.

Jag såg några gånger hur luffare ("naturforskare" som de kallade sig själva) stannade framför dessa tydligen sällsynta milstolpar, tog hatten av sig och bugade sig, ödmjukt hälsande som om det hade varit en stor överhetsperson. Om sådana välgjorda milstolpar skulle göras efter nu gällande pris och timpeng 1,75 kr, så skulle de nog kosta 300-400 kr st, eller så mycket som en gravvård på kyrkogården. De är nu borttagna och tjänstgör som grindprydnader flerstädes. Ungefär 300 m från gamla torget i Höganäs Ryd var ett gruvschakt som hette Prins Carl (sedermera Karl XV:s schakt). Detta var murat inne i med tegel, slätt och vackert. Vi pojkar stod ofta och betraktade koluppfordringen, som till en början skedde med flätade korgar av hassel- och eneraftar, vilka korgar förfärdigades av arbetare vid gruvan. Den som då gjorde korgarna var en halt man som kallades för "Korga-Jakoben". Men dessa korgar som hängde fritt i linor, kunde när de möttes i schaktet (ty den ena gick ner då den andra gick upp) hugga fast i eller stöta emot varandra och vända uppochner på den ena, men naturligtvis oftast den lättaste, eller den korgen som gick nerför. Därför såg jag att när arbetare skulle forslas upp eller ner i gruvan, så ställde sig en vid var motsatta sidor i korgen, med ena benet utanom korgen, för att kunna avvärja ettdera, antingen att bli vända uppochner med korgen av den mötande, eller att deras egen korg dinglade emot schaktets väggar. I dessa korgar kunde nog rymmas en tunna eller mer av stenkol i var och en.

Men vid upp- eller nerfordring av folk, så ropades det från vilket håll, nere ifrån om folket ville upp: "Upp med folk!", och upprepades av "gamsaren" vid övre schaktöppningen: "Upp med folk, låt gå!" så högt, att maskinisten hörde det och körde i sakta fart och mycket försiktigt stannade vid avstigandet. Åter på motsatta sättet om folket skulle åka ner, så ropade övre gamsaren: "Ner med folk!", så att dels maskinisten och dels också den nedre gamsaren hörde det och svarade: "Ner med folk, låt gå!". Det ålåg maskinisten att vara uppmärksam, ty det hade hänt att denne hade något smått arbete (jag såg att han gjorde skoplugg och lappade under tofflor) och hissade upp korgen med folket 20 alnar högt över schaktöppningen upp i "galgen", innan han slog back i maskinen. Men det dröjde ej så långt innan dessa korgar, som dock utgjort uppfordringskärl i nära

100 år, ersattes med trälådor som stod på ett flak och detta löpte på järnskenor rätt upp och ner utmed schaktväggarna, och nu var där ingen risk för sammanstötning med andra lådan. Flaket lyftes upp några alnar upp om schaktöppningen, då gamsaren med ett grepp sköt under en standklaff och så sänktes flaket i jämnhöjd med marken, så att lådan med en fot kunde lösgöras och föras ut på ett litet järnvägsspår, och togs där emot av en annan arbetare, som körde den långt ut på kolbunken, var och en kolsort på sin plats.

I gamla tider då arbetstiden var längre och varade om vintern ut tills det blev mörkt om kvällarna, brände en lykta nära schaktöppningen och lyste vitt omkring på kolbunken. Lyktan var en slags korg av järn, ett par alnar hög, på järnben och rymmande åtminstone en tunna stenkol, och när denna brann bra så inte allenast lyste det, utan en stark hetta utvecklades så att då det var kallt och ruskigt, kunde något kort besök vid lyktan tjäna till att värma upp de frusna bälgvantarna hos ovan-schaktarbetarna. Deras utdragna "Låt gå" eller "Upp med folk" hördes, om det var lugnt väder, en hel fjärdingsväg ut på landsbygden. Vid sidan av detta schakt hade det körts ut en ofantligt stor bergbunke emot öster, och ovanpå denna bunke hade arbetarna lagt en stenmur av sandsten som tagits i jorden, samt därmed inhägnat en stor fyrkantig areal som de gjort till en trädgård, och verkligen kunde där växa åtskilliga köksväxter i den fint sönderfallna ytan på bergbunken. Bl a så var där rätt stora körsbärsträd, bärbuskar och blommor. Arbetarna hade även en "svinahodda" där uppe och samlade således gödsel, men någon matjord och hästgödsel efter böndernas hästar vid bergförsäljningsplatsen kördes därupp med "hjulbör".

Detta förut omnämnda Prins Carls schakt, som var endast omkring 300 m ifrån gamla torget i Ryd, är nu igenfyllt och bergbunken igentagen (borttagen). Men det berättades i min barndom att några år innan jag föddes inträffade en förfärlig händelse vid detta schakt. Omkring år 1855 tjänstgjorde vid nämnda schakt en gamsare som hette Petter Gucko eller Gocko. En dag då han kopplat ifrån korgen och några av arbetarna stod bredvid, tog han försprång (ryggade tillbaka och sprang därefter fram) och gav sig till, i det han utropade: "Hurrå, nu går det!", att slå kullerbytta ner i schaktet. Han slog sig naturligtvis till en oformlig massa i botten på det 70 alnar djupa schaktet. Med fasa hade de kringstående sett och hört på uppträdet, och man skaffade ju upp den krossade kroppen och forslade den hem till hans hustru. När kamraterna kom bärande på honom, så tog hon det ej så hårt, ty hon sade att det var mest förargligt att han även slog sönder de nya träskorna som han hade köpt ett par dagar förut. Det blev till ett ordspråk som fortlevde fram till slutet på 1800-talet: "Hurrå, nu går det, sa Petter Gocko när han hoppa i schaktet!".

Hans hustru var ju Gockoskan, och hon hade en vuxen dotter, som uppvaktades av en "fästeman", men dottern ville ej veta av honom. Då förebrådde hennes mor henne och menade att hon inte borde försmå honom. Men dottern vidhöll sin vägran. Då sade Gockoskan: "Jaså, vill du inte ha han så jagu vill jag ha han!". Och fästmannen bytte då om och gifte sig med den gamla istället för dottern. Denna Gockoskan var den som tog emot mig till denna världen, då hon också var s k barnmorska.

Om staden Höganäs skulle övertaga all den mark som Höganäs församling inköpt från Väsby sn, så skulle gränsen råka ända fram till både präst- och klockaregårdarna och en gruvgård så nära prästgården, att i ett bageri måste jag förbjuda eldning när det blåste, ty gnistor flög bort mot prästgårdens halmtäckta ladugård endast 50 m därifrån. Alltså skulle Väsby församling få sin kyrka alldeles i ytterkanten av socknen, under det att nära 1 mils avstånd från stora delar av socknens

invånare fick nöja sig med en sådan sakernas omkastning i alla tider framåt. Men troligen görs någon reglering i detta hänseende, ty en massa folk tillhörande Höganäs församling är bosatta på Väsby sn:s grund. Den yttersta bebyggelsen av en stad kallades fordom för "värnen" eller "värnarna". Dessa "värnar" kommer, vad staden Höganäs beträffar, att bliva att sträckningen i norr emot Kullaberg blir Norrevärn, och motsatta sidan av bebyggelsen söderut mot Lerberget och Viken blir således Södervärn. Som Höganäs nu till stora delar är byggd i en förvirrande behaglig samling, liksom när en bonde sår ärter blandade med bönor.

Mölle by var före branden också en trevlig bebyggelse med allehanda krokiga smågator, trädgårdar, små lantbruksgårdar, allt i en idyllisk omgång med emellanåt oregelbundna oregelbundna krokiga stenmurar eller tjärade plank, just likt när man med handen bredsår ärter på åkern, låg husen hit och dit. Ofantligt mycket trevligare än den nyare bebyggelsen med raka gator, höga hus och inga trädgårdar, och inga gårdsgårdar heller. Med tiden blir ju de gamla trevliga byarna helt och hållet moderniserade och utdödade. Jag minns hur det mitt på nuvarande torget i Höganäs (Nedre) var en åker med dubbel stenmur omkring. Den kallades för Magnus Bengtska Lyckan eller Löckan och att där såddes havre och ett annat år sattes potatis. Den vägen som nu går från Höganäs mot Lerberget och Viken fanns inte i min uppväxt, utan där var endast en vild sandig strandmajsjord, tillhörande byar inne i socknen, men ingen fick köra där med hästar och vagnar, men lerbergarna och många andra gick där och fiskhandlarna körde där med sina hjulbörar från Lerberget till Höganäs, ty på min tid från 1860-talet kunde inte fisket i Höganäs förslå till vad folket där behövde av fiskvaror.

En gammal stenmur låg utmed gränsen emellan no 4 Långaröd och dessa sandmarker, ända ut till Lerberget. Ett tämligen långt stycke söderut från Höganäs fiskeläge strax utom nämnda stenmur, låg 2 stora ätthögar. De kallades Sånehöj och Trestenahöj. Jag var där flera gånger i min barndom då min farbror ägde no 4 Långaröd, sedermera Månstorp. Båda de nämnda gravkullarna var redan då undersökta av skattsökare, som grävt djupa gropar rätt in emot medelpunkten, men enligt vad jag kommer ihåg så hade sanden rasat igen grävningens arbetet, därför att gropen varit för liten och skattsökarna ej haft tid att göra något vidlyftigare schaktningsarbete om natten. Man trodde att en man från Kullenbergstorp som hette Renstädt och som var beryktad för trolldom och skattsökeri, att denne gjort grävningarna där i dessa forngravar. Men å andra sidan så bodde ju "Hundra Dundra" Rosengren ej långt ifrån högarna, och som han var så mäktig, att själve prästen måste bedja honom om förlåtelse på kunglig befallning, för att prästen hade nekat karolinen nattvarden. Denne man som gjorde vad han ville, hade möjligen också försökt sig på skattsökeriet i Sånehöj och Trestenahöj.

M 8267:1-50

Men om Renstädt berättades det att han på många andra platser provat gamla sägners skattgömmor. Historier som dock kan omtalas en annan gång. I första början då järnvägen Helsingborg-Kattarp-Höganäs (SHJ) kom i bruk 1885, blev det genast ett dumt påhitt att det skulle vara 2 stationer i Höganäs: Höganäs Övre, närmast Ryd, och Höganäs Nedre, vid det gamla fiskeläget Höganäs, där också på den tiden var det mesta folket och bebyggelsen mest betydande. Det ställdes så till, att när tåget gått till Höganäs Nedre, så backade det omigen till Höganäs Övre, ty lokomotivstallar och magasin fanns ej vid Nedre stn. Den som löste biljett till Höganäs kom endast till Höganäs Övre och måste sedan lösa ny biljett till Nedre stn, ändå att där inte var någon riktig station. Gästgiveri skulle enligt en gammal svensk förordning 1560 från Erik XIV:s tid finnas vid allmänna

vägar, 2 mil mellan varje gästgivargård. Kungl Majt fastställde 1801 att skjutslag och gästgiveri skulle finnas i Höganäs. Nödiga byggnader uppsattes av stenkolsverket (bolaget). Av Väsby sn blev de byar inom ½ mils avstånd från Höganäs skyldiga att i tur skjutsa för resande, mot ersättning, samt befriade från en gammal lag att de skulle skaffa kol till Kullens fyr, samt även frias från Fleninge skjutslag med avdrag 12 sk för krono helt mtl och 8 sk för frälse helt mtl. De tilldelade byarna var: Brandstorp, Buskeröd, Långaröd, Esperöd, Ornakärr, Bräcke, Ingelstråde, Hustofta, Tjöröd, Måarp, Hultabo, Plönninge, Gössarp, Väsby, Lönnskog och Höganäs. 4 hästar kunde utbudas för varje helt mtl, och mtl inom de uppräknade byarna ansågs vara 30. Men längre fram blev de skjutsskyldiga överens om att leja en skjutsare på Höganäs, som alltid stod till resandes förfogande med 2 par hästar, och ännu senare kom hela "skjutsentreprenaden" att övergå på staten.

I en byggnad som sedan kallades för "tullkammaren" var en som hette Petter Leonard Bergström den förste gästgivaren till 1822, då gästgiveriet flyttades till Ryd och den förra byggnaden togs i användning som tullkammare. Den byggnaden på Ryd var den sedermera disponentsbyggnaden. Under denna tid uppsatte en enskild man, sjökaptenen Jöns Westerberg, ett värdshus tills han dog 1846, men hustrun som hette Cecilia Ljungberg fortsatte rörelsen tills gästgiveriet återflyttades till Höganäs på sin nuvarande plats. Theodor Killman fick 1831 rättighet som gästgivare i ett efter en eldsvåda nyuppfört hus, och är gästgivaregården belägen på samma plats ännu. Sedan dess har gästgiveriet innehafts av en svensk-amerikan som hette Bjurström och därefter av en slesvig-holsteinare som hette Henrik Wilhelm Schweitz. Denne byggde ett teaterhus vid sidan om gästgivargården. Tidigt på 1800-talet (år 1801) inrättades en postbefordran 4 gånger i veckan från Helsingborg till stenkolsbolaget, men före 1850 fanns det inte postkontor, utan posten lades in i en handelsbutik i förhoppning om att någon kom och frågade efter den, och på 1870-talet var där ett postkontor i en undangömd vrå bakom kontorsbyggnaden, norr om gamla torget. Den förste postmästaren var en gammal mycket arg man som hette Grönlund, som efterträddes av en som hette Hammarqvist.

Men fram på 1870-talet gick det postdilgens varje dag, som befordrade ävenledes persontrafik. Att börja med kostade tur och retur 1 kr, men snart 1,50 kr och om jag minns rätt höjdes det ytterligare, men postföraren Ola Jönsson ("Ola Post" som han vanligen kallades) skaffade sig en stor charabangvagn där det kunde sitta 9 personer utom kusken. Han hade 2 par hästar och dräng, så att de körde var sin dag om de så ville. I varje fall byttes hästarna om, så att ej desamma fick gå för jämt. En mängd ärenden fick han i uppdrag från befolkningen, vilka säkert blev utträttade i Helsingborg. Men så 1885 övertog järnvägen postbefordringen. Ola Post måste flytta sin gård, för järnvägsspåret kom att gå rakt igenom hans hus. Jag vill minnas att han fick 10.000 kr för att han skulle flytta gården, endast omkring 50 alnar.

Höganäs församling utvidgade sig mer och mer in på området inom Väsby sn. I slutet av 1800-talet hade Höganästenkolsbolaget inköpt så många hemman från Hustofta, Tågalycke, Pottenburg och Knapalycke, att Höganäs arbetarbostäder byggdes endast 50 m ifrån Väsby prästgårdshus och gräns, och ett bageri för arbetarnas bruk var så nära prästgårdens halmtäckta ladugård, att förbud sattes för att elda i bageriet, när vinden var åt det hållet emot prästgården. Vidare gränsade gruvans församling även till klockaregården i Väsby. Således har kyrkan i Väsby kommit att stå i utkanten av socknen alldeles vid byvägen, då avståndet på andra sidan är nära 1 mil långt. Men förmodligen utsäljer Höganäs församling en del av dessa jordar, så att de ej kommer att höra till Höganäs stad. En tid hade gruvbolaget i Höganäs arrenderat Väsby klockaregård på 1890-

talet och Väsby no 3 (Backagården, ½ mil från Höganäs) på 1860-talet. År 1870 bodde en gammal man som het Nils Nyman vid Bruket, som den delen av bebyggelsen vanligen kallades, som var belägen längst bort ifrån Ryd. Denne Nyman var en slags poet, som skrev minnesverser och "rim" vid högtidliga tillfällen, såsom bröllop, födelsedagar m fl, och slutligen utgav han sina dikter och sina levnadsmemoarer i en upplaga, som han försökte att själv sprida genom kringvandrande i gruvans och Väsby församlingar. Men många tyckte att det var för högt pris med 3,50 kr, och gick handeln således trögt. Priset reducerades, och gubben led kännbar förlust och gick och hängde sig. Sedermera såldes hans bok hos diversehandlare för 25 öre exemplaret. Han hade utlovat ett andra band, men därav blev det intet, och inte heller har sedan dess någon "gruvpoet" hörts av.

Egennamn, inte -son-namn, som fanns på, dels hela släkter och dels enskilda personer, på 1860-70-talen, men som jag kände i Höganäs:

Appel – hästskötare

Arnberg – en släkt kolhuggare

Ahlberg – en släkt kolhuggare

Ahlström – kontorsskrivare

Askman – bruksarbetare

Bogren – en släkt kolhuggare

Bothem – kontorsskrivare

Berggren – kolhuggare

Bergvall – en släkt bruksarbetare

Bergström – kolhuggare

Bjurström – gästgivare

Blom – bruksarbetare

Björk – murare, husar

Dänker – kolhuggare

Dahlgren – kolhuggare

Dahlström – skollärare

Dahl – hotellfru

Dåman – ingenjör

Emberg – en släkt bruksarbetare

Ek – bruksarbetare
Elmström – kolhuggare
Engelbrecht – kolhuggare
Eliander – kolhuggare, bonde i Måarp
Ekelund – länsman
Ekelin – bödkare, laggärtsmakare
Ekholm – målare
Frodig – kontorist
Ferlund – läkare
Fredriksson – läkare
Falberg – kolhuggare
Falkman – länsman
Fyx – bagare
Friis – handlande
Gregoräv – rysk kolhuggare
Grönlund – skomakare
Gocko – ej bekant, kolhuggare
Gullbrandsson – apotekare
Gollek – kolhuggare, ej bekant
Grön – kolhuggare, lokomotivförare
Gerne – handlande
Grönfors – postmästare
Hallberg – sadelmakare
Hallin – luffare
Hultberg – smed
Hjälte – kolhuggare
Högsten – fiskare

Högfält – snickare
Hammar – handlande
Holm – skollärare
Holm – schaktstimmerman
Killman – konsul (bankdirektör)
Kvistberg – bruksarbetare
Kutizov – rysk kolhuggare
Kromedyk – omtalad kolhuggare
Köler – omtalad bruksarbetare
Kropp – kolhuggare
Kull – bruksingenjör
Lejonhufvud – disponent
Luller – kolhuggare
Lindström – bruksarbetare
Lundberg – bruksarbetare
Lindberg – skraddare
Licorgo – bruksarbetare
Lindblad – bruksarbetare
Ljungberg – kopparslagare
Lundgren – trädgårdsmästare
Massareno – kolhuggare
Möller – skraddare
Moberg – en släkt kolhuggare, spelmän
Modig – kolhuggare
Malm – smed
Morau – kolhuggare
Natt och Dag – ingenjör

Nordstrand – bokbindare
Nymberg – bruksarbetare
Nyman – bruksarbetare
Pride – smed, handlare, skeppsredare
Palmqvist – skomakare
Palm – bruksarbetare
Park – slaktare
Pyk – skeppare
Pihl – hemmansägare, sergeant
Qviding – en släkt kolhuggare
Qvistberg – handlare
Raab – glasbruksingenjör
Rosengren – skomakare
Roman – bruksarbetare
Ruthenfält – bruksarbetare
Rydström – en släkt bruksarbetare
Säter – kolhuggare
Sahlsten – bruksarbetare, musiker
Sohlberg – bruksarbetare
Söderström – bruksarbetare
Tyboni – musikdirektör
Trolin – kolhuggare
Trofast – kolhuggare
Tornblad – kolhuggare
Tillbom – tullkontrollör
Ulfers – ingenjör
Ungfält – bruksarbetare

Westerberg – gästgivare

Walter – sjöman

Westerdahl – tiggare

Wahlkvist – lokomotivförare

Wåhlberg – kolhuggare

Winzell – bagare

Wänsäll – bruksarbetare

Wittje – tegelbruksägare

Wihlborg – bryggare

Wetterling – arbetsfogde

Zetterström – ingenjör

Personer med vanliga -son-namn var ju alltid i pluralitet och jag påräknar, att på den tiden då jag var i min krafts dagar, kände jag och kunde namngiva minst 5.000 personer i vår och angränsande socknar. Auktionsutropare och marknadsbesökare känner troligen ännu fler. Så kallade "öknamn" som höganäsfolket tilldelade varandra allt efter deras uppträdande eller egenheter av något slag, fann alltid elaka tungor på att göra sig lustiga över, i synnerhet nykomlingar, deras ord eller gärningar eller utseende. Sådana öknamn fick ofta medfölja den olycklige, inte allenast all hans livstid, utan även hans barn och barnbarn fick uppretas med tilltal på öknamnet, som deras farfar, morfar eller föregångare fått. Vanligast var det ju de som kunde minst försvara sig, som fick lida smälek av öknamn, men någon gång kunde det övergå på någon stor stark son eller släkting, som ej tålde höra det mer än en gång innan det blev frågan om uppgörelse handkraftes. Men att tysta ner ett öknamn var nog en omöjlig sak, förrän själva tiden och glömskan bidrog därtill.

Jag ihågkommer från min barndom många öknamn som varit i bruk före min tid och som ännu ej glömts bort, och anser jag det inte tjänligt att här omtala dem, ty då skola de ju fortfarande möjligen ännu längre tid till vissa släkters förargelse. Landsvägen som går från Höganäs emot Kullen och som nu kommer att bli en storgata, den har i tiden blivit anlagd på ett egendomligt sätt, troligen därav att den tagits ut där innan enskiftet ägde rum. Emellertid kom böndernas ägor i Tjörreds by att räcka över landsvägen och ut så där 30 a 40 alnar vid andra sidan emot sjösidan (Öresund), där strandmarkerna till andra byar i "Norra Markelaget" tog vid, och räckte ner till sjön. Men vid gränsen emot strandmarkerna var lagt en dubbel stenmur, och blev där således en öppen landsträckning emellan denna stenmur och landsvägen. Denna landtunga kallades för "Remsan" och ville somliga förklara att stenmuren lagts så långt ifrån landsvägen, för att inte snön skulle bli på vägen utan stanna vid gårdsgården. Men så omedelbart utmed stenmuren, på den från landsvägen emot sjön vända sidan, måste där vara en väg, ty där var bebyggelse av arrendatorer som hade var sin lilla bondgård och inte hade rättighet att komma fram över Remsan, emellan gårdsgården och landsvägen. Men denna väg för småbönderna var en usel hålväg med vattengölar och sandtuvor och

så smal att inte 2 åkdon kunde mötas där, utom på vissa ställen. På sådant sätt har det uppkommit 2 parallellt löpande vägar med endast ovannämnda jordremsa emellan, och sträckte sig detta förhållande nära ½ mil från "Bruket" i Höganäs till Bräcke i Brunnby sn. Efterhand har det byggts många hus på Remsan, som tyckts vara en passande plats för bebyggelse.

Höganäs tivoli, som av en disponent Sjökröna iordningstälts vid Brors Backes schakt, var ett åkerfält emellan landsvägen och Långaröds gräns. Området omfattade omkring 4 tld och inhägnades med hagtorn, så när som västra sidan av området där en brant skärning i själva tivolibunken var uppmurad till 5 a 6 alnars höjd, av ett slags sandstensblock av samma sort som en stor del av arbetarbostäderna uppförts utav. Varje söndagskväll kl 5 till 10 utförde en blåssextett dansmusik i en stor danssal, där i samma hus även alla slags drycker – utom brännvin, konjak och punsch – serverades. Huset var i 2 våningar i halva sin bredd, med balkong ut över nedre paviljongen inunder. Vid sidan om tivoli kallades den östra åkern för "Tivolivången" och uppläts i några år till nöjesfält vid oktobermarknaderna i Höganäs. Det första lantbruksmöte som hölls i Höganäs 1884 hade kreaturen uppställda i Tivolivången. Ingången till utställningen gick över Tivolibron över kanalen och igenom en murad port av långaröds- och danhultstegel, för vilken en öppning i tjörnehäcken gjorts. Jag ihågkommer ännu, att strax innan porten gick en tiggare på 2 träben och blåste visseltoner likt en kanariefågel. Han inbillade folk att han endast begagnade ett gräsblad därtill, som han också drog ut ur munnen och visade för alla. Alla ömkade sig då över honom, då han gick på 2 träben, och 50-öringar och 1-kronor formligen regnade i hans framsträckta hatt, utan att någon kom att tänka på den stora humbug som den lurifaxen bedrev. När jag sedan tänkte efter, så hade han en vid kappa på sig, och ett rätt stort utstående ryggslut, så han hade endast bundit upp benen och satt de stylteträbenen påsurrade för att förtjäna pengar på folks barmhärtighet! Ingen kände heller vem han var, eller var han kommit ifrån. Men jag hörde ej heller att någon polis hade undersökt honom, ty polisen såväl som alla andra människor hade annat att tänka på i de dagarna.

Det varade ej många år därefter, förrän hus vid hus uppfördes i Tivolivången och i slutet av 1800-talet hade bebyggelsen redan överskridit långarödsgränsen och en hel stadsdel vuxit upp i omedelbar närhet av Höganäs församling. Inom staden Höganäs kommer det sålunda att finnas inte mindre än 3 tegelbruk, där tegel brännes. Huruvida asktegel tillverkas vet jag inte, men den endast pressades. Dessa 3 tegelbruk är Långaröd, Bruket, där även kärllfabriken använder gruvleran, den s k elffasta leran, och Margreteberg norr om Höganäs vid Tjörrod. Det sistnämnda hade i slutet av 1800-talet en ofantlig lergrav med flera väderturbinpumpar för densamma torrläggning. Detta tegelbruk kallas också för "Tyskabruket", därför att en tysk som hette Wehtje har anlagt det omkring 1850, men kom sedan efter ägarens död att tillhöra Höganäsbolaget.

I Långaröd försökte dåvarande ägaren tömma ut vattnet genom att borra hål i lergravens botten, och på sådant sätt leda vattnet ner i kolgruvan! Hans tilltag observerades och blev förbjudet av gruvbolaget, så att endast ett borrhål på några m blev borrarat. Men det behövdes inte mer, ty vattnet gick ner i underjorden och ingen människa kunde upptäcka att det kom ut i gruvan. Troligen gick vattnet i någon öppning i sandstenslagren. För att inte hålet skulle bli fyllt med gyttja så sattes en propp i om vintern, och togs upp på våren igen när tegelverksamheten skulle begynnas. Detta gick bra i flera år. Men så en vår kunde proppen inte urtagas, antingen därför att den i det djupa vattnet inte kunde återfinnas, eller att den satt så hårt att den ej kunde lossas. Att med vanliga handpumpar tömma lergraven var ett långsamt göromål, varför ägaren kom till mig och beställde en s k snäcka att draga upp vattnet med. Detta slags uppfodringsverk bestod av en kedja av träled, som

gick över 2 hjul och in nere ifrån i en fyrkantig trätrumma. På varje led skulle vara en tvärbricka som lätt passade i brädtrumman. 100-tals sådana brickor i hastig rörelse uppåt i trumman tager så vattnet med sig och ut på marken där det avrinner. En vanlig tröskverksvandring med ett par hästar driver hjulen på vilka träkedjan löper, den ena delen ovanpå trätrumman tills den nere i vattnet går in i trumman. På detta sätt kunde en stor mägergrav tömmas på ett par dagar. Men tegelmästaren fann dock att sätta i proppen så att den kunde återfinnas vara ändå makligare än att driva hästarna runt ett par dagar.

I Höganäs har det hållits marknad på gamla torget ifrån 1850-talet en gång i månaden, men varje lördag var det matvarumarknad. Men de mera anmärkningsvärda av dem alla, var de 2 marknader varav den ena sista lördagen i april och den andra sista lördagen i oktober. Dessa marknader hade sin särskilda betydelse därigenom att de just inträffade då – enligt den då gällande tjänstehjonsstadgan – alla tjänare skulle antingen sluta eller begynna sina tjänster. Vårmarknaden var dock av mindre betydelse, i jämförelse med oktobermarknaden. Denna senare var i egentlig mening en stormarknad, och på den tiden t o m större och mera betydlig än antingen Helsingborgs eller Engelholms. Även betydlig kreaturshandel förekom under de första decennierna, men upphörde slutligen omkring 1880. I huvudsak skulle oktobermarknaden kunna liknas vid Kiviks marknad i Albo härad vid den tiden. Allt kunde man få köpa då på Höganäs marknad, som dock alltid av ortsbefolkningen kallades "Ryds marknad". Allt – så när som krut – kunde den dagen få köpas. Det torde ha varit detta som lockade dit folk från avlägsna trakter, från hela Skåne och även från Halland och Bleking. Denna oktobermarknad i Höganäs var ju tillika en stor högtidsdag, i synnerhet för tjänare som då hade sin frivecka, varför den dagen också av dem benämndes "friveckelördan". Alltid skulle något klädesplagg eller grannlåt av något slag köpas såsom marknadsminne.

Vad som stod först på listan i detta hänseende, under årtalen mellan 1870 och 1890, var de brokiga mångfärgade yllehalsdukarna för den manliga befolkningen och vackra huvudkläden för den kvinnliga. Därför var också de på torget uppställda krämarbodarna alldeles överhängda av dessa varor. Trängseln var så stor i gatorna mellan dessa bodar, att man fick stå i kö många minuter eller armbåga sig fram med styrka. Man kunde vara säker på att efter varje stormarknad få spörja om en hop tjuvabedrifter och fylleäventyr. Gruvbolaget hade visserligen en polis, samt länsman och fjärdingsman i Väsby sn gick på platsen, men det betydde inget stort intrång i tjuvarnas förehavanden. Publiken roade sig mycket om de fick vara med om att fånga ficktjuvar. Men oftast överlistade tjuvarna sina förföljare. T o m kunde en tjuv nappa börsen från fruntimmer och lämna den till bakom stående kompanjoner, så att när rövaren greps om armen genast, så hade han ingenting på sig och måste släppas.

Som även brännvin kunde fås att köpa, några timmar på både för- och eftermiddag, så blev en stor del marknadsbesökare rusiga. Som ordningsmakten helst ville låta de fulla drängarna själva transportera sig från platsen, så satte de inte gärna någon i finkan, utom om personen blev liggande redlös på gatan eller tillställde slagsmål, eller hade stulit. En orsak var att arrestlokalen var dels dålig och dels – eller huvudsakligast – så liten, att mer än ett par personer knappast kunde rymmas på samma gång. En egendomlig syn utgjorde det då bonddrängarna, när de gick hem från marknaden, med sina långa halsdukar knutna en enkel knut och hängande fladdrande tvärs över vägen. Efter mörkrets inbrott långt ut på natten fortfor deras visors skråll att genljuda genom byarna. De allra flesta bonddrängarna i kullasocknarna på den tiden, och likaså pigorna, var från Halland.

Ringapparaten till Höganäs första kyrka bestod av 2 fritt hängande stålstänger, på vilka det slogs med klubbor, fastsittande vid mitten på stängen, och rycktes med korta rep att röra sig. Dessa klubbor var i fast vinkel förenade, så att då den ena klubban drogs neråt, så drogs den andra uppåt, och tvärt om växelvis. Den vidstående bilden visar blott den ena av stängerna, ty den andra var alldeles likadan men av ett klenare ljud eller högre ton. Stålstängerna var upphängda i den tornlika byggnaden eller paviljongen på taket av den första kyrkan. Som denna paviljong alltid var fritt öppen för alla vindar, så hördes denna egendomliga ringning lika långt, eller ibland längre, än de stora klockorna i Väsby kyrktorn, där murarna är 2 alnar tjocka, och endast ett "lyholl" på var sida av tornet, och ibland öppnas ej de lyhollen som är emot vinden utan endast vid läsidan. Som Höganäs kyrka låg omedelbart utmed landsvägen, så kunde man ofta få se hur ringarna arbetade. De som ringde, skulle passa på vanligen så här: Bing – Bång Bing Bång – Bing Bång – Bing Bång Bing – Bång. Den andre ringaren vid den andra stängen växlade likadant, men de kunde aldrig efterhärma ett par ringklockor med en större och en mindre, och detta var väl den enda kyrkoringningen av detta slag kanske i hela Sverige.

Som staden Höganäs historia, i vad som förut varit, nästan helt och hållet sammanfaller med stenkolsgruvans historia, så kan det omnämnas att oaktat att gruvbolaget i mångt och mycket gjort förbättringar för arbetarnas levnadsvillkor, mera än på andra platser i landet, så igångsatte likväl arbetarna en strejk 1888 i 7 veckor. De menade att där blev tull på brödsäden, ty då var det frihandlare och protektionister som stridde och de senare fick då övertaget i riksdagen, så att där blev tull på införsel av spannmål och även på brödsäd. Det kunde ju arbetarna snart bota med begäran om löneförhöjning, men bolagets direktion svarade nej, och då blev det "strike"! Allt arbete nerlades, med undantag av pumpverket och kreaturspassning. Jag uppmanade så många jag kom i beröring med att besinna risken av att bli avskedad, eller av att gruvan nerlades. En av smederna, T Hultberg, upplyste mig om att det gick inte så lätt att avskeda eller "köra i krok" 1.600 man. Men jag föreställde dem, att om man passar en ko väl så kan man sedan mjölka henne, men slaktar man henne så får man ej mer än köttet och huden, sedan är det slut.

Ja, det gick bra de första 2 a 3 veckorna, och arbetarna blev visserligen förbjudna att hålla sammanträde på gruvans område, men de samlades ute på vägarna på landsbygden och var säkra på sin makt. Men arbetarnas hustrur fick inga avlöningspengar att handla för, och snart ville handlarna inte betro dem mera på kredit. Till slut hänsköts saken till bolagets överdirektör, som måste resa till Höganäs från England där han bodde. Han var en gammal man som jag tror hette Beskow. Han kom och uppmanade arbetarna att återgå till arbetet, ty bolagsrörelsen bar sig ej bättre än att det hela måste nerläggas. Efter 7 veckor föll hustrurna om halsen på sina män och bad dem för Guds skull att gå och anmäla sig igen på kontoret, för inträde i arbetet. Och det föll dem in att återgå, och troligen blev några avskedade av de som varit de värsta strejkagitatorerna. En familj minns jag som hette Tornblad, som flyttades bort genom avsked.

Långt därefter gick en gammal kolhuggare Moberg, en smålänning, en dag till disponenten och begärde sitt avsked, ty han hade blivit påsatt 30 kr böter för att han piskat en pojke, som bett honom kyssa sig på ett ställe. Då blev Moberg rasande och avpryglade pojken. "Jag skulle anhålla om mitt avsked", sade Moberg. "Å nej, va ska du me det?", frågade disponenten. "Djävlar ta mi ska jag gå te sjön o sänka mi", svarade Karl Moberg. "Å nej, du får inte nåt avsked", förklarade disponenten, och därmed måste Moberg låta sig nöja och återgick till arbetet, men böta för avpryglingen fick han. Men den 4 augusti 1909 utbröt storstrejk i hela Sverige och således även i

Höganäs. Förbud för hotellerna att försälja spritdrycker utfärdades och varade till strejkens slut efter 10 veckor. Besked hade lämnats den 13 oktober, att arbetsvilliga som ville anmäla sig hos respektive arbetschefer, fick arbeta. Men nöden hade varit rätt stor bland allt folk, men i synnerhet bland arbetarna.

Vakten hade att ringa vid gruvorna och fabriker i en klocka kl 5 f m, kl 8, kl 8.30, kl 12, kl 1 e m, kl halv 5, kl 5 och kl 8 om kvällen. Men på 1890-talet blev det kväll kl 6 och de andra ringningarna något ändrade, och begynte kl 6 f m till 10 timmars arbetstid. Det fanns 2 st vällingklockor, en på "Bruket" och en på Ryd. Den klockan på Bruket hade varit en av kyrkklockorna i Vikens gamla kyrka, och då den nya kyrkan 1826 blev färdig, har troligen den gamla klockan sålts till kolgruvan och användes på Bruket till omkring 1890-talet, då det blev ordnat med blåssignaler. På Ryd hade de också en vällingklocka, som var klenare i rösten än bruksklockan. Tjänarna ute på fälten hörde jag ofta påstå, att bruksklockan sade: "Smålänning, blåvälling, smålänning, blåvälling och sur sill" (när den slog sin sista klang). I Ryd hade den förut nämnde auktionsroparen Bengt Persson till sin syssla att ringa i vällingklockan vid de tider som var påsatta. Men så en natt, då Persson kom hem och var något rusig, så föll det honom in att han skulle ha en munter stund och se på folkets förskräckelse, varför han behagade kl 1 om natten att ringa i vällingklockan av alla krafter. Detta, som tillika var brandalarm, väckte ju upp hela församlingen och långt ut på landet. Alla människor skyndade ut för att se var elden var lös, men ingen fara var på färde, men en rasande förargelse uppväcktes mot Bengt Persson, som inte kunde förlåtas med mindre än han blev avskedad från ringningen med vällingklockan.

I början av 1800-talet eller 1802 uppsattes ett glasbruk vid Bruket i Höganäs. Där tillverkades ett slags svart-grönt glas, och gjordes därav buteljser av egendomlig fason, med skålförmig botten, att därur kunde drickas som av en bägare. Buteljhsarna var bukiga, med stark valk vid korken. Buteljerna var mycket starka och fortfor att begagnas nästan ända fram till slutet av 1800-talet, och torde möjligen ännu en och annan finnas i behåll. Men år 1860 vart ett nytt glasbruk uppsatt och drevs av från Frankrike inkomna glasblåsare. Jag minns att en hette Cossey och en annan Chardou. Då gjordes ett slags fönsterglas med buktiga, utåtvända ytor som gjorde gardiner överflödiga, då ingen kunde se in i ett hus med sådana fönsterrutor, nämligen att se genom fönstren. Dessa buktiga glasrutor torde vara alldeles utrotade numera. Glasbruket nerlades av Lejonhufvud omkring år 1866. En friherre Raab var glasbruksingenjör.

Om någon har intresse eller ro av att veta, hur Höganäs och Ryd samt Bruket såg ut på den tiden 1873, då koleran bröt ut, så finner man att de hygieniska bekvämligheterna just ganska mycket bidrog till att farsoten råkade ta fart i ett samhälle så nära de friska havsvindarna från Öresund. Då man kom in i Ryd, den del av Höganäs församling som var längst från sjön, så måste man akta sig för att gå på trottoarerna vid sidan om landsvägen, ty de var så tätt besatta med "människogödsel", dels från arbetarnas barn och måhända dels även från de äldre, att man måste för säkerhets skull hålla sig mitt på vägen, men var det regnigt eller snösmältning, så var landsvägen ofta endast en svart gyttja av spillt stenkol, som genom vagnshjulen söndermalts till flera tums djup. Visserligen fanns det ett par gamla renhållningsgubbar eller gatsopare, men dessa hann ej med överallt, och så nästa dag var det likadant med "gödslingen" igen. Ofta måste flera, med skyfflar försedda män skrapa ihop gyttjan och lässa gödseln på vagnar som kördes bort med hästar.

Detta var på framsidan av arbetarbostäderna, men på baksidan av bostäderna hade de vardera ett litet kålland. På detta hade de uppsatt avträdeshus, ett svinahus ("svinahodda"), en kolbod och brännehus, så någon kål- eller grönsaksodling blev där knappast plats till, i synnerhet som en askebunke och en svinagödselbunke också inkräktade på utrymmet. Nästan alla arbetarehushåll hade svin, och t o m så hade de sin egen svinförsäkringsförening. Jag minns särskilt en schaktstimmerman, som hette Sven Holm, som tillika var svinslaktare och föreståndare i svinbolaget. Han hade så stora händer, att då han grep om trynet på ett svin, så behövdes där ej surras sträck om trynet, ty vid svinslakt brukades annars sådant djurplågeri förr. Likadana osnyggheter förekom vid Bruket och de andra arbetarbostäderna på Väsby sn:s grund ända ner till sjön i Höganäs fiskeläge. Nåväl, stank och osnygghet orsakade nog att koleran så småningom utbröt om sommaren 1873, ty en slags små fluginsekter uppfyllde då luften. Läkarna hissade upp köttbitar på flaggstänger och blev köttbitarna hastigt svarta av dessa insekter. Från Stockholm kom 6 a 7 läkare och några sjuksköterskor. Sundhetsnämnd tillsattes i både Höganäs och Väsby socknars alla rotar.

Gruvarbetarnas "svinahoddor" måste genast bortskaffas, långt ut på bondlandet ifrån bebyggelsen. Vid stengårdsgårdarna uppsattes långa rader med svinahyttor, och folket måste gå ditut och fodra sina svin. Böndernas "gödselkorr", som var fulla med vatten, måste igenfyllas. Läkarna rådde oss att bara vara glada, supa och sjunga, samt ha kamferdroppar att ta in om man blev sjuk, och att om magkramp inträffade, lägga krossad rå senap på magen. Den som var ledsen eller rädd dukade först under, inbillade läkarna oss. Väsby sn köpte hem brännvin och konjak på församlingsstatens bekostnad och hölls där sundhetsbyrå i sockenstugan, där brännvin utdelades. I Höganäs hade de ju sitt brännvinshotell mitt i byn, både Ryd och gästgivaregården i fiskeläget som sundhetsbyrå. Att det dog i Höganäs 177 personer av koleran, men i Väsby sn troligen omkring 70 personer.

Man trodde till en början inte att sjukdomen var smittosam, ty arbetarna sade: "Vem smittade på Carl Gustav?", som var den förste som dog av koleran. Vi hade folk boende i vårt hus, släkt till gruvfolk och med daglig kommunikation med sina föräldrar vid Höganäs tegel- och lerkärlsfabrik, men alls ingen smitta förekom. Vid nämnda fabrik gjordes en mängd gravstenar av bränd eldfast lera. På dessa gravvårdar målades sedan namn och årtal. Jag minns hela rader med sådana gravstenar på östra sidan om Väsby kyrka, i ett särskilt skifte i friplatserna på kyrkogården. Men nu 1938, då jag var där på kyrkogården, fanns ingen enda av dem kvar.

Folket i Höganäs, dvs de som var gruvbolagets arbetare, var i alla tider före 1830-talet och ända fram till 1850-talet emot lantbefolkningen såsom hund och katt plägar vara. De hatade bönderna därför att de ansåg dem för rika, ty de hade ju allting att sälja, som de fått för intet. Visserligen anskaffade bolaget råg till bröd, tran till lyse, vadmals- och buldanstyg till högtids- och arbetskläder, hus att bo i, kol att elda med och fri läkare, men ändå måste de köpa mjölk, smör, ost, fläsk, potatis och frukt av bönderna, och dessa troddes ju alltid, liksom många ännu idag tror, att de hade allt gratis. Men en mycket stor del av de gifta arbetarna hade ackord med vissa bondgårdar om "mjölkaställe", där de fick på bestämda tider hämta och köpa ovan uppräknade förnödenheter. Andra som inte hade "mjölkaställe" fick köpa på torget i Ryd varje lördag allt vad bönderna i fri konkurrens och slaktare, byttesmörhandlare, trädgårdsmästare och yrkeshandlare i olika branscher torgförde.

I förra delen av 1800-talet brukade gruvans folk (ändå de tillhörde Väsby församling) att alltid, så fort de ansåg sig överlägsna i antal, ställa till slagsmål med bönderna i böndernas dansestugor. Jag har antecknat min mors berättelser om "kriget" till Nils Anders i Hogården år 1844 och slagsmålet till Jeppa Pers i Väsby år 1845. Men tiden har ju inverkat att den gamla fiendskapen bleknat eller avsvannat betydligt, men inte helt och hållet, och jag tror nog att de bönder som råkat komma inom den nya stadens gränser, inte vidare tycker om den äran. Visserligen har befolkningen blandats genom giftermål, genom lantfolk till gruvan och gruvfolk till landet, men fackföreningsrörelsen och den LIKA rösträtten upprätthåller motsättningen. Gruvfolket – inte Höganäs fiskeläges folk – hade ett slags egendomligt språk som skilde sig ifrån allmogespråket på många vis, men märktes genast av utomstående. Det kunde väl vara därav, att arbetarnas stamfäder inkommit från alla vädersträck och främmande orter. På den tiden gruvfolket hörde till Väsby församling, brukade de alltid gå till och begagna dem tilldelade sittplatser i "norra kapellet" i Väsby kyrka, och ännu i slutet av 1800-talet kallades det för "gruvkapellet" och "gruvläktaren". Troligen syns ännu talrika initialbokstäver efter nu utdöda kyrkobesökare inskurna i bänkarna på gruvläktaren i Väsby kyrka.

Förut är omnämnd den kvarnen som drevs med det vatten som de stora holländska pumpverken uppfordrade. Denna kvarn gick ju alltid och kunde ju gå både natt och dag, men den kunde ej mala annat än grovmalning och ej mer än hästarna och kreaturen behövde, och om den än kunnat mala råg till folket så dugde det ej när det inte kunde siktas. På 1880-90-talen var det knappast ett hushåll i hela Höganäs församling som åt grovbröd, och några kunde inte äta bröd av svenskt vete, utan de fick amerikanskt vetemjöl. Men de som ville kunde anmäla sig till att få råg mot avdrag på avlöningen. Denna råg utlämnades på vissa dagar, den 1:e och 15:e i var månad, från spannmålsmagasinet i Ryd. De 3 närmaste väderkvarnarna var i Höganäs, Bräcke och Väsby. Dessas ägare kom då till magasinet med häst och vagn för att ta emot den spannmål som deras kunder överlämnade till dem att malas. Som väsbymöllaren ej själv hade häst och vagn, så åtog jag mig att köra för hans gruvmalning en tid. Möllaren skulle inte allenast hämta deras spannmål och mala den, utan sedan skulle han köra och dela ut var sin "pyngling" i alla krokar där kunderna bodde. Först måste varenda säck med innehåll vägas vid hemkomsten från magasinet och skrivas upp namnet, såvida han inte fick den uppgiften genast vid magasinet. Ty möllaren kunde ju inte särskilt mala varje påses lilla innehåll, utan att slå ihop dem till större partier, ehuru somliga gruvkärningar förmanade möllaren att inte blanda hennes malning ihop med andras. "Nej, var så säker, det ska jag inte", svarade möllaren.

Sedan då det som malts och siktats – det som skulle siktas – och grovmalts det som därtill anmälts vid mottagandet, så återstod det att väga i varje "pyngling" (de flesta om 1 fot eller 1 ½ fot) proportionellt efter tull och protokoll. De som skulle ha siktat, fick viss vikt klier i en vidhängande klisäck. När så allt var iordning med mycket besvär att tyda alla besynnerliga namn och bokstäver, som ofta var påskrivna endast med vanlig krita eller också urblekt rödkrita, och som gnidningen mot varandra nästan utslitit det skrivna, så återstod likväl själva distribueringen, nämligen att var fick sin rätta "pyngling" och att veta reda på deras bostad som skulle ha den. Men den möllaren som jag körde för hade visst ett verkligt luktsinne, ty att endast av ett utslättat kritstreck efter 15 dagar kunna gissa namnen, föreföll mig omöjligt, och blåste det inte, så kunde det dröja ännu längre och bli ändå svårare. Konkurrensen var stor, och den möllare som lämnade mest och bäst mjöl fick företräde.

Kungen Oscar II kom till Höganäs år 1877. Stor tillställning! Flaggstänger och äreportar uppsattes. En bred matta lades från äreporten med kungens namnchiffer tvärs över stenläggningen på torget och fram till disponentens trappa. Men kungen kom och reste till Höganäs fiskeläge nästan genast, och blev han kvar där länge för att se på hamnen och lerkärlsfabrikerna. Men på Ryd begynte en åskby uppstiga strax efter middag, och blixten slog ner i en kringbyggd bondgård i Långaröds by, strax eller 500 m fågelvägen bortom Ryd. Vid samma tillfälle kom ett skyfallsliknande regn, men halmtaken kunde likväl brinna. Ägaren Johannes Jönsson var ju såväl som det mesta av traktens befolkning och skulle se på kungen och festligheterna i Höganäs. Han såg rökmolnet och skyndade hem, fick ut kreaturen och skulle så in i boningshuset för att rädda något lösöre. Men därvid kom han att skära av pulsådern på armen, då han slog sönder ett fönster, ty ingen var hemma och nyckeln hade hans syster med sig. Men folk kom ju strax tillstädes och skyndsamt blev han skjutsad till doktorn i Ryd.

Gruvarbetarna hade lov att kasta sitt arbete om eldsvåda utbröt, antingen i samhället eller i byarna ute på landsbygden där omkring, varför de skyndade till brandplatsen och bland dem en stackare som hette Sahlsten, med ett träben. Han skulle springa tvärs över åkern mellan Ryd och Långaröd. Jorden var blöt och brådskan stor, varför träbenet påfrestades så att remmarna varmed det fästes gick sönder och mannen först blev liggande och försökte bota skadan, men lyckades inte. Sedan han hoppat på ett ben några steg, måste han ligga och ropa på hjälp av personer som passerade förbi. Han fick hjälp, genomblöt blev han, men till brandplatsen kom han, som han föresatt sig. Gården brann ner till grunden, men en del inre lösöre räddades. Vid samma tillfälle stals ett dyrbart guldur, men detta återfanns liggande efter 3 år en söndag, då kyrkfolket gick där, mitt på bygatan igenom Långaröds by.

Under hela branden och regnvädret i Ryd och Långaröd, var det det härligaste solskensväder vid Bruket där Oscar II gick och såg sig om på fabriken och Höganäs hamn, där han med krita skrev sitt namn på hamnpiren. Detta inhöggs sedermera i stenen och målades till åminnelse. Från Höganäs reste kungen norrut till Krapperup för att gästa hos baron Gyllenstjerna. I bolagets, eller kanske baronens, charett (droska), ty ingen järnväg Höganäs-Mölle hade blivit av ännu, ehuru frågan dryftats. Telefonen var visserligen även i antågande men ingenstädes ännu uppsatt mer än mellan Hotell Höganäs och från Ryd till gästgivaregården i Höganäs. Kungen dröjde på Krapperup till ut mot kl 10 på kvällen och som ingen telefon fanns, så utsändes en husar som hette Wingren som kurir från Krapperup och kom till den väntande folkhoppen vid gästgivaregården i sporrsträck, med en brinnande beckfackla över axeln, och utropade: "Just nu steg kungen i vagnen på Krapperup, så han kommer genast och går så strax ombord på 'Drott' som ligger i hamnen!". Gruvbolagets musikkår – 12 man – hade hållit sig inne i krogstugan i förväntan på kungens ankomst. Nu kan man tänka de fick brått, de skulle ju bära sina instrument, notböcker och notställ med sig, och ställa upp sig på hamnkajen bredvid "Drott", kungens lustjakt. Ut rusade de, med sådan fart att de trängde varandra i dörren, och flera stycken av musikanterna ramlade "pladask" nerför de 3 trappstegen och ut på trottoaren, och släppte notböckerna när de låg och skulle kravla sig upp och springande skynda sig ner till hamnen.

Folkskaran följde efter så sakta, ty ännu förnams ingenting, men en strålkastare på "Drott" försökte belysa landsvägen mot Krapperup. Vi som följt efter musikanterna fick likväl stå och vänta en god stund, innan kungen kom. Han kom i mörkret och ledde kronprinsen Gustav om armen, men denne snubblade över en av gruvans järnvägsväxlar på hamnområdet. "Ser du inte!",

förmanade kungen, men jag hörde ej om kronprinsen svarade något. Strålkastaren belyste notböckerna och musikkåren spelade. Kungen gick ombord, och gick högt upp på kommandobryggan och ställde sig, och då brast hurra-ropen löst, men så var det väl också kungens mening att se hur Höganäs såg ut i strålkastarljusskenet, eller vi trodde så, ty emellanåt vreds ljuset hit och dit så att musikanterna kom av sig, när de inte kunde se noterna, och klamrade så uselt med musiken, att de knappast kunde spela när ljuset återkom heller. Kungen ville kanske pröva, om de kunde blåsa utantill.

Men kung Oscar II kom en annan gång senare till Höganäs på 1880-talet, och skulle ju då bese det nya kolschaktet, som fått hans namn "Kung Oscar", i vilket ett stort pumpverk inrättats, och var detta schakt det allra djupaste sades det. Men likväl var nära vid samma tid ett annat schakt färdigt, ej långt från Väsby kyrka i en by som kallas Knapalycke. Detta senare schakt hette "Ahlströmer", och där på ett ställe hade kolhuggarna gjort en slags sal, som kallades "Herraorten", där turister och främmande kunde få pröva på att hugga någon bit kol. Gruvkläder ficks vid nergången och verktyg låg alltid tillrättes i "Herraorten". En liten järnspårväg var anlagd i en rak ort, som gick från Oscarsschaktet till Ahlströmer. Vagnarna drogs av små gruvhästar, som levde i gruvan i all sin tid.

För att vägen skulle befaras av själve kungen, ty han skulle väl se på hur det gick till att hugga kol och kanske han själv eller hans sällskap ville försöka hugga med en hacka i "Herraorten", så var där utmed spårvägen nerslagna träpålar med stearinljus insatta i borrhål i övre änden. Allting var klappat och klart, och vakten väntade på att kungen skulle komma. Äntligen sades det ifrån att ljusen kunde tändas, men det befanns därvid att råttorna hade varit framme och tagit alla ljusen! Bud ovanjords måste skyndsamt i någon butik anskaffa andra ljus, och kungen med svit måste vänta tills de nya ljusen isatts, innan resan kunde företagas. Men ljusen måste vaktas, och ovisst är det om råttorna vågade ta de brinnande ljusen.

M 8374:22-36

Under varje människas levnadstid, om den blir någorlunda långvarig, kan det ju märkas en naturens förändring i många hänseenden. För min del förekommer den största förändringen med min hembygd, mest framträdande däruti att dessa 1.000-tals tld av lövskogarna, som växte i min barndom och ungdom, nu är skövlade i alla kullasocknarna, så när som en och annan park vid någon herrgård. 2 orsaker spelade här in i allmogefolkets liv, nämligen bränslefrågan och odlingen. Före enskiftet hade alla bönderna gemensam skog, men vid enskiftet skulle var och en bonde tilldelas: åkerjord, skogsmark, ängsmark, fäladsmark samt strandmarker utmed sjöstranden. Så länge torvmossar fanns var inte bränslefrågan så påträngande, men på 1860-talet var det så när slut på all torvupptagning i kullasocknarna. Jag fick aldrig se torvupptagning mer än på ett par ställen: på min farbrors ägor (min fars hem) i Väsby sn och på ett ställe i Viken sn. Men den torv som upptogs var endast en fet gyttja, som ältades, klappades i runda kulor eller breddes gyttjan ut på slät plan, och när den något styvnat, skars med en spade rutor likt tegelstenar, som sedan fick soltorka. När så nödvändigt bränsle måste anskaffas, var det ju tydligt att man gick till skogen. Men i samma mån som skogen höggs bort, utvidgades odlingen av åkerjorden, ty alla träd som höggs, med undantag av bränne till undantagsfolk, skulle rothuggas, dvs att alla trädets rötter skulle upp ur jorden och rotknutarna skars inte av förrän trädet fallit. I annat fall, såsom ibland ifråga om undantagsbränne,

skars träden av stående på rot, men då sköt genast lövträden nya skott från roten, som efter några år var oåtkomliga att betas av kreatur, ifall stubbarna fredades för betning.

Det besynnerligaste var att ge akt på, att det föddes lika mycket folk och kreatur på ett hemman, innan det var uppodlat, som senare, då ju spannmålsgrödan blivit flera gånger större. Jag tänkte ofta på hur de gamla bönderna i första hälften av 1800-talet kunnat och kunde även senare, föda nästan fler människor ju mindre odlad jord de hade. Men så hade de mera ängs- och skogsmark. De tycktes ej bry sig om att hastigt hugga ner skogen, utan helt småningom, efter behovet av bränne och byggnadsvirke. Torrläggning befattade de sig inte mycket med, men ängsmarken dikades aldrig, ty då gick ju gräsväxten bort. Skogen hördes också över med lie i samband med ängsslåttern, ifall där var några gräsplättar. De födde upp kreatur med hö, och slaktade alltid några nötkreatur om året. Svin hade de aldrig många, men lät dem bli flera år gamla ibland. Annars kunde ej skomakarna få borst till becktråne av dem.

Varje år måste ju bränsle anskaffas. Rothuggas kunde endast ske om efterhösten, när den odlade marken besåts med råg och resten av odlingsjorden ärjats upp. Blev det stark frost så kunde det inte heller rothuggas. Alltså, med tiden försvann skogen mer och mer från alla hemman. Det som ej gick åt till bränne, behövdes till alla slags redskap och husgerådssaker. Så länge bönderna hade skogar, var det nog inte lätt för någon snickare att livnära sig på landsbygden som enbart hantverkare, ty varenda bonde var lärd, son efter far, till snickare, slöjdare och naturligtvis redskapsgörare. Jag såg hur det i min morfars hem föddes 6 barn, och man och hustru och en undantagsfarbror, på den tiden då endast 8 tld var odlad jord, men 30 år därefter var allt odlat och föddes då på 60 tld endast ett par hästar mer, än de kreatur i antal där var förut, men mindre folk, nämligen: mannen, 2 pigor, 1 dräng, 2 tröskemän och 1 undantagsmor, men tröskemännen endast under en del av året. Skogen är såld, och de som nu har egendomen styckad äger inte en pinne skog. Vilken fattigdom för en bonde, t o m i våra dagar, när han inte har någon skog på sina ägor!

Visserligen finns det stenkol, koks och briketter att elda med, men ved från skogen måste i alla fall till. Sedan vid alla tillfällen då en bonde behöver trävirke till stängsel eller brostockar, eller bara "en pinne te å slå i en komocka" (tjuderpäl). Visserligen försökte ju bönderna att i någon mån skaffa sig ersättning för skogsbränsle genom att runt ägor och gårdar plantera ett slags storväxta poppelträd ("pile"), men detta slags trä duger ej mycket till slöjd. Det mesta dessa pilträ användes till, utom bränne, var till vattenhoar vid brunnen åt kreaturen. Detta just därför, att pilarna blev så tjocka i stammen, att stora hoar därav kunde göras. Ett löst träslag var det och lätt att urholka, och kunde en sådan vattenho av pileträ vara i 25 a 30 år, innan rötan förstörde dem.

Alla bönder måste kunna göra sina lieskaft med tillbehör själva. Det bästa träet därtill var antingen äspe eller sälg ("salle"), ty det skulle vara så lätt som möjligt och på samma gång segt och starkt. Pile var väl lätt, men inte starkt nog. De hade många olika modeller till sina lieskaft, men alla skulle anses passa, om man ställde ena änden av lieskaftet på golvet eller marken, så skulle den andra änden passa att stödja i armhålan på mannen som skulle bruka redskapet. Man aktade sig att ha för långa lieskaft, ty då var det strängare att hantera lien vid arbete. Regel gällde också, att ju längre lien var, desto kortare skaftet, men en medelskaftning var den att begagna lieskaft med endast en lieknagg och den änden som den vänstra handen skulle hålla, endast utgöras av rakt utmed skaftet utan lieknagg där. Då kunde man fatta längre fram, eller längre tillbaka efter behov, samt flyttningstapphål för högerknaggen.

Det föll mig in, att numera skulle jag knappast kunna söka upp någon enda människa i min fädernesocken, och kanske i ingen annan skånsk socken heller, som kan göra band till att binda säd med, utan att skada axen på bandet. Inte ens mina egna barn kan det, och jag tyckte att eftervärlden borde få reda på hur denna förr så nyttiga konst tillgick, varför jag med några enkla ritningar försöker bevara den ännu en tid möjligen. En kvick pojke kunde göra ett sådant band på en minut. Först drar man ut ifrån toppen av en på marken liggande rågnek, en lagom tjock "fätt" eller "fask". Därefter delas denna, så att en del i var hand, lägges i kors något nerom axen på stråna, och fortsätts att böja över (rotänden) emot sig (först topp- eller axänden) och sedan dela rotänden och draga motsatt rot-del däremellan och draga till knuten. Bandet placeras på marken, så att knuten kommer att vända emot innehållet, när neken binds, ty om bandet vänds med knuten emot marken så håller det inte, men annars kan ej en stark bindare slita av ett sådant band, om det är rätt gjort och rätt utlagt.

Även torde i vår tid inte alla veta vad de gamla bönderna, som hade skog, menade med att en lie skulle fastsättas på skaftet så, att den kom "eggrätt". Komme lien att "stå över", så tog den för stora hugg, och bet eller skar på tvärs för mycket och var strängare att hantera vid arbete. Komme åter lien att "stå under" eggrätt, så tog den lien för små hugg, men skar lättare och högg renare, och man fick ta fler hugg för att följa den där tog större hugg med en "överställd" lie. Många olika fasoner på lieknaggar begagnades, och snart sagt var son eller dräng föredrog sin sort framför andra. Därför var det mycket vanligt att drängarna själva gjorde lieknaggar åt sig, och mycket fina, putsade och välgjorda skulle de vara. Några gjorde huvuden av djur eller folk vid spetsen, och t o m visselpipa i en lieknagg. Nästan säkert kunde man finna i alla de gamla bondgårdarna, på den tiden då bönderna hade skog, ett rum i en av ladugårdarna som kallades för "huggehuset". I detta hade de verktyg, passande till att göra alla slöjdalster och redskap som behövdes. Även svarv hade de flesta, och kunde göra fina arbeten.

M 8405:1-36

När man besinnar att en större del, både husgerådssaker och yttre redskap, även fabricerades av allmogen, så måste de även kunna svarva. De hade i allmänhet ett slags svarv av egen konstruktion, med en stång som hade fjäderkraft, fästad i takbjälken, att lyfta trampen växelvis. T o m såg jag de bönder som kunde polera svarvade saker i olika färger i svarven. Som en nutida allmänhet väl sällan eller aldrig får se, utom på museer, de gamles av bönderna själva slöjdade arbeten från 1800-talets första del, som ju också fortsattes så länge bönderna hade skog, alltså in på 1870-80-talen, så vill jag i enkla bilder visar och omtala något därav.

I det föregående talades det om lieskaft, men nu får vi se på räfsan ("rivan"). De skulle ju så vitt möjligt utgöras av självvuxna "klyngor", mest av hassel, men det var svårt att få riveskaft som var ens i grenklykans grenar och tillika raka någorlunda i skaftet till händerna att hålla om. Men det fick ofta gå an med en del oegentligheter och avvikelser från grannlåten, bara rivorna blev starka, och ej för tunga. Märkligt nog att de gamle aldrig kommit på den idén, att sätta en ring eller ståltråd och klyva skaftet till en klyka med en arm i var sida i rivehuvudet. Inte förrän jag var bliven vagnmakare på 1880-talet, då gjorde jag sådana räfsor. Då var det knappast någon som hade andra än halländska räfsor, som ett T med rakt skaft. Pinnarna av hagtorn eller eke skars till om vintern i månghundraletal, som lade i reserv för kommande behov. Ett mycket tidsödande göromål var att

såväl som slåtter som sädesjorden skulle noggrant renräfsas. Men förut, när säden togs av, nekades, bands och åktes in, räfsades visserligen något, men där travarna stått och det som spillts vid lässningen skulle ju till slut renräfsas. Hur det gick till, kanske visas på sid 4:

Sedan säden bundits och satts upp i travar, så räfsades stubben med rivor och samlades ihop vid travarna, där det breddes ut emellan raderna till torkning. Det sålunda ihopsamlade strå och ax kallades för "slave" och kördes i hus sedan travarna först borttagits. Men vid mycket regnig väderlek kunde slaven bli använd till att hölja över travarna till skyl emot regnet. Det ansågs opassande att köra in travarna innan stubben räfsats, ty säden spilldes genom "trampet".

Medan daggen var på marken ansågs det fördelaktigast att räfsa säd, ty då "dröslade" den ej så mycket som i torrt väder. Något som av ålder måste till i varje bondgård var de klavar varmed alla djuren skulle bindas, utom hästar, ty dem så jag aldrig vara bundna annat än med grimma av olika slags ämnen. Ännu i annonser, antingen auktioner eller hemmansförsäljning, så talas det om så och så många klavbundna djur i ladugården. Men försök att se efter om ännu någon klave kan upptäckas av den urgamla sortens "clafvar". Det talar för sig själv, att det som skulle hålla till att binda de starka fäkreaturen måste vara av gott trä och ytterst välgjort, om man skulle lita på att de förblev fästade där man bundit dem med sina "clafvar". De flesta klavarna gjordes av eketrä och av det segaste som kunde anskaffas. En klave bestod av 2 särskilda delar, själva klaven, bågen, och "nackaspännan", som skulle ligga över halsen, "nacken". Bågen utvaldes av 1 ½ tum tjock ek, som kunde fläkas från en rotbuske, så att en stor knut eller avsats kunde göras vid ena änden på bågen, och längd efter storleken på det kreaturets hals, som skulle bindas med clafven. Omkring 1m lång ekestamme räckte att avpassa till de flesta stordjuren. Nackaspännan gjordes av något ytterst segt träslag, ask, oxel, hagtorn och masurbjörk, omkring 30 cm lång, med ett passande hål för bågen vid varje ände.

Bågen kläms så att lilländan kan stickas i nackaspännans låsanordning. Mindre klavar till får och svin var naturligtvis klenare, men med samma sätt att låsa. Men ett synnerligt nödvändigt tillbehör till varje klavbindsel av trä, ja även för järnklavar och grimmor, var något som kallades för "legarne" (en förvridning av "ledjärn"), ty finns inget legarne i bindslet vid klaven, så snor sig snart bindslet så att kreaturet kommer i knipa. Om 2 får, som ofta hade trillinglänktjuder, inte hade legarne med 3 vridbara leder, så snodde de snart ihjäl sig och varje tjudrat kreatur måste ha minst ett, men helst 2 legarne i vart tjuder för att inte snärja sig. Sedan gjordes ett slags små klavar som kallades för "hilleböjlar" (= byglar). Dessa gjordes så små, att de passade omkring benet på ett får, och sattes en "böjl" om ena bakfoten och en "böjl" om framfoten med ett rep eller länk emellan, för att hindra fåren från att hoppa över gårdsgården, och för samma ändamål kunde också en tung träkläpp hänga i halsklaven eller om den ena foten. Fåren var bland de svåraste djuren att hålla inom stängsel. Stenmurar rent av klättrade de över eller lärde sig att hoppa över, varför bönderna brukade sätta "hilla" på dem, medelst en "hilleböjl" om ena framfoten och en om bakfoten snett emot varandra. Ett annat sätt var att en tung träkloss, s k "kläpp", fästes i en klave om halsen medelst ett rep i kläppen, som fåret då måste släpa på och hindrade det från att hoppa över stängslet.

Större böjlar kunde också användas som klavar om halsen på får, kalvar och svin. Dessa byglar eller böjlar gjordes av segt eke, aske eller björke, något tjockare träd än till klavbågen. Trädet fläktes mitt i kärnan och vändes kärnsidan ut så att barksidan kommer inne i böjeln. Alla klavar och byglar bestod av 2 delar. Den fjäderspänstiga klaven och bygeln, och nackaspännan eller

”kvaderen”, som tjänade till att dels låsa och dels hålla spänningen vid makt. Vidare måste, utom förlag på rivepinnar, finnas förlag på pälar, som skämtsamt benämndes för ”pinnar att slå i komockan”, samt harvepinnar. Dessa pälar gjordes av något hårt träslag, och i brist därpå av vad som helst, men ju lösare ju kortare varaktighet. En välgjord träpäl höll bättre fast i jorden, ifall pälen slogs i jorden på det rätta sättet, än järnpälar. Ett villkor för träpälens varaktighet var att endast träklubba (”köla”) användes för att slå pälar i marken, ty med slägga eller yxeskalle slogs träpälar snart sönder. Pälar borde vara 12 tum långa med 3 tum tjockt högt huvud och 3 a 4 tum i underkant. Magen mitt på pälen mindre än under huvudet, så att järnring går över men inte över huvudet. Rep kunde visserligen användas men gick snart sönder vid pälen, om ej järnring satt vridbar omkring. Vål spetsig i änden och råkade den på sten måste pälen spetsas om, annars gick den ej på nytt i marken.

Plejeln, det äldsta av alla tröskverk, var rent av en nödvändighetsartikel i lantbruket och höll sig i pris på auktioner under 1860-70-talen i 4 rdr om det var en bra plejel. Bara plejelspiket, som skulle vara väl filat och svarvat, kostade 16 a 18 sk. Ålskinn kostade 24 sk osv, men så kunde åtminstone ”håndolen” och ”plejelspiket” vara i många år, om de bara hanterades rätt.

Och så var det harvepinnar, som det borde finnas förlag på, ty det kunde ju hända mitt i våren eller höstsådden, att någon harvepinne bräcktes av en eller annan anledning, och då var där ej tid att stå i huggehuset och göra något, utan det var ”nimmt” att ha färdiga harvepinnar (”pingar”) att ta till. Dessa skulle också göras av något styvt träslag som tålde påfrestning. De var ju mindre än tjuderpälar och i tjocklek måste de avpassas efter hur stora navarehålen i harvebålar var. Ett annat redskap, som också i synnerhet om vintern skulle vara iordning till bruk, var den gamla plejeln (”slagan”). Sådan den användes i våra kullasocknar, användes den ej i Småland, utan betydlig skillnad förefanns som ej nu blir tillfälle att visa. Men vi hade först ”håndolen”, som skulle vara 2 alnar lång, av lätt trä, asp eller fur, vanligen det senare, med en plåtring, 2 eller 3 tum, på framänden, där också ett grovt spik skulle inslås igenom en stark läderhilla. Plejelspiket skulle vara smitt med vackert huvud, och filat runt på den delen som skulle kvarstanna genom hillan, för att kunna vara axeln där hillan skulle vridas omkring. Spikets längd kunde ju variera från 4 ½ till 6 tum. Huvudet likt en flat knapp om en 5- eller 2-örings bredd, ¼ tum tjockt. Själva ”slåolen” (slagträet) var av samma längd som ”håndolen”, ibland 1 tum längre, men detta slagträ skulle vara av särskilt segt, rakväxt och tungt träslag, vanligen ask eller alm och sällsynt av ek. ”Slåolen” var 2 tum i fyrkant vid yttre änden, jämnt avsmalnande till 1 ¼ tums bredd i fyrkant, där den bands vid läderhillan.

Igenom hillan borrades genom båda ändarna och slogs plejelspiket i ”håndolen”, som också borrats med mindre borr än spikens tjocklek. Skulle spiken någon gång lossna, så släpptes några sädeskorn i hålet och drevs spiken i igen. Man aktade sig för att få spiken för hårt isatt, så att den klämde hillan, ty det gick då trögt att vrida i veckotal. Slåolen binds framför läderhillan med starkt ålskinn, som åter med ett annat ålskinn binds vid slåolen genom 2 små hål i denna. Ännu mer när bönderna hade skog, så behövde de ju allting som de själva kunde göra på förlag, till kommande behov. Så var det också med träskor, som gjordes i flera omgångar och sattes i huggehuset att med tiden torka och därmed bli lättare och hårdare att slita på. Alla träskor gjordes av grönt (inte torrt) aleträ, aldrig av björketrä. Men som långt ifrån alla bönder var skickliga träskomakare, så fick ofta många människor s k träskoknutor på fötterna av illa passande träskor. Så t ex hade min mormor så stora träskoknutor på fötterna ifrån sin barndoms träskogång, att knappt laderskor kunde begagnas utan särskild ändring i fason.

Det gick bra med de gamles träredskap, så länge de hade skog, men frampå 1880-talet begynte fabriksgjorda hötjugor, grepar, spadar och skyfflar att komma i handeln och det yngre arbetsfolket fann dem lätthanterligare än de gamla. Men de gamla bönderna var mycket emot nymodigheterna och i synnerhet också därigenom, att det var så dyrt. Jag minns hur en liten trädgårdsspade kostade 4 rdr, och en klen stålgrep med 5 horn gick för 3,50 kr (för 3 år sedan var 1kr priset för vart grephorn, och några grepar har ända till 10 horn). Bränslefrågan kom också i nytt läge, ty så länge skogen varade behövdes ej annat än de sönderfläktade rotaknutorna att elda med, i de stora fyrkantiga järnkakelugnarna som fanns i alla hus på landsbygden på den tiden.

De som nu hade slut på skogen, måste köpa på skogsauktioner något bränne och elda med stenkol, huvudsakligast av de sämre kolsorterna. En gammal god kunnighet hos de gamle var att sätta trögjordar på tunnor, laggkärl och kar. Numera torde endast smördrittelmakarna kunna den konsten. I gamla tider före 1850 var alla laggkärl gjordade med trögjordar. I synnerhet saltekare var det nödvändigt att binda med trä. Sök upp en bonde nu, som kan sätta trögjord på saltekaret! Fö så kunde de också själva göra laggkärlen, men det fanns så få bödkare som hade till yrke att göra laggkärl. Så högs skogen ner, jorden odlades, stenmurar lades kring åkrarna, ty i våra trakter har aldrig stängsel tagits från skogen. Endast grindarna var av trä. Men på 1870-80-90-talen togs stenmurarna bort för andra ändamål, dels byggnader och dels för krossning till väglagning, så nu kvarstår endast rågångarna, stenmurarna mellan de olika hemmanen. Visserligen har stora öppna fält kommit till synes, men när skogen huggits bort så har likväl skönheten försvunnit, vilket ej märks av den yngre generationen, men av mig och dem som såg för 70-80 år sedan märks det med ett smärtsamt minne.

Nu kan man inte räkna upp allt slöjdarbete som bönderna gjorde, när de hade skog, ty de gjorde ju allt vad de behövde i träväg, men säkert är att sedan skogen tog slut så kan den därefter kommande bondebefolkningen nästan rakt ingenting med avseende på hemslöjdsarbete. Allting köps färdigt, både praktiskt och opraktiskt och dyrt. Till ytterligare visso, så sålde de små ännu varande skogsägarna ut resten av sin skog på auktioner, för att skaffa pengar till utlösen av syskon och skulder. De nya redskapen och maskinerna kostade massor av pengar, och som även arbetslönerna steg så samlade bönderna skulder, som resulterat i att knappast någon jordegendom i hela socknen var fri för in-teckningslån i bankerna i slutet av 1800-talet.

Ännu i slutet av 1800-talet fanns det en och annan liten slöjdhandverkare, men svårigheten med anskaffandet av passande virke var stor. Allt skall nu göras av järn, som förr gjordes av trä, och som exempel kan anföras, att då här på gården i fjor inköptes en ny slättermaskin, så var allting på den av järn, t o m stången var ett långt järnblecksrör. Således, skogen är borta och träslöjden med den, men jag betraktar det som en stor fattigdom för varje bonde som inte har skog på sina ägor. Jag kan inte låta bli att fantisera över hur det skulle gå till att skogen skulle återkomma i likadan skepnad som jag såg den i min barndom. Om någon planterar lövskog i sin ungdom, så efter 40 års tid är den ganska obetydlig, men hans son får ändå god nytta av den, och fortsatte son efter far i några generationer att plantera skog, så blev där visserligen värdefull lövskog, men den kan inte likna i det hänseendet de vilda växter och djur som fanns i de gamla urskogarna, ävensom de ofantligt stora träden och de många fåglarna. Nej, därtill fordras nog att landet låge obefolkat i några hundra år, och sådant kan väl svårigen ske eller vara önskvärt. Detta med avseende på lövskogen. Med barrskog är det ett annat förhållande. Där den vill växa – det är inte överallt, ty där lövskog går bra, kan ej barrskog växa länge, ty så snart dess rötter når lergrunden är det slut. Men annars borde

varje bonde plantera även barrskog, som ju redan vid gallringen är mycket nyttig, och efter 40 års tid kan det bli sågstockar och timmer.

Eftersom det nu i många år skrikits och jämrats över "tråkigheten på landsbygden", så får jag försöka framvisa hur landsbygdens folk framlevde sina dagar uti helg och söcken, med avseende i synnerhet på deras tvång, friheter och muntrationer. Då den gamla tjänstehjonsstadgan gällde, och folket på varje gård, både husbondefamilj och tjänare, utgjorde ett hushåll gemensamt, och alla åt vid samma bord och ingen tjänare eller barn fick avlägsna sig från gård och hus utan lov, och om någon ville gå ut om kväll eller natt på någon tillställning, så fick han eller hon vackert fråga husbonden om lov därtill. Då var det annorlunda tukt på ungdomen, än nuförtiden. Nå, men ungdomarna kunde väl inte alltid gå hemma och glo på väggarna? Vad söckendagarna beträffar, så var där alltid annat att göra än att glo på väggarna, och om söndagarna visste de att roa sig på mångahanda vis, som jag nu vill tala om. Jag kommer ihåg, då jag var 5 a 6 år gammal, hur både drängar och pigor spelade med att rulla små soltorkade lerkulor. Solsken och "grannt vär", då utsågs en slätting ute på gårdsplanen till rulleplats. Med en trästicka, smalt järn eller med min fällkniv grävdes en smal håla. (Barn, i synnerhet pojkar, fick alltid fällknivar av sina föräldrar på den tiden, ty tiggehandlare sålde "läggeknivar" för 8 sk st. Gårdfarihandlare var ju "högsvenska" och det uttrycket användes aldrig, men "tiggegubbehandlare" var det vanliga. Mina egna barn fick sådana knivar och den minsta kunde inte tala redigt ännu då hon kivade med en av de andra om "piggebobapiven". Med dessa knivar lärde de sig att skala potatis och att karva i sillrumporna.)

Nåja håla, jorden grävdes eller krafades upp med näven, och hålan, endast 4 a 5 tum i diameter, gjordes "bråddjup" så att den kunde rymma många kulor. Var och en spelare hade en något större kula att rulla med, än de mindre som lades i hålan, 1 eller 2 av varje, och kallades "mjöd". Man bestämde platsen där man skulle stå för att rulla sin kula i hålan, så långt ifrån denna att det skulle vara en svårighet. Rullekullan skulle igenkännas, ty den förste som kunde rulla sin kula i hålan, kallades "förste fyr", den därefter "andre fyr" osv. Men kom de inte alla i hålan, så räknades den som kom fram med sin kula att ligga närmast i tur om "fyren". Den som först kom i, eller i förhållande till de andra var närmast hålan (ifall ingen kula kom i hålan), och således var "förste fyr", han tog alla de kulorna som lagts till "mjöd" (lades ej mjöd, så tog han alla de andras rullekulor) i sin hand och försökte i ett kast slänga dem fram att rulla i hålan. Därför skulle den vara så liten, annars kunde lätt alla falla i. Så många kulor som kom i hålan var hans och om han sedan med pekfingret kunde ge dem en knuff, som stannat utanom hålan, så att de föll i hålan, så var de också hans, men petade han till någon kula som inte gick i hålan för knuffen, så var det slut och då blev det "andre fyrens" tur att peta till dem som låg ovanför hålan, men så snart han misslyckades så måste han överlåta saken åt "tredje fyren" osv, tills alla kulorna kommit i hålan. Var och en fick de kulor han lyckats få i hålan. Var det kulor som stannat långt ifrån hålan, så stöttes de ju närmare och närmare, och till slut lyckades ju någon av de omväxlande stöta dem i hålan.

Men var hade de redan på 1860-talet fått den benämningen på den förste som "fyr" och den därefter som "andre fyr", det häntyder ju på "ther furer", och således skulle det eländiga kulrullspelet kunna vara av tyskt ursprung. Sedermera när vi i folkskolan lekte, så hade vi brända kulor av Höganäs och färgade glaskulor till rullekulor. Men i småskolan hade vi aldrig tid till sådant. Någon skulle ifrån varje hushåll gå till kyrkan om söndagen, såvida "vär o vänne" var möjligt. Men alltid klädde sig både husbondefolk, barn och tjänare i sina söndagskläder om sön- och helgdagar. De som skulle gå i kyrkan skulle blänka sina skor och borsta sina kläder. När de kom hem igen,

redogjorde de för vad kungörelser, lysningar och nyheter som de kunnat uppsnappa. Det kunde ju också komma tjänare eller barn från andra gårdar och hälsa på, eller uträtta något ärende, och likaledes kunde någon eller några fråga sig om lov att gå till andra ställen (en gård kallades alltid för ett "ställe"). Om det var något gille (bröllop, barndop eller "uffär" = begravning) i en annan by, och husbondfolket var bjudna dit, så fick de hemmavarande barnen och tjänarna hålla lekstuga därhemma den kvällen och natten, tills husbondfolket kom hem (Sedan 1860 då det var totalt bortlagt med "förning" i form av en massa brödkakor, ostar, korvar m m i "förningakupor", så brukade gillena ej vara i mer än 1 eller 2 dagar, och då reste de (gästerna) alltid hem över natten).

Då tjänare och barn fått löfte om lekstuga, så sprang någon till nabon med bud om saken och uppmaning att fortsprida inviten till sina naboar, och på det viset visste hela nejden innan kvällen om evenemanget. Sådana budskap åtljydes med nöje, och om än så det var mitt i söckneveckan, så fick de andra byns tjänare och barn lov av sina husbönder att komma till lekstugan. Tjänarna och barnen i lekstugan, de som hörde hemma där, hade lov att bjuda på kaffe, smörgås och dricka, men åtvarnades att akta "värmen" (elden). Man kan tänka hallänningatjänarna i synnerhet, hur de kunde sjunga visor, som det var en lust att höra. Allehanda lekar som kunde försiggå inomhus uppfördes: ringdanser, pantlekar, julalekar, akrobatiska övningar osv, men kortspel var det inte tid till då. Detta utövades mest i drängkamrarna när främmande drängar kom och hälsade på varandra. Då var det också vanligt att "byta klockor" (fickur). Men följande så var alla bönderna och även tjänarna vana vid att spela kort. De hade en slags något större och grovare kort än de nu brukliga, och av deras gamla spel är det knappt mer än "casinon" kvar.

Vidare så hade ju bönderna sina årligen återkommande brydegille, kardegille, gödselgille och höstagille, och när bönderna hade sådana så betydde det att också torpare och "husare" hade sin del däri, ty de skulle hjälpa till som lejda arbetare, dvs de var påtingade och lejda. Man skall inte tro att det var ödsligt på landsbygden, ty ständigt strövade tiggare av alla slag: brödtiggare, korntiggare, rågtiggare, ärttiggare, handlaretiggare och huslånare (luffare hade vi aldrig hört dessa benämnas 1880, vem som uppfunnit titeln vet jag inte, men jag vet att herrar luffare blir rasande om man kallar dem vid detta numera allmänt kända namnet). Sedan kom ju till bondgårdarna tröskemännen. De hade ofta åtagit sig tröske även i en annan by och berättade om nyheter därifrån i ett par veckor, tills de flyttade till ett annat ställe. Detta ovarsagda om vad muntrationer vi hade på landsbygden om vintern, men om somrarna hade vi alltid någon plats att samlas på för ungdomar och tjänare. Ibland hade vi dansbanor med brädgolv, spelmän och kaffe, bier, karameller, citroner och kakor, mitt inne i skogen. Aldrig hörde jag någon beklaga sig över att de hade förbjudits av sina husbönder eller föräldrar att gå dit. Men en gång sporde jag att kyrkoherde Herring i Höganäs inläste sin piga om midsommarnatten.

Jag glömde nämna att det inte så sällan hände att böndernas söner om vintrarna ställde till med allmän dans i någon bondgård. Det kunde då ofta bli gräl och slagsmål mellan gruvfolk och bönder, men sällan mellan bondfolket inbördes. Tjänarna själva ställde till dans, t ex majsjungaregille och någons födelsedagsglädje för en tjänare i huset, och samlade några nabotjänare. Alltså vi som var boendes på landet med dess omväxlingar kunde aldrig trivas i städerna, utan det är helt andra orsaker än "tråkigheten" som har drivit ut folket från landsbygden. Det är ju tydligt att allt arbete ej kunde vara just trevligt att utföra, men det är det inte i något yrke alltid heller, men har jag ovan omnämnt det angenäma, så får jag även omnämna något av det som i huvudsak var en plåga för landsbygdens bondebefolkning. Det var nämligen väghållningstvånget, ty

nu är det ingen som föreställer sig vilka svårigheter det förorsakade, ifrån min barndom och hela den tiden fram över 1800-talets slut. De som ej hade ont därav var möllare, undantagsfolk, hantverkare, "husare" och sjöfolk. F ex hade jag en vägsträcka att underhålla på Zejtongsvägen 1/8 mil från hemmet, en sträcka på sjövägen 1/2 mil från hemmet, en sträcka på landsvägen 1/4 mil från hemmet, en sträcka på prästvägen 1/4 mil från hemmet, en sträcka genom kyrkbyn ej långt från hemmet och en sträcka på skiftesvägen ej långt från hemmet. Före min tid kunde dessa vägsträckor, utom landsvägen, till slutet av 1850-talet lagas ("färas") med aska från stenkolsgruvan, men sedan dugde det ej mer med aska, utan antingen grus eller makadam. Grus hade vi ingenstans i västra delen av församlingen, utom vid Öresund. Men konkurrensen var så stor, att så fort det blåste hårt, så det antogs komma att kastas upp grus på stranden, så samlades 40 a 50 par hästar och vagnar för att samla upp grus och tång. Och Väsby kommunalstyrelse måste utfärda en förordning, att den som komme med hästar och vagn till Öresund före kl 5 om sommaren och kl 7 om vintermorgnar, skulle böta 10 a 20 kr.

Det grus som uppkastades av havet förslog ej till landsvägens lagning, utan dessutom måste sten slås till makadam, och den måste man göra mycket finslagen, ty länsmannen skulle syna vägen och han kom ofta med kitsliga påbud. T ex att nu skulle stenar med nummer och namn på hemman och bonde, stå i södra vägkanten i vägen. Nästa år hette det i kungörelsen att vägmärkena skulle stå på åkern innanom vägdiket. Efter något år flyttade länsmannen, och då kom han att begynna vägsynen från andra hållet, och då befalldes vi att flytta vägmärkena till norra vägkanten, och en annan gång ute på vallen hinsidan diket. Allt detta vid vite, som också togs ut av många bönder vars namnmålning regnat ut eller ej inhuggits i stenen tydligt nog. En och annan rik bonde menade att om inte länsmannen ville se hans vägmärke så kunde han låta bli, för att flytta stenen brydde han sig inte vidare om, men böta fick de, och sedan blev aldrig deras landsvägssträcka godkänd utan ytterligare böter.

De andra vägarna kunde ju inte lagas med grovare makadam, men svårigheten att slå på så mycket som behövdes var stor. Inte många arbetare ville åtaga sig att slå sten, då priset var 25 öre tunnan och födan. En man kunde slå endast 2 tunnor om dagen (= 3 hl). Därför måste väglagningsämne anskaffas genom att i de grusbackar som var nere vid Öresund hacka ut shingel (finare och grovt grus tillsammans) samt plocka bort de största stenarna som olämpliga, samt köra hem det lämpliga gruset och lägga det på byvägarna. När så sjön var 1/2 mil bort, så fick bönderna med söner och drängar i -10 a -15 graders köld eller i regn och snöyra vara ute och laga vägar i många dagar och veckor om vintern. Men inte det allenast, vägarna skulle också hållas farbara när det kom snö i större myckenhet. Snöplog kördes aldrig det jag såg under 1800-talet, utan snön skottades bort med handkraft. I slutet av 1880-talet lånade en och annan storbonde stenkross. Den första stenkross jag såg, var en som gruvbolaget lånat från Helsingborg 1872. Den var uppställd nere vid Öresund och krossade shingel i grusbackarna, där vi skolbarn då åsåg undret. Maskinen var också den största av det slaget, som jag någonsin sedermera sett. Dess hundskallsliknande voff-voff-voff hördes i både Väsby, Höganäs och Brunnby socknar. Men ett förfärligt förarbete måste göras där en stenkross skulle sättas upp. Jag måste hjälpa till att göra ställningar till en stenkross, som ägaren till Lönnskog och arrendatorn på Lovisefreds gård slagit sig i kompani om. Men jag gjorde bara snickeriarbetet. Sedan måste de skaffa fram skärvad sten som måste slås med handslägga, en ofantlig massa sten som kördes fram i 100-tals lass.

Nåväl, det var vägfrågan, som var så tyngande på bönderna, att vi beräknade på 1/8 mtl, med i allmänhet i våra trakter 24 a 25 tld jord, gick vägunderhållet till 300 kr värde efter dåtidens pris 1880, på ett lass grus 5 kr, makadam 25 öre tunnan samt föda, körslor och arbetslön. Alltså omkring 12 kr utgift på varje tld. Flera krupperupsgårdar i vår sn med 50 tld jord, skoglöst och med dåliga hus, fick ge 1.000 kr i årligt arrende till godset och därtill skatter och väghållningen, så man må inte undra om det kändes tungt. Därför försökte bönderna, nästan alltid vid 50 eller mellan 50 och 60 år, sälja hemmanet till sina söner eller svärsöner och ta undantag för att vila sig efter ett tungt arbete. Men de gamla undantagsmännen gjorde mycket arbete med att hjälpa barnen med små slöjdarbeten, samt skördearbete och annat. Men hade de sålt eller barnen sålt till rent "otydda", så var det ofta mindre intressant. Numera vill ingen köpa ett hemman med vidhäftande undantag. Jorden räknades i värde 500 kr tld ifrån 1860-talet, men nu förslår inte 1.000 kr tld, i synnerhet för mindre hemman. Men de mindre hemmanen blev för svaga för att medgiva undantagsförmåner och numera är undantagsättet avskaffat överallt.

M 8503:1-25

Memoarer om tråkigheten på landsbygden

Hantverkare och sjömän är förut omnämnda bland dem som inte berördes av väghållningsbördan. Dvs sådana hantverkare och sjömän som ej drev jordbruk. Möllare hörde med rätta till landsbygden, varifrån deras spannmål skulle komma, och hade aldrig tråkigt utom då det inte blåste, ty i våra trakter fanns inget annat än väderkvarnar, mer än pumpkvarnen vid Höganäs Ryd. En och annan vindmöllare skaffade sig lokomobil och eldade med stenkol på 1880-talet, men det gav förlust. Senare, då motordrift uppfunnits, drev och driver ännu många möllare sina kvarnar med motor istället för den ojämna vindkraften. Kvarnaxel och vingar är också ofantligt dyrare i dessa arbetstider, så att t o m många väderkvarnar står utan vingar och drivs antingen med råolja eller bensen. Men före 1900 var det ju endast råoljemotorer.

Hantverkarna var det ju några som liksom jag, drev hantverk och likväl hade hemman. Sådana var där 5 i vår by. Jag och 2 andra snickare, 1 skraddare och 1 smed. Vi hantverkare måste ju i egenskap av bönder fullgöra alla de onera som lantbrukarna tillhörde, men sådana hantverkare var där endast ett fåtal, de övriga hantverkarna hade endast fördelar av väghållningsbesväret. Så var det sjöfolket, och med dem var det samma förhållande som de hantverkare där hade hemman. Det var ju några sjömän som hade hemman, och dessa måste också räknas som bönder. Men en hel hop sjömän som gick hemma om vintrarna på landsbygden, de var ju alldeles oberörda av väghållningsplågan, ty att begära en sjöman till lantarbete, det var nog fåfängt. Som exempel hade jag en sjöman som var gift med min kusin och var alltid hemma om vintrarna, och som han hade ett hus ej långt ifrån mitt, så brukade han minst ett par gånger i veckan komma och hälsa på mig, och alltid vid de tillfällena fick han någon traktering, och ofta hade han sin familj med sig. Men alltjämt var det den gamla visan: "Ja se bönderna, de har det likväl bra, emot oss stackars sjöfolk som får vara ute på havet och fara illa." Jag svarade: "Varför blev du inte bonde, när din far var en bonde och du var äldste sonen bland 3 bröder?". Han svarade då: "Nej, röra i mög har jag aldrig haft ro av." Således var det bra att äta och dricka och röka böndernas tobak, men att göra eller ens med tjänare driva jordbruk var motbjudande, och samma motvilja finns hos många. Alltså då det är ett tungt arbete att

bruka jord, mindre betalt i jämförelse med andra yrken, så är det nog ej olusten allena att bo på landet, som bidrager till flykten ifrån landsbygden!

Men om folket fick akta sig för arbete och gå ut i ladan och packa plånboken full med sedlar (pengar) och endast bära in härliga matvaror från källare och spiskammare, så blev här nog fullt med folk på landsbygden! Märkeligt nog höll sig priserna på själva jorden som de varit från 1860 fram till 1880-talet, oaktat att produkterna de 2 sista decennierna av 1800-talet föll i pris ända till hälften av vad de varit på 1860-70-talen. Det blev svårt och många spelade konkurs i Väsby församling och fö i hela Kullen. Då det var goda tider hade bönderna ej varit rädda för att sätta sig i skuld och gjort förbättringar, som nu vidhängde med lån. Därtill kom högfärd och lättja, ty ingen ville vara sämre än den andre, antingen de hade råd eller ej. Så t ex som jag vet, skaffade sig bonddrängarna överrockar på 1880-90-talen, som kostade 80 kr st. Jag minns då en gård brände i Långaröd och jag var i brandstodskommittén, och prosten Sörensson i Frillestad var ombudsman för Luggude Härads Brandstodsförening. Prosten hade givit i uppdrag åt landstingsmannen Lars Larsson i Brandstorp uti Väsby sn att närvara i sitt ställe. Denne berättade hur prosten Sörensson vid ett tillfälle då en bonddräng begärde ersättning av brandstodsbolaget för innebrända kläder och bland dem en överrock för 80 kr. Prosten tittade på sin egen överrock och sade: "Kan en bonddräng behöva ha dyrare överrock än min? Denna har kostat 50 kr, och han får inte mer", och därvid blev det.

Nu har jag betraktat en del av de orsaker som givit anledning både till glädjen och tråkigheten på landsbygden i min hemsöcken, och var troligen desamma som i övriga kyrksöcknar i Skåne. Men som jag bott flera år längre i Småland än i Skåne, så bör jag väl försöka behandla spørsmålet om tråkigheten på landsbygden och flykten därifrån, sett från "denna sidan landsvägen". För 44 år sedan var här nog ganska ensligt, i synnerhet för dem som bodde inne i skogarna med usla utfartsvägar i stutatidsåldern, och landet kallades för "Mörkaste Småland". Det som jag tror mest bidrog till denna benämning, var att norr om Skånes och Blekinge gränser, dvs en tvärlinje på Sveriges karta över Markaryd, ty på den tiden innan järnvägen SSJ kom till stånd, så var Småland såvida en ganska litet känd landsdel för skåningarna och blekingarna, och just för 50 år sedan då det talades och skrevs om Stanleys resor "Tvärs igenom Afrika" för att söka upp Emin Pasha, och "I mörkaste Afrika" Stanleys eftertrupp. Så blev det ett bevingat slagord om Småland såsom ett okänt land liksom Afrika, och i verkligheten visste vi skåningar, åtminstone i Kullen, inte mycket om hur det levdes och regerades i Småland på den tiden.

För det första såg det mycket otröstligt ut med dessa steniga åkrar och ljungmarker, samt sand, omväxlande med vattendränkta marker. Skog hade nog alla bönder, men det var föga värde däri på de dåliga kommunikationerna. Man kunde tro att folket var i allting 100 år efter sin tid, då man blev varse deras sätt och seder, samt klädedräkt och odling. Sedan jag praktiserat något, undrade jag inte över varför alla ville sälja sina hemman och antingen resa till fabriker i städerna eller till Amerika. Den idén har nog varit i längre tider tillbaka rådande bland smålänningarna. Det egentliga talet om "tråkigheten på landsbygden" har ju först under de senaste 25 åren utkolporterats genom tidningspressen och agitatorer, som trodde sig ha fördel av att sprida så mycket missnöje som möjligt bland lantbefolkningen. Emellertid, när jag kom hit att bo för 44 år sedan, då hördes här ej talas om någon tråkighet på landsbygden, och därför skall jag försöka att tala om vilka underhållningar och muntrationer folket i dessa för oss skåningar så litet kända landsändar har haft.

Vad som ryktesvis i alla tider sports var smålänningarnas egenskap och fallenhet för handel och äventyrlusta. De begagnade ofta ett ordspråk som lyder: "Den flygande kråkan finner något, men den som sitter stilla får ingenting". Men vi skåningar sade: "Man kan lika så väl önska sig en skuta som en båt, för man får lika mycket åt". Och verkligen, över allting dominerande var på den tiden då jag kom hit för 44 år sedan, och vågar väl antaga att det varit dylikt ävenledes förr innan i många decennier, nämligen lusten för handel och äventyr. När jag med familj kom hit år 1898, var det ju ännu i stutatidsåldern, som jag vill benämna den tiden, ty allt folket talade nästan aldrig om annat än stutahandel, marknader och kreaturshandel. De beryktade oxdrifterna från Småland upp till Stockholm var naturligtvis slut, sedan järnvägen tillkommit, men stutar, oxar och kor skulle ju ändå födas upp på landsbygden, och detta samt avsättningen därmed utgjorde smålänningarnas "diktan och traktan" i så hög grad, att deras lantbruk bedrevs som betesmarker och endast en mindre areal sköttes som odlad jord. T o m torpare som hade endast 1 ko, så skulle de handla om med kor 4 a 5 gånger årligen. Ungdomen begynte redan i skolan att springa omkring i bondgårdarna och sälja småsaker, och när pojkarna konfirmerats fortsatte handeln, och jag kan knappast erinra mig någon familj i Hamneda församling, där inte barnen – åtminstone pojkarna – gjort på det viset.

För övrigt var i de i sällskap med sina föräldrar i att vara behjälpliga vid marknaderna. Det brukades vid sådana tillfällen att "skaka" ihop kreatur, så att även en liten flicka kunde med en "slöja" (slya) eller spö styra flera par på vägen. Större delen av de äldre männen hade varit och var delvis ännu handlande ute ifrån hemmet, i Stockholm, Norrland, Norrköping, Karlskrona eller Skåne. Så att om smålänningarna kan man sjunga den på 1880-talet i Skåne alltid hörda mazurkan: "Handlande är vi allihopa, allihopa, allihopa, och om varandra hörs man ropa, Vem vill köpa, så säljer jag". Utom allt detta hade vi ju våra hjälpe, slättergille, bröllop och begravningar, barndop och födelsedagsgille, samt bönemöten och söndagskaffeseden. Det vill synas som om folket helst ville vara i en samlad trupp till alla arbeten, om möjligt. Så vid potatistagning skulle det alltid påtingas så många personer, att upptagningen verkställdes på några timmar, och vid tröskning alltid fyrtröska, om än 2 eller 3 av de tröskande endast vore små pojkar eller flickor, bara de dunkade i loggolvet och hållde takten vid slagtröske, och annars vid maskintröske skulle alltid en mängd folk samlas, och det skulle gå med glädje och stöj och gille med detsamma.

Hur vart och ett av ovan uppräknade "tidsfördriv" i utförande och detalj utfördes, är nu i detta sammanhang ej tid att beskriva, men det vill synas som om det inte var någon "tråkighet" på landsbygden. Ungdomen hade dansehus om vintern, och om somrarna hade de vissa natursköna lek- och dansplatser i skogen. Även om vårarna, då brände de s k "risade" lövbunkar i skogen om kvällarna, sedan solen gått ner. Påsk- och valborgsbål tändes så länge här var mycket ungdom, men nu finns här knappast några ungdomar. Man skulle passa på att bränna lövet när det var torrt, samt i lugnt väder, så att ej elden brände upp mer än som var ämnat. Ungdomar samlades, fick kaffe, sjöng visor och passade elden, så att den inte släcktes i förtid heller. Bevisligt är ju att folket ifrån Småland i stor utsträckning rest ut från hemmet för att söka bättre utkomst, dels på andra orter i Sverige och dels i främmande land, men någon klagan över tråkighet som orsaken därtill har jag aldrig hört.

Nej, det är nog helt andra som bidragit till att avfolka landsbygden i Småland. Det är inte ens den steniga och magra jorden och det något kallare klimatet i förhållande till Skåne, som är orsaken. Det vill synas som om småländska folket i alla tider hellre spekulerat på allting annat än jordbruk, men nu på de några senaste årtiondena ville pressen i hela landet antaga att det skulle endast bero på tråkigheten på landsbygden. Nej, såväl Staaf som Branting visste, att så fort lika och

allmän rösträtt kommit till stånd, så vore specialismen i hamn. Man inbillade folket om liberaler och frisinnade, tills en stor del bönder röstade ovetande just tvärt emot sitt eget intresse. Genom splittringen sålde således jordbrukarna (producenterna) sin förstfödselrätt till alla de andra folkklasserna (konsumenterna). Att i städerna och köpingarna gå (s a s) tvärs över gatan till valurnan är jämförelsevis lätt, emot att på landsbygden i ur och skur resa 1 mil eller mer till val, då hus, barn och kreatur fordrar några personers hemmastannande, och måste i alla tider ge de andra klasserna röstövertikt. Någon torde svara att bönderna kunde skylla sig själva, som ej har tillräcklig sammanhållning. Genmäle: Om än jordbruksbefolkningen kunde rösta 100-procentigt, så är ju alltid konsumenterna fler än producenterna, vad tjänar då röstningen till?

Då riksdagen i alla tider blir sammansatt av övervägande konsumtionsmän, blir riksdagen en diktatorisk makt gent emot jordbrukarna och allt föreningsverk dem emellan. T ex regeringen anslog 3 miljoner till kontorspersonal som skulle granska lantmännens deklARATIONER för åren 1937, 1938 och 1939, och se vilka som fått något till övers i den s k "guldåldern" för bönderna. Detta belopp skall frångas dem. Bramstorp fick endast med knapp nöd 1 miljon till jordbruksförbättring. Men hade inte murare och byggnadssnickare, som drivit upp timpen i 2 kr i timmen, också varit med i "guldåldern"? Kanske böndernas reservkapital hade behövts i missväxtåren som kom efter. Detta retroaktiva förfaringsätt är föga uppmuntrande för bönder i dessa tider, när alla tidningar uppmanar oss jordbrukare att åtminstone sätta potatis på den allra minsta åkerlapp bakom gödselhögen och tillvarataga allting. Av de andra folkklasserna som varit i "guldåldern" fordras ingenting retroaktivt. Alltså är det den LIKA rösträtten som driver folket ovillkorligen från landsbygden.

Om förslagsvis varje ägare eller drivare av jordbruk (t ex arrendator) om minst 2 ha hade 3 röster, och alla andra endast 1 röst, så jämnade det något, men konsumenterna är ju alltid i pluralitet emot jordbrukarna. Ytterligare kan socialisterna säga till bönderna: "Ni kan ju strejka då!". Svar: Då tillsätter staten brukare, ifall jordbruket inte drivs, ty då är det i "vanhävd". Men jordbrukarna har ej kunnat samla strejkkassor, som de andra klasserna kunnat. Dessutom talas det om hur jordbruket upphjälptes t ex med fraktlindring på kalk o dyl. Ja visserligen, men så fort fraktlindring beviljas, så sätter genast kalkbruket upp priset på kalken. Vem fick då statshjälpen? Men jordbrukarna kan inte strejka, och jordbruket kan inte nerläggas, enär kreaturen måste skaffas foder och passning, om än folket hade förråd att kunna reda sig utan att driva jordbruket. Det bleve alltför vidlyftigt att alla bönder skulle skilja sig från alla kreaturen, innan lantbrukarna kunde strejka i 1 eller 2 år. I de goda tiderna sade socialisterna, att det betydde detsamma om svenska bönder drev jordbruk eller ej, ty man kunde få allting billigare ifrån utlandet. Men jag har sett hur, och själv försökt, att jordbruk kan drivas både extensivt och intensivt och ändå ej rationellt, utan endast till husbehov. Men kunde bönderna endast med förlust driva jordbruket, så bleve det för dem hastigt ruinerande med strejk, och intet drivande.

Alltså, i få ord sagt, ett yrke där utövaren ej tillåts att förkovra sig, lockar ingen. Men nu skall man aldrig kassera eller klandra något, utan att på samma gång ha något bättre att föreslå. Därför vill jag föreslå: Först rösträttens ändring på det sätt som ovan sagts, dvs 3 röster för alla ägare och brukare av minst 2 ha jord, och alla andra endast 1 röst. För det andra att allt deklaraationsbesväret avskaffas på sådant sätt: För fastighet åsätts ett taxeringsvärde i 5 eller 7 år. Så länge innehavaren betalar sin andel i kommunala och kronoutskylder, så skulle det ingen angå om han hade några inkomster eller inte. Arbetare och tjänstemän taxerades efter som deras inkomst

antogs vara. Den som klagade måste då deklarerat sin ställning. Varje församling bör ha rätt att tillsätta och avsätta tjänstemän efter behov, samt bestämma deras lön. Jag har ett gammalt vetenskapligt verk om månen. Där in omtalas att kinesernas tideräkning skulle beräknas från det året, då månen kom till jorden. Det måtte troligen vara en hög siffra nu i deras årtal. Men den årtalssiffran i Sverige, såväl som i andra länder, måste nog nå ännu högre i nummer än kinesernas årtal, det år då den allmänna och LIKA rösträtten lämnas tillbaka åt dem som får besväret att bruka jorden som sitt yrke.

Hur som helst så kommer det nog säkert att bedrivs jordbruk även i "mörkaste Småland" ännu någon tid. Vi har ju ej mörkare än annorstädes, här finns 3 fasta skolor och 3 småskolor i Hamneda församling, skolskjutsar med bil eller täckvagn. Vi har mejerier, telefon, radio, elektriskt lyse, 2 järnvägsstationer inom socknen, badstuga, 2 missionshus, 2 dansehus, 3 vattenkvarnar inom socknen, 4 handlare, 2 smeder, målare, byggmästare i dussintal, urmakare, toffelmakare, skomakare, 2 st caféer, bagare, trädgårdsmästare och lantpostbrevbärare. Vidare har vi den stora riksautostradan emot Stockholm. Vad kan man mer begära, då det även upplysas kan, att 2 torvfabriker startas här nu den 15 maj 1942. Allt detta tycks ju vara vackert så, för att vara på landsbygden, i förhållande till tillståndet i slutet av 1800-talet. Levnadsomständigheterna har ju ofantligt mycket förbättrats, men den nyaste vedervärdigheten är ju att nästan inget folk finns, som arbetar vid lantbruk. Skogshuggare fick 12 kr om dagen för 14-års pojkar, och liknande är de ej nöjda med som bonddrängar, ty arbetstiden blir längre. Om 8 timmars arbetstid skall tillämpas vid jordbruk, så fick arbetet fortgå i treskift, liksom vid fabrikena. Ett skift från kl 6 f m till kl 2 e m. Ett skift från kl 2 e m till kl 10 e m, och ett skift från kl 10 e m till kl 6 f m.

I Höganäs stenkolsgruva var det till en början ingen som ville gå ner i jorden och hugga kol, men en avdelning soldater kommenderades till gruvan för att lära sig hugga kol. Så blir väl arbetare befallda att arbeta vid lantbruket med tiden, eftersom där ingen annan råd bliver. I forna tider tycktes man inte vara rädd för stenar i åkerjorden och jag, som i det föregående nu har omtalat både hur det fordom varit och hur det nu är. Men ännu kan man fråga, vad som är för arbetare vid jordbruket så avskräckande i dessa tider, om än betalningen utlovas, som vid fabrikena? Jag har ju omtalat vad som var mest betungande för bönderna i Skåne och får väl därför också närmare behandla det som för de småländska bönderna är det värsta.

På blad 24 föreställes hur de gamle smålänningarna för 50 år sedan – på 1890-talet – satte potatis. Man körde då med ett par oxar, stutar eller kor, någon enstaka med häst och ett årder med endast i längd på löpet som årderjärnet framom styret ("starten"). Fårorna begyntes vid ena änden av potatislandet att köras i krok, därför att man skulle slippa köra ändfåror, och fortsatte in om en sten och ut om en annan, förbi eller omkring, efter som fåran råkade på jordfasta stenar. På det viset blev ju fårorna så ofantligt krokiga, och mycket besvärligt var det för kusken att styra kreaturen till sådana krumbukter. Strax efter köraren går en man som strör pudrettgödsel, vilken är sammanrörd vid avträdeshuset med antingen aska, torvmull eller sand, och ibland så torrt att det kan strös med bara handen. Men det vanligaste är att innehållet skakas ut ur en korg eller en spann. Detta är ett ganska strängt arbete. Sist går den eller de som lägger potatisen i fåran. När så köraren kommit fram till andra änden av potatislandet så väntar han där, tills fåran blivit färdiglagd med potatis. Då vänder köraren och kör med årdret så tätt bredvid den nyss körda och färdigsatta fåran, att mullen faller och täcker den potatis som ligger i förra fåran. I den fåran som nu uppkom, sätts inte

några potatisar. Men nästa fåra, som uppdrages omedelbart vid sidan om den sista, där läggs potatis igen och fortfares som förut, så långt man vill utvidga potatislandet.

När det nu hade körts i sådana krokfåror, så var det ju ”stört omöjligt” att kunna köra i samma krökar igen då potatisen skulle kupas och rensas, varför alltid de gamle smålänningarna måste noggrant hackrensa i raderna, och i synnerhet som de för det mesta även ibland sättpotatisen strödde s k bondbönor och ärter. Kreaturen skulle ju ha trampat ner alltihop, om växterna vore uppvuxna och man velat kupa potatisen med körning. Därför hade folket i allmänhet ej stora varken potatis- eller andra rotfruktsland, ty de skulle prompt ha sina åkrar på den stenigaste delen av egendomen. Men jag satte alltid på grus- sand- eller mossjord, allt fritt från jordfasta stenar, sedan jag befriat stora arealer därifrån. Denna åkerjordens översållning med sten är ju ett svårt kapitel, men där det är stenfritt, på uppmarksjorden, så är det grus eller sand och i allmänhet mycket magrare jordmån, än där det är stora stenar. Men så kan drivningen och höstningen ske ofantligt mycket lättare, än där jordfasta stenar ligger tätt till hinders.

En annan svårighet är, att där det inte är jordfasta stenar, så är det antingen torra ljunmarker eller vattensjuka ängs- och mossmarker, samt resten större klippimpediment. Grusåsarna kan dock bära skog, men vad som är mycket nersättande för det småländska lantbruket är att grödans växttid och sommaren är 2 månader kortare – 1 om våren och 1 om efterhösten – emot som i Skåne. Detta gör att vårsäd aldrig kan bli så tung som i den sydligaste delen av Sverige. Men vad som lockar sydlänningar hit, är den stora arealen och det billiga priset. Till slut, vad som gäller inte allenast här utan även i övriga landet, när landsbygdens befolkning minskar så kan den kvarvarande jordbruksbefolkningen knappast framlocka av jorden mera än till sitt eget husbehov. Oaktat att det just ej kan kallas för vanhävd, så blir det i alla fall svagbruk. Hur skall det då gå för ickejordbrukarna, jordbruksprodukternas konsumenter?

M 8530:1-35

Memoarer om de gamla böndernas kläder

Jag minns ifrån det jag på 1860-talet och alltsedan fått se, först böndernas naturligtvis, eftersom mina föräldrar var bönder, deras vardags- och högtidskläder samt även hur det tillgick att i hemmen tillverka sina kläder, från början till slut. Många i vår tid vill påstå att såväl det ena som det andra var en ganska enkel sak, men jag försäkrar att vad enkelheten beträffar, så var den – i synnerhet om fruntimmerskläder – mycket mera tillkrånglad och i förhållande till sin tid, även dyrbar. Men eftersom jag ej kom ut mer än i kullasocknarna, så kan jag ej veta hurdana kläder de övriga landskapens eller ens den skånska befolkningens kläder då tog sig ut. Hur det tillgick från början, dvs linhöstnaden eller ullberedningen, samt spinnings- och vävningsprocedurerna, vill jag nu inte taga i betraktande, utan endast de färdiga tygernas användning.

De tyger de i vanliga fall hade till sitt förfogande var: lin, ull och skinn av får och kalvar. Om vintern bar männen vardagskläder av grov vadmal, men också istället för vadmalsrock en rock av fårskinn, fårskinnspäls, med den ludna sidan inåtvänd och kanter och krage, samt omkring armarna vid handlederna utåtvänt det ludna som bård eller prydnad. 2 rader stora hornknappar, som fastsyddes på smala ”kåror”, som sytts fast på pälsen till knapparnas underlag, för att inte själva

skinnet skulle slitas sönder genom påfrestningen. Vanligen syddes pälsarna som tvärhuggen jacka eller kavaj, men ibland som bonjour, dvs med fläkt svans. Vadmalsrockarna var alltid sydda med fläkt svans, utom en större s k "pajrock", som begagnades som överrock utanpå den andra, vilken även kallades "tröjan". Byxor och väst var också till vinterkläderna av vadmal, och aldrig i min tid såg jag någon allmogeman som var klädd i knäbyxor. Alla hade de långa byxor, med helbred "smäck" framför magen. Senare ändrades modet till smal smäck och slutligen ersattes den helt och hållet med s k "jolf" som ännu brukas. Men dock har jag sett för omkring 15 år sedan (år 1927), att några hade byxor med "helsmäck". Knäbyxorna var avskaffade innan min tid.

Strumpor, hemstickade av fårull, var väl i längd så att de nådde över knäna, men bands nerom knäna med breda hemvävda band, som fruntimren vävde på en särskilt därtill konstruerad vävstol, som kallades "listaväv". På 1870-talet blev det allmänt brukligt för manfolket med s k halvhosor. Dessa var i allt lika, med undantag av längden, som gick endast lite ovanför ankeln med skaftet. På dessa strumpor behövdes inga strumpeband, utan de skulle hålla sig själva, och har bruket med halvstrumporna bibehållit sig ända tills nu (år 1942). Men fruntimren har alltid behållit långstrumporna, fastän istället för ull gjorda av siden och silke i senare tider.

Männens vardagsfotbeklädnad var om vintern träskor och även trätofflor, ifall det var vackert "vänne" (väglag). Långa läderstövlar var inte vanligt, men s k halvstövlar som nådde över ankeln eller mitt på vaden, var allmänt. Vid snö kunde byxorna instoppas i stövelskaften. Små järn lika små hästskor spikade skomakarna under stövelklackarna, för att hindra dess från att nötas ut. Stövlar som nådde till knäet hade endast husarerna. Inomhus och hemma brukade fruntimren även, utom träskor i vardagslag, ett slags trätofflor som kunde ombytas, höger på vänster fot och tvärtom, men manstoffer gjordes aldrig sådana. Ingen av allmogemännen bar "mustager", utan endast krigsfolk, soldater och husarer. Vintervästar och vinterbyxor var av samma slags vadmal som rockarna. Men s k kalsonger begagnade allmogemännen på 1860-70-talen aldrig, utan skulle i stark köld någon ut och sitta på lass och köra, så kunde denne påtaga sig ett par andra tunnslitna byxor inunder de yttre byxorna.

Skjortan var av linne med krage och vida ärmar samt s k "linning" att knäppas vid handlederna. Om vintern begagnade alla, både man- och kvinnfolk, en "bingetröja" av hemstickat ullgarn. Den skulle vara så lång, att man kunde sitta på den så när, och bars den utanpå skjortan eller lentyget, som ju alltid skulle vara närmast kroppen. Dessutom hörde till bondens vardagsvinterklädse - i stark köld - en lång fårskinnsväst som också kallades för "skinnkrypen", därför att den som kröp i den västen var liksom inhyses och var förvarad för kölden. Lång ull skulle det vara på västens innersida, och själva västens längd lika med rockens.

På huvudet hade jordbruksfolket, vanligen männen, i vardagslag en sorts flat mössa, svart eller mörkblå, med blank laderskärm. Dessa mössor kallades för "blageluer" eller "bläddeluer", därför att de på fasonen liknade en "koblädda" eller "koblaga". De hade också ludna mössor av svart fårskinn, med slag som nerfälldes över öronen vid behov. Om halsen brukade männen hemstickad yllehalsduk, som knöts under hakan och breddes ut så att hakan vilade på den knuten. Men skjortkragen var så hög, att den kunde vikas över halsduken runt om halsen. Visserligen hade de allra äldsta gubbarna ännu linbyxor till vardagsbruk, men som redan engelska tyger, som förut nämnts, begynt att användas, så hade jordbruksbefolkningen till stor del vardagskläder av ett slags tjockt och segt bomullstyg som kallades för "mollskinn", men stavades möjligen molloquin.

Att börja med hade de endast byxor av den sortens tyg, men snart befanns det fördelaktigt att ha hela kostymen av mollskinn, och då tröjan kort med spännbälte i ryggen. Detta med avseende till arbets- och vardagsdräkten hos jordbruksbefolkningen om vintern. Men hantverkare, fiskare och sjömän hade något annorlunda klädsel, som sedan särskilt skall beskrivas. Den manliga befolkningens – jordbruksbefolkningen - söndags- helgdags- och högtidsdräkt var ofta ganska dyrbar, men stor skillnad förekom däruti mellan tjänare och husbönder.

Sommardräkten var antingen av grovt lin till byxor och väst, eller också något som redan då på 1860-talet vunnit användning, en tygsort som kallades för "värken" eller "verken". Detta var av lin till varp med inslag av bomullsgarn, eller bara bomull till både varp och inslag, eller också ullinslag. Rocken var av antingen vadmal eller lin med ullinslag och fason av kavaj, men ofta fläkt, s k "smällpiskarock". Den tjänare eller dräng som skulle gå i kyrkan skulle blänka sitt skoty, s k lågskor eller halvstövlar, mycket väl med blank svärta, som köptes i små vackra träaskar och särskild skoborste, som aldrig fick användas till klädborste, och inte heller klädborsten till skotyget. Men om vintern smordes stövlarna med "syrefitt", avkokt på talg eller isterhinnan, som tillvaratagits vid slakten och även blandades med tran till "syresmörja" åt vagnar m m. Galoscher av gummi fanns inte och lädergaloscher högst sällsynt. Den vanliga helgdags- och högtidskostymen för männen var svart eller blå vadmal, blå klädesmössa av köpekläde med blank skärm. Engelska tyger hade redan då på 1860-talet vunnit betydligt insteg.

De rika gifta männen hade hög hatt av cylinderform, dock med störst toppyta, och så hade de rika hela kostymen av fint blått kläde. Kort tröja med silverknappar, och väst med silverknappar. Jag minns att min far hade sådana silverknappar i västen och tröjan. Knapparna var mycket kupiga och tomma inne i, och liksom gjutna med likhet av en bulle och ett hål på var sida, samt flatbottnade med en ögla av samma metall för fastsyende i tyget. Knapparna var stora som stora hasselnötter och lika på väst och tröja. Både rika och fattiga hade till högtids s k nack- eller "nakappor", som bestod av en veckad stor bröstlapp av fint linne med vidsittande krage, samt band att knyta i nacken, och den stärkstrukna kragen och nakappan kunde vikas över en halsduk av vanligen ett svart band eller ett silkekläde, som knöts i en prydlig knut fram under hakan.

Aldrig hade jordbruksfolkets manfolk s k förskinn. Endast hantverkare, såsom smeder, skomakare, skräddare, slaktare, garvare och snickare m fl begagnade förskinn. Murare och möllare begagnade heller aldrig förskinn. Deras arbetskläder blev vita överallt, vad färg de än hade att börja med. En del av bondefolket, i synnerhet drängar, kreatursryktare eller grovarbetare, som ville spara sina arbetskläder och göra dem hållbara, beklädde byxorna med garvat tunt får- eller kalvskinn. Både fram- och baksidan "beslogs" nertill förbi knäna. Sådana byxor kallades för "skinnbracka". Träskostövlar begagnades också därtill för att fullborda kostymen. Men ordet "bracka" har blivit använt till ett svårt skällsord, som i synnerhet av stadsbefolkningen under 1800-talet utkastades mot lantbefolkningen. Betydelsen blev, att med en "bracka" menades en människa, som varken tänker eller gör rätt för sig någonsin. Kom en bonde in i stan, så syntes det genast på klädedräkten att han var från landet, och då ropade ungdomarna: "Bonde, bracka, bracka!". Detta torde dock numera vara kommet ur bruk, liksom också skinnbeslagna byxor. Men vi läste ju i skolan om Ragnar Lodbrok, som dödade ormen, och att han hade ludna benkläder. Således är ordet bracka ett urgammalt namn på skinnbyxor, som fortlevat intill vår tid.

Bönderna hade hemgjorda byxhängslen av tunt kalvskinn. Det fordrades därför också att byxknapparna syddes i med stark tråd. Elastiska hängslen fanns inte förrän på 1880-talet. Sedan nu den manliga befolkningen vid jordbruket på 1870-talet mer och mer begynte begagna mollskinnet till arbetskläder, och alla handlande hade färdiga byxor till salu, så blev det en ganska betydlig lättnad för fruntimren, som ändå hade nog att göra med att spinna ull och lin, och av ullen sticka strumpor och ylletröjor, och linet till allt linne på folket och i sängarna. Jag kan i förbigående nämna, att jag ännu har en linnehuvuddyna, som dagligen varit i bruk 10 år före min tid, alltså i över 90 år, och knappt synes vara något sliten. Min mor vävde tyget mer än 10 år innan jag föddes. Utom linneräckorna vävde de ju "verken" till de yngre familjemedlemmarna och fruntimren, och till de äldre vävde de ju vadmal. Alla, såväl tjänare som husbondfolket, hade därför sina kläder i dels kistor och dels i skåp. De manliga tjänarna hade ofta s k skänkar, en slags ändamålsenliga möbler, innehållande klädska vid ena sidan samt chiffonjé och lådor i andra halvan. Annars hade de, såsom för längre tid tillbaka var brukligt, endast kistor.

De kvinnliga tjänarna hade alltid kistor. Men det var stor skillnad på kistorna också. Men en aldrig så liten piga hade med en liten klädskista, som egentligen endast var ett skrin, men med samma fason som på de stora dräng- eller pigkistorna ändå. Koffert att ha kläder i var det ingen som visste av. Som det för det mesta ännu på 1860-talet i många av böndernas boningshus endast var lergolv i tjänarnas rum och ingen eldstad, så måste en slags avpassade "kistepallar" ställas på lergolvet, för att inte fukt och mögel skulle nå kistorna och deras innehåll. Småbarnen, och i synnerhet pojkar, skulle alltid vara klädda i liknande de störres kostymer, alltså i miniatyr. I Väsby sn fanns det på 1860-70-talen en ansevärd mängd studenter. Men det skall ingen tro, att någon av dem var klädd i en enda tråd av hemvävda tyger, med undantag av lintyget, som måste vara av allra finaste linne och stärkat och struket, med manschetter och kragar, samt öppet skjortbröst, dvs västar med enbart 2 knappar i nedre kanten och ofta själva västarna av brokigt silke, rött, gult, grönt och blått. Byxorna skulle vara så smala att knappast benen kunde få plats, och som byxorna vid benens böjning visade benägenhet att glida uppåt, så att strumporna syntes vid lågskorna (resårpjäxor var ännu ej i bruk), så hade studenterna en rem under foten i svängen på snörskon och upp till andra sidan, där den med en sölja spändes fast i byxans andra sida. I övrigt hade studenterna de allra finaste engelska tyger och inte någonsin samma sorts engelska tyger (mollskinn) som allmogen, i synnerhet bönderna och tjänarna, använde.

Allmogekvinnornas dräkter var i vardagslag på 1860-talet: närmast kroppen lintyget ("särken"), därefter "stubben", så en underkjol, ett kort liv och där utanpå en kofta av "verken". Därefter ytterkjolen som räckte fullt till anklarna och var av samma tyg som koftan och ganska vid, så att stegen kunde tagas fullt ut. Livstycket kunde om vintern vara av fårskinn med kortklippt ull på. Jag såg endast 2 gamla kvinnor som hade hela kostymen av fårskinn, med kortklippt ull. Den ena kallades för "Stjärnekärningen" och den andra var den gamla husarhustrun "Dänkerskan". De var svägerskor och båda boende i Plönninge by. Sådana skinnkjolar kallades för "skinnklockor". Man skulle tro att de var för varma om sommaren, men då lade de av en underkjol som bestod av en tjock vadderad sticktäckeliknande kjol ("klocka"), som också alla vuxna fruntimmer brukade då. Var det varmt om hösten, så hade de gammeldags kvinnorna brukat att ta upp råg endast klädda i lintyget. Endast ett par gånger blev jag i tillfälle att se hur en kvinna gick i "bara särken" och tog upp råg, men det var 1875. Kvinnornas underkläder var endast lintyget om sommaren, men om vintern begagnades av såväl kvinnor som manfolk en stark stickad ulltröja av våra svenska ullfår, och aldrig de senare på 1880-talet begynnande islandströjorna utanpå lintyget.

Utanpå denna ylletröja, som alltid benämndes "bingetröjan", togs livstycket. Lintyget (särken) var ofta av 2 slags linneväv, så att den övre delen som kallades "opplövet" var av allra finaste blogarnslinne, och den nedre delen från midjan, fastsydd vid "opplövet" (upplivet), var av grovare och sämre lin. Denna nedre del kallades för "nardillen" (nederdelen) och syddes fast i "opplövet", så att hela opplövet och nardillen tillsammans utgjorde särken, som ibland kunde nå när ner mot anklarna. Kjolarna skulle då vara så långa, att inte särken syntes nerom kjolen. Kjolen var av hemvävt tyg, knöts om midjan med band, och ett förkläde utanpå kjolen knöts också om midjan med "förklädsbanden" om vardagarna. Men om helgdagsdräkt skulle användas, så hade de yngre fruntimren ofta snörliv och gjorde sig smala, samt hade långa "fiskben" och rotting insydda i koftan för att hålla fasonen styvt i en spets neråt där framme. Ärmarna var vida vid armbågen och avsmalnande vid handleden, där de knäpptes med häkter i en "linning". Kjolen var lagd i raka fållor, uppifrån och ner. All fruntimrens fotbeklädnad, såväl skor som trätofflor, var gjorda så att de kunde tas på vilken av fötterna man ville, med undantag för träskor – de var s k "maka" och kunde ej ombytas. De yngre fruntimrens huvudbetäckning var för de fattiga och tjänarna, ett hemvävt fyrkantigt kläde om vardagar, och om helgdagar finare, med fransar försedda, brokigt vävda kläden. De rika eller hemmadöttrar begynte begagna s k silkeschalett på huvudet och silkeschal om axlarna tillika.

De gamle, ja även yngre hemmansmoror, begagnade till kyrkan och andra högtidliga tillfällen snövita "hättor" av något vitt tyg, som kallades för "bobenettstyg". Min mor hade en sådan hätta och även min mormor. Men om vardagarna begagnade de nyss nämnda yngre hemmansmororna aldrig hätta. Endast deras mödrar och mycket gamla kvinnor, såsom min mormor och hennes jämnåriga, de hade alltid både i sommar- och vintertid om vardagarna hättor av rött tyg med svarta ränder och rutor, smala svarta och stora röda rutor. Vanligen fanns där någon kvinna i byalaget som var skicklig i konsten att knyta hättor, och till henne kom de andra kvinnorna från byn, eller från flera byar, för att få knötet sina hättekläden. Detta var en fyrkantig duk, kvadratisk 2 alnar stor, som fästes omkring en trægjord eller träring såsom en botten, och cirka 5 tum breda sidor i skålförm runt om, så att då nacken stack emot bakre delen av hättan, skulle den skålförmiga delen nå fram så att den kunde t o m "skygga" för ögonen. En hätta liknade snarlikt en skarpkantig skål med en bred nerhängande trekant på den delen som vändes mot ryggen. Därför skulle den där skulle ha hättan sitta hos "hätteknuterskan" medan denna "svirade ihop" klädet, så att det skulle passa huvudet. Klädet syddes inte ihop, utan fasthölls med en hop "knappnålar", ej av den slags som senare begagnades utan grovare, 3 tum långa stjäklar, med huvud som ärter eller pepparkorn, av mässing, om det var till en fin vit "kyrkehätta".

Till vardagshättor gick det an med de stora knappnålarna, då huvudena på nålarna var endast av järn eller bly, och inte av glänsande mässing. Dessa nålar måste sitta i, tills hättan skulle lösas upp och hätteklädet tvättas, stärkas och strykas. Här har jag varit i Småland sedan 45 år sedan och aldrig sett någon och heller aldrig kunnat spörja, om fruntimren begagnat hättor i forna tider i Sunnerbo härad. Men vad som var märkvärdigt var att alla kallade männens huvudbonad för "hättan". Om det var hatt eller mössa, så när en "affär" på marknad eller hemma skulle beseglas, så sades det: "Då kan vi slå ihop våra hättor", och därvid tog de av sig huvudbonaderna – hatt eller mössa – och slog dem på varandra, och fanns där vittnen, så behövde de inte uppmanas utan kom skyndsamt fram och sade: "Vi får slå våra hättor på då". Var det någon som på avstånd hälsade, så sades det genast: "Vi lyfte på våra hättor". Ofta kunde man få höra, att den och den köpt sig en

”lohätta” (luden mössa) på marknaden. Men detta talesätt har totalt bortlagts, liksom också sättet att hälsa.

Jag minns, att min mor talade om att en piga som tjänade hos en rik nabokvinna, begärde att få låna husmors silkeschalett, när hon skulle gå i kyrkan om söndagen. ”Nej”, svarade husmoran, ”de får du inte, for du ska vida att där ska va skillnad på den rige o den fattige”. Detta var omkring 1850. På 1860-talet var det just på slutet med krinolinen, men många hade ännu sådan. Jag minns innan jag var 6 år (år 1867) att då hade vi pigor som klädde sig i krinolin. Kjolen stod som ett runt tält omkring kroppen. Utspänningen gjordes av stålfjädrar och rottingfjädrar, insydda i tyget, och krinolinen var en särskild kjortel vilken begagnades som underkjol, och utanpå denna drogs själva ytterkjolen, som skulle räcka minst 1 kvarter (6 tum) och helst mer ner om krinolinen, men i det hela skulle kjolen knappt räcka anklarna och nerom kjolen skulle byxorna synas något. Förut hade det heller aldrig förekommit, att fruntimren på landet begagnade byxor, men manfolken hade underbyxor om vintern ifall det var mycket kallt. Fruntimren hade också en mössa av linne på huvudet om natten i sängen. Den kallades för ”nattaluan” och slöt tätt om huvudet, samt knöts med ett par band under hakan. Detta därför att när fruntimren blev vuxna, så flätades håret och sattes vackert upp med hårnålar, sådana som ännu brukas av gamla fruntimmer, och som där ej var tid att dagligen lösa upp flätorna och kamma håret, så begagnades en sådan nattalua för att bibehålla håruppsättningen orubbad tills tillfälle gavs att lösa upp håret.

Krinolinen som stod ut som ett utspänt paraply, var i synnerhet mycket besvärlig att komma in med i våra smala kyrkbänkar i Väsby kyrka, där dessa hade en liten smal dörr att tränga sig igenom med fara för krinolinfjädrarna att knäckas, och utgjorde ofta orsak att stanna utanför på gången. De återigen som bar hättor, riskerade att ”hättesnäppen” hängde in över de bakomsittandes stol (bänk) i kyrkan, varvid åtskillig åverkan på ”spetsar och frönsor” av små eller stora kyrkobesökare kunde förekomma. Så berättade min mormor, hur en annan kärring satte eld i hennes ”hättesnäpp” om juldagsmorgon mitt under psalmsången, ty de gamle brukade bära både ljus och ljusastage med sig i kyrkan för att kunna se i böckerna. Det fanns endast ett par ljus i vart fönster och ljuskronorna, men det förslog inte att upplysa mycket. Hätteklädet dugde ju aldrig mer efter elden, utan ett nytt sådant måste anskaffas. Men sådana hättibränder var inte sällsynta.

Var krinolinen mycket utvidgad, så var likaledes klänningsärmarna ofantligt utvidgade. Vid axeln slöt de tätt intill armen, men vidgades allt mer mot armbågen, där en liknande ärm ner till handen vidtog. I krinolintiden bars vanligen en schal som överplagg. Kapporna var, då sådana förekom, i anledning av krinolinen mycket korta. Det var en övergång med krinolinen på alla samhällsklassers kvinnor, och nådde sin kulmination 1858 och 1859 sades det. Men i slutet av 1860-talet var det också slut med krinolinens bruk.

Om mansdräkten under tidens fortsättning är ej mycket att säga. Den höga styva cylinderhatten var alltjämt förhärskande. Den svarta och blåa färgen på högtidsdräkt förblev den rådande. Jacketter med 2 knappader användes även om sommaren. På 1860-talet begyntes det med skjortor som hade knypplade eller med spetsar försedda skjortbröst, eller också lösa särskilda ”förhäng” som även kallades ”nackkappor”, vilka var hela framtill men löpte kragen från var sida ihop i nacken, där den knöts med 2 vita smala band. Denna krage hade olika fasoner, ibland med spetsiga snibbar, ibland avrundade, men alltid nervikta över ”kravatten”, bestående av ett mörkt silkekläde som knöts i prydlig knut under hakan. Därför var det svårt att själv knyta banden i nacken, och för det

mesta behövdes det någon kvinnsperson till hjälp. Nedre delen av männens rockar och pälsar kallades för "skörtet" på rocken eller pälsen, och likaså hela fruntimrens kjolar kallades skörtet, möjligen av att då ett fruntimmer hopsamlade något smått att bära i sitt sköte, hon då bar det i skörtet, som hopviktes eller hölls upp som en säck att rymma något i.

Efter krinolinan med de ganska fria benrörelserna, kom en tid då fruntimren skulle ha en verklig "hilla" om benen, genom att kjolarna gjordes så smala att långa steg aldrig kunde tagas av fruntimren då de hade modern klänning, utan de måste trippa som höns vid gåendet. Men så vid 1870 kom det ett löjligt och rent av vansinnigt bruk som kallades "turnyren", och fortfor i ett par decennier. Turnyren bestod i en apparat som anbragtes baktill under kjolen och hölls fast genom band kring midjan. Hela apparaten var endast en puta uppstoppad med hö, fjäder, krollsprint o dyl. Ju större turnyr desto finare ansågs det vara, och till slut blev fruntimren nästan lodräta på framsidan och baken, liksom om kjolen hade hängt på bakdelen av en fet häst. Men kjolen skulle likväl vidröra marken, och när så parasoll ävenledes begagnades och den ena handen höll detta, så måste den andra handen nödvändigt vid gåendet hålla i kjolen, och så uppfanns en inrättning som kallades "kjolhållare". Det var en grov, stark gummisnor med en slags griptång, som kunde hålla uppe kjolen så mycket att fötterna hade möjlig rörelsefrihet vid gåendet. Men en stor del av de äldre fruntimren brydde sig inte om galenskaperna, varken turnyr, parasoll eller kjolhållare. I alla butiker fanns att köpa sådana kjolhållare och vi skolpojkar "skrapade ihop" 12 sk för att kunna köpa en kjolhållare, som var synnerligen bra till bågskyttesträng, emot som gummitråden vi haft för 2 öre alnen.

Manskläderna var med endast små variationer i huvudsak oförändrade. Den korta rocken med 2 rader knappar vann företräde framför långrocken och jacketten. Cylinderhatten var fortfarande högtidsplagg (mest för de äldre). Men snart kom det manshattar i oräkneligt många fasoner: 6-kantig eller 8-kantig kulle, rund, hög, låg, brätten raka, krokiga, nästan inga brätten, hattar av tyg, filt, strå, spån och papper. Kvinnornas hattar var ännu på 1880-talet inte brukliga på landsbygden annat än hos vissa sk herrar: präst- klockar- och skolläraryruar. Männens kläder undergick likväl många små förändringar. Ömsom var det nervikta, ömsom upprättstående krage, kortare och längre överrock, 1 eller 2 knapprader, sprund ("spritt") baktill eller inte, vanliga eller sneda byxfickor, fickornas antal, men aldrig sk revolverficka baktill i byxorna, därför att den slags skjutvapen då var okända.

På 1880-talet utkom vita papperskragar, som såg alldeles ut lika med fina stärkade och strukna linnekragar, och såldes i landsbutikerna för 10 öre st. De fick strykande åtgång genom bonddrängarna, som gärna ville vara fina till söndagsdansen, men så var att märka att de kragarna dugde inte till att användas mer än en gång, ty de gick sönder genom fukt, svett eller regn. Några år förut brukade fruntimren om vintern till högtidsdräkt begagna kappa och en cylindrisk skinnrulle som kallades "muff", att stoppa in händerna i för att hålla värmen. En sådan muff var oftast av dyra skinn, stoppade med fjäder och silkessynad. Om sommaren begagnades en slags slängkappa utan ärmor, kort men knäppt vid halsen och kallades "mantilj". För är det omöjligt för mig att benämna alla de olika "utstofferingar" varmed fruntimmerskläder brukades och kunde prydas. Ex polonäs, plessée, volanger, puffar, "7 sömmar i rygg-kofta" och ännu mera, omöjligt att omtala, ävensom de olika slag av fruntimmershattar som begynte framkomma på 1880-talet. Dock skulle dessa överträffas i vansinniga fasoner på slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Det mest förståndsmissiga i den vägen var att en del fruntimmer klädde sig i alldeles likadana hattar som dem herrarna begagnade på 1890-talet. De (hattarna) var av pappersfilt, svarta, rundkulliga, med mycket små bågiga inåtvikta brätten. Men i början av 1900-talet var fruntimmerens hattbrätten makalöst vidlyftiga, så att de knappt gick igenom en järnvägskupédörr utan att ta emot någonstans. Ibland skulle en bunke rosor eller fåglar placeras ovanpå hattbrättet, och åter en annan tid skulle detsamma placeras o m på undersidan av hattbrättet. Dock var det högst få av de egentliga bondebefolkningsfruntimmer, som klädde sig i hatt. Det var endast s k herrskap: sjökaptensfruar, handlarnas och vissa hantverkare samt prästens, klockarens och skollärarnas fruar och fruntimmer, som klädde sig i hatt. Det ansågs för högfärd av bönderna, när något av deras fruntimmer ville vara förmer än de genom att vara iklädd hatt. Jag minns hur man kunde få höra: "Nu har den och den också klätt sig i hatt!". Med detsamma de klädde sig i hatt, så blev de yngre eller ogifta fruntimmer "mamseller" och de äldre och gifta blev "fruar".

Männen hade på 1860-talet och ända fram till slutet av 1800-talet, åtminstone de äldre, alltid helstrumpor, "hosor", dvs sådana strumpor som räckte från foten upp om knäet, men bands nerom knäet med hemvävda band, vilka vävdes på "listaväv". Jag har ännu ett par sådana strumpeband, som tillhört min far och vävts av en småländsk hushållerska hos min farfar. Årtalet "1860" och namnet är invävda i banden. Sådana band var ej fästade i strumporna, utan virades flera varv hårt om benet utanpå "hosan", och sista delen av bandet stoppades in 1 eller 2 gånger under sig själv, och lossnade då aldrig av sig själv. Men vi barn och de yngsta tjänarna fick snart vänja oss vid att ha halvstrumpor, som fungerade utan strumpeband, så att på 1870-talet var det ingen yngre manlig person som begagnade helstrumpor. Läkare förklarade det vara hälsofarligt med de hårt åtsittande strumpebanden. Kanske det också var därför som det bruket uppkommit att alla människor lät "koppesätta" sig, för blodet i benen kom i oordning genom de strumpebanden.

Jag minns hur min far, som var en av de starkaste karlarna i byn, lät en kvinna koppesätta honom, och tappade hon därvid ut en tallrik blod av honom, så mycket att han svimmade. Det var vanligen "barnamorskorna" som hade verktyg och kunde utföra koppesättning. Det kallades också att "årslå". De flesta trodde att det skulle hjälpa och bota allehanda åkommor, såsom tandvärk, ryggskott, huvudvärk, "håll", vrickning m m. Det tillgick så, att ett eller flera kohorn, jag har sett ända till 4 st horn, holtes ett i sänder på huden på det ställe, där man vill suga ut blodet. Hornet sugts lufttomt genom ett hål i spetsänden, som täpptes, och luften drog genom blodets tryck ut en stor bubbla på huden. Denna bubbla blev full med blod, och när hornet togs bort stod bubblan utspänd, och då medelst en fjäderspringande sax som kallades för "snippare", höggs ett antal småhål på huden i ett ögonblick, och blodet rann ut. Märke efter "operationen" blev ofta synliga i alla tider därefter.

Men fruntimmer, varken gamla eller yngre, hade aldrig s k halvhosor. Deras strumpor räckte till knäet och "hosebåndet" (strumpebandet) knäpptes på en knapp på yttersidan av benet och hade fäste i underkjolen eller i "stubben". På den tiden då inte fruntimmer begagnade byxor, hade de en slags underkjol om vintern och den kjolen kallades för "stubben". Denna var en med blånor eller bomull eller fåraull stoppad och genomsydd liksom ett sticktäck, och av detta stickade täcke var en styv kjortel förfärdigad. Denna stubb tjänade till att genom sin vidd hålla benen något fria från de andra kjolarna, och dessutom för värmen. Bönderna hade hemgjorda byxhångslen av tunt kalvskinn. Därför erfordrades stark sytråd till knapparna. Elastiska hångslen fanns inte förrän på 1880-talet.